

Tartalomjegyzék
1992., 1., 2. lapszám

Szerző

Cím

Laczkovics Mária

A csecsemőotthon és a család kapcsolata
Alkohollal kapcsolatos problémák a
családsegítő központok látószögéből nézve

Králné Szabó Piroska

Magyar Gyermekek- és Ifjúságsegítő
Társadalmi Szervezetek Országos
Szövetsége

Ligetfalvi György

A pártfogó felügyelet helyzete és funkciója
Magyarországon és Angliában

Németh Zsófia

Bemutatkozik a Petőfi Csarnok Ifjúsági
Információs Központja

Gyuris Tamás
Molnár D. László
Szántó Róbert

"E - hesa - ban - da..."
avagy: Mit esznek a gyermekek a fővárosi
gyermekotthonokban?

Hajléktalanok

Szántó Tamás

Hírmozaik
Itt a Habilitas Szolgálat Alapítvány...!

**ÖRÖKBEFOGADÁS ES NEVELŐSZÜLŐI
GONDOSKODÁS
MIÉRT ÉS HOGYAN?**

Carole R. Smith (Practical Social Work
Macmillan 1984)

Thomas Gordon: P. E. T.
**A SZÜLŐI EREDMÉNYESSÉG
TANULÁSA**

Forrai R. Katalin - Hegedűs Tóth András:
**KÉT TANULMÁNY A CIGÁNY
GYERMEKEKRŐL**

Lean Shifrin Averick:
APÓS, ANYÓS, VÓ, MENY...

Révi Eszter: **A SÁTÁNFÍÚK**

	Ivonne Keuls: A GYILKOS FŰ (DÁVID S. ANYJA)
	Köszöntő „Mi a családvédelem egységét tűztük ki a zászlónkra” Beszélgetés Bene Bélával, a Népjóléti Minisztérium Család-, Gyermekek-, és Ifjúságpolitikai főosztályának vezetőjével
	Mi is az az Ego-Klinika?... Pszichológusok a gyermekekért és a fiatalokért
Mikus Gyula	Mi lesz velük? Az intézeti nevelés még nem szünteti meg a veszélyeztetettséget! Sőt! (Rendhagyó esetelemzések)
Herczog Mária összeállítása	A „National Children 's Bureau” információiból
Fordította: Székely Ágnes	Nevelőotthoni nevelés a német Vöröskeresztnél
	Részletek a gyermekvédelem rendszerének átalakításáról a Népjóléti Minisztériumban készült koncepcióból
	San Marco hercegné nyomdokain...
Várhalmi Judit	Beszélgetés a Szőlő utcai Fiúnevelő Intézet igazgatónőjével a Jó Pásztor Nővérek visszatérésének alkalmából Az UNICEF világokat mozgat meg a gyermekekért

Műhely

A csecsemőotthon és a család kapcsolata¹

Szerte a világban, s főleg itt, a mi kelet-közép-európai térségünkben falak dőlnek le, kapuk nyílnak ki. A társadalom nem nézi közömbösen a családot nélkülöző gyerekek sorsát. De mint minden olyannyira kívánt nagy átalakulásban, az értékkel együtt elsietett intézkedések, kapkodás, zavarkeltő, tetszetős szólamok is megjelennek. Mi az a csecsemőotthonokat érintő változásokból, aminek örülünk, amivel egyetértünk?

Mindenekelőtt örülünk a társadalom megnövekedett érdeklődésének az elhagyott, a veszélyben levő gyerekek iránt. Ez jó. A társadalom – különböző szócsövein át – ugyanazt hangoztatja, amit egyébként a csecsemőotthonok dolgozói kezdettől fogva vágyva vágnak: a gyerekek családba juttatását. Hiszen a gyerekek emberi joga, hogy családban nővekedjenek, a szülőnek pedig emberi joga, hogy a gyereket maga nevelje. Maximálisan egyetértünk tehát azzal, hogy a gyerekek – lehetőleg minden gyerek – családban nevelkedjék. De nem akármilyenben. Nem igaz az a szólam, mely szerint a legrosszabb család is jobb, mint az intézet. A gyerekeknek jó családra van szüksége; anyagi és erkölcsi biztonságot nyújtó, szerető családra. Olyan családra, amely nem ideig-óráig nevelgeti, s az első nehézségek jelentkezésekor kiadja az útját, hanem a gyermeket nehézségeivel együtt vállaló családra.

Mi az, ami aggodalommal tölt el bennünket?

Mindenekelőtt a végletesség: az is-is helyett a vagy-vagy. Azaz, mintha választani kellene két lehetőség között: az elhagyott, veszélyeztetett gyerek helye vagy a csecsemőotthon, vagy pedig – zárjuk be a csecsemőotthonokat, és helyezzünk minden gyereket családba.

Aggodalommal tölt el bennünket a koncepciónak ez a sommás volta. Az elhamarkodottan bezárt intézeteket – szükség esetén – nagyon nehéz újra megnyitni, újra felszerelni, újra összetoborozni egy olyan gárdát, amely megfelelő tudással és tapasztalattal rendelkezik.

Úgy gondoljuk, jogos aggodalommal tölt el bennünket az a sietség, kapkodás, amivel az eddig megszüntetett intézetekben a gyerekeket szélnek eresztették. Mint ismeretes, a gyerekek egy részét gyorsan-gyorsan, előkészítés, kellő ismerkedés nélkül helyezték a nem mindig megfelelően kiválasztott és felkészített nevelőszülőkhöz, a maradékot pedig – nem gondolva az okozott törésre – más csecsemőotthonokban helyezték el.

Nemcsak a megszüntetett csecsemőotthonok gyerekeinek kellően át nem gondolt elhelyezése miatt aggodunk, hanem általában a gyerekek sorsát érintő, sietős, át nem gondolt döntések miatt.

A társadalom most tehát falat rombol. A csecsemőotthon falát is. Nincs szükség csecsemőotthonra! – hangozik. A gyerekek családban a helye! Elsősorban vérszerinti családjában. Ha ez nem megy, akkor örökbefogadó családban, ha ez sem megy, akkor nevelőszülőknél.

Ilyen egyszerű lenne a dolog? Csak elhatározás kérdése? Bezárjuk a csecsemőotthonokat, s ezentúl az összes elhagyott, veszélyeztetett gyerek felnevelő családra talál?! Természetes, hogy a gyerek elsődleges érdeke, hogy vérszerinti szüleinél nevelkedhesse. Sajnos mi, a csecsemőotthonban dolgozók, nap nap után látjuk, miként ütközik a két jog – a gyerek joga és

¹ Részlet a VII. Csecsemőotthoni Napokon elhangzott előadásból. Noszvaj, 1990 május 3-5.

a szülő joga – egymással. Hiszen gyerekeinket éppen a súlyos válságban levő családokból vesszük fel. Évek óta – stagnálóan – mindössze 30% körül van azon gyerekek aránya, akik még a csecsemőotthonból visszakerülnek a családjukba. Talán majd ha kiépül egy erős, hathatósan működő családvédelmi hálózat, növekedni fog az arányuk, vagy már kevesebben is kerülnek be intézetbe az elesett családokból. Egyelőre, sajnos, az a tapasztalatunk, hogy az esetek nem kis részében meglehetősen szorongva adjuk haza gyerekeinket vérszerinti családjukba. S hogy szorongásunk nem alaptalan, mutatják a családjukból visszakerülő vagy más intézetben elhelyezett gyerekek. Hogy ne is beszéljünk a családba visszafogadott, de őket elfogadni képtelen, súlyosan – esetleg halálosan – bántalmazott gyerekek szomorú sorsáról. A mi kis intézetünkbe csak az elmúlt 1/4 év alatt két gyereket vettünk vissza családjából. Tamást – 1 havi otthonlét után – 5 hónapos korában az apja hozta vissza, mert élettársa, Tamás anyja – életében nem először – eltűnt otthonról, ismeretlen helyen tartózkodik. Az apa nem tudja ellátni Tamást, szívesen le is mond róla. Nem biztos benne, hogy az ő gyereke. Edina fél évig volt otthon. Nincs még kétéves, amikor egy vidéki község gyámügyesei – a szomszédok indokolt feljelentése alapján — személyesen hozzák be, szídván azt a fővárosi kerületi gyámhatóságot, amelyik kellő körültekintés nélkül a hazaadást elrendelte. Edina csendesen, elfogódottan nyújtja kezét. A hazakerülésekor kitűnően fejlett, értelmes, magabiztos, vidám kislány mást sem hallott otthon, mint hogy elviselhetetlenül rossz és buta. Az anya egész magatartása azt fejezte ki, hogy idegesíti Edina, az útjában van, nem szereti, s ahogy a gyámügyeseknek mondta, a továbbiakban nem érdekli őt Edina sorsa. Kétségtelen, hogy a legkiszolgáltatottabb helyzetben éppen a vérszerinti családjába hazatérő gyerek van, feltéve, ha a hazatérést nem előzte meg a rendszeres látogatások során kialakult jó kapcsolat, egymás kölcsönös ismerete.

Ezt a tehetetlenséget fogalmazza meg Fehér Edit a balassagyarmati csecsemőotthon igazgató főorvosa: „A saját szülővel való együttműködés – írja – a gyermek hazaadásakor többnyire befolyásolhatatlan. Megszüntető határozat birtokában csak elenyésző kis hányaduk hajlandó együttműködni az ismerkedés terén, a többiek azonnal követelik a gyerekeiket. Agresszívan lépnek fel, nem sikerül velük elfogadtatni, hogy az összebarátkozás gyermekük érdeke.”

Ugyanerről a kérdésről Vastagh Etelka főorvos a mecsekjánosi csecsemőotthonból így ír: „Ha tudjuk is, hogy a gondozás megszüntetése tervezett vagy folyamatban van, a távozás várható időpontjáról nem értesítenek bennünket. Legtöbbször akkor kapjuk a határozatot, amikor az jogerős. A szülő pedig hamarosan >joggal< jelentkezik gyermekéért, akár látogatta néha, akár hónapokig vagy hosszabb ideig nem is látta. Általában jellemző, hogy a szülő sietve akar távozni, alig figyel arra, amit mondunk a gyermekről, nem érti aggodásunkat. Nagyon veszélyesnek látjuk a szülő >tulajdonosi< szemléletét, amit gyakran szóval is kifejez: >az én gyerekem, én tudom, hogyan kell nevelni.<” A hirtelen, át nem gondolt, elő nem készített hazaadások ellen tehetetlenek vagyunk. Ilyen volt a mi Tamásunk és Edinánk esete. Mecsekjánosi fájdalmas történetei közül Józsiét ismertettük. Idézem:

„Józsi 15 hónapos korában lett ideiglenes gondozott, rendezetlen otthoni körülményei miatt. Bár az ismerttetett okok alapján mi állami nevelést javasoltunk, a kisgyerek intézeti nevelt lett. Egy évig senki nem érdeklődött, erre is hivatkozva az örökbeadhatóságot próbáltuk sürgetni. Ezután a család valahogy rendeződött, és eljöttek Józsiát meglátogatni. Lehet, ha a gyermek mindig velük lett volna, hozzájuk lett volna hasonló, de az eltelt egy év alatt más lett. Megszokta a csendes, nyugodt életet, akarata egészségesen fejlődött, szoros érzelmi szálak fűzték gondozónőihöz, társaihoz. Mikor meglátta az erőszakos, hangoskodó nagyszülőket, akaratnélküli, kissé fogyatékos anyját, félni kezdett tőlük, és gyorsan

visszamenekült a csoportjába. Mikor még egyszer eljöttek, elbújt előlük, a szobából sem akart kijönni. Csak a gyermekért jöttek el ezután, amikor megszűnt a gondozás. Józsikát kétségbeesett tiltakozása ellenére vitték haza. A gyermek acélos akaratát a >szoktatás< agresszív módszereivel sem tudták megtörni, és két hónap után az állami nevelést a szülők sem bánták. Miért volt szükség erre a szörnyű >próbára<? Józsika úgy érkezett vissza a csoportjába, mint aki végre hazajött. Mindenki, és minden ismerős volt neki, azonnal elfoglalta az ágyát, amit még senki nem használt, kereste a régi kedves tárgyakat. Személyi kapcsolata nyílt, közvetlen volt, mint régen. Először játékában jelent meg egy-két otthon tanult >szerep<, például a boltba ment borért, pálinkáért, a kutyával ijesztgette azt, aki bepisilt stb. Eleinte csúnya szavakat használt, és félelmei utaltak az otthoni agresszív hatásokra. Hamarosan beszélni kezdett elmúlt élményeiről, és ez lehetővé tette, hogy a gondozónővel folytatott beszélgetések feloldják szorongásait. Amikor érzelmileg – láthatóan – kiegyensúlyozottá vált, örökbefogadó szülők kezdték látogatni. A barátkozás hosszú folyamat volt, a szülők nagyon tapintatosak, türelmesek voltak, mindvégig figyelembe vették a kisgyerek akaratát. Józsika nagyon készült a távozásra, és boldogan ment új otthonába. Egyszer látogatóba jött, mert látni akarta gondozónőjét, de a sugárzó arcú, magabiztos kisgyerek már láthatóan, teljes egészében a szüleihez tartozott.”

Ezen konkrét esetek csak megerősítenek bennünket a párbeszéd égető szükségességében. Párbeszédre van szükség mindazok között, akik a gyerek sorsába bármely ponton belenyúlnak, legyen az gyámhatóság, GYIVI, védőnő, családsegítő-szolgálat, csecsemőotthon.

A gyereket elhagyó anyát, a veszélyeztető környezetből kiemelt gyerek családját nem szabad magára hagyni. Segíteni kell abban, hogy rendszeres kapcsolatot tartson az intézetben elhelyezett gyermekével. (Zárójelben, ha a szülők erre nem hajlandóak vagy nem is kívánják gyermeküket magukhoz venni, akkor abban kell őket segíteni, hogy lemondásukkal lehetővé tegyék a gyerek örökbefogadását. Ha ragaszkodnak a gyerekhez, akkor a kapcsolattartásban abban az esetben is támogatni kell őket, ha magukhoz venni nem képesek, s a gyerek nevelőszülőkhöz kerül.) Ha viszont a családsegítő, a védőnő alkalmasnak találja már a családot a gyerek visszafogadására, segíteniük kell abban is, hogy a gyámhatóság határozatot hozzon a gyerek hazabocsátásáról. A gyámhatóság és a csecsemőotthon között viszont olyan egyezsége kellene jutni, hogy mielőtt jogerős megszüntető határozatot adnak a szülők kezébe, tájékozzanak a csecsemőotthonban arról, hogy a szülők kellőképpen összeismerkedtek-e már a gyerekükkel. Azt hiszem, mindannyiunk nevében mondhatom, hogy a csecsemőotthonok készek a párbeszédre. Aggodalommal tölt el bennünket a gyerekek sorsát véglegesen megoldó örökbefogadások lehetőségeinek csökkenése is. Elenyészően kevés azoknak az elhagyott gyerekeknek a száma, akiről a szülők lemondtak. Többségben vannak a nem látogatottak, akiket örökbeadhatóvá kellene tenni, annak a §-nak az alapján, amely a kapcsolattartás hiányát veszi célba – a kapcsolattartás hiányát a szülő önhibájából.

De vajon van-e olyan jogszabály, amely a szülők „önhibáját” a gyerek nem látogatása esetén egységes és igazságos paragrafusokba foglalhatná? Paragrafusokba foglalható-e, hogy az „önhibában” mennyi a felelőtlenség, az indolencia, mennyi az elesettség, az anyagi nehézség, a szegényezés? Szabad-e a nem-látogatottság mértékét bürokratikusán, egy évben vagy bármilyen más egységes mértékben megszabni? Tudjuk, hogy mennyi értékes időt veszítünk az örökbeadhatóság kimondásának elhúzódása miatt. Minden egyes szülő-gyerek szituációt egyénileg mérlegelve talán gondosabb, gyorsabb és igazságosabb határozatok születnének.

De ne áltassuk magunkat. Nemcsak a rossz, bürokratikus családjogi törvény az oka annak, hogy a várakozó szülők és várakozó gyerekek nem találják egymásra. Hányszor halljuk, hogy az intézetben élő gyerekek ezrei várnak örökbefogadásra, s az örökbefogadó szülők mégis hosszú sorban várnak egy-egy gyerekre, 3-4 évig is. Mi, akik belülről ismerjük a helyzetet, jól tudjuk, hogy a várakozó gyerekek ezrei milyen gyorsan leapadnak egy-két gyerekre. Egymásnak sírjuk el, hogy még egészséges, szép, értelmes gyerekeink sem találják örökbefogadó szülőkre, mert:

- már „öregék”, azaz betöltötték 2. vagy 3. évüket,
- mert bőruk többé-kevésbé kreol,
- mert bőruk fehér ugyan és kék-szeműek, de a nevük Orsós, Kolompár,
- mert kancsal vagy egyéb kisebb fogyatékoságuk van. Hát még akkor, ha valóban fogyatékos gyerekek!

Mindannyian tudunk persze kivételeket. Egy-egy gyengébben fejlett, egy-egy cigánygyerek örökbeadását. De ha nem lenne ilyen sanyarú a helyzet, nem kerülne a gyerekeknek több mint a fele évről évre csecsemőotthonokból intézetekbe és nevelőszülőkhöz. Szép lenne, ha a demokrácia születésével együtt csökkenne az előítéletes gondolkodás, de ahogy körülnézünk a világban, nem efelé haladunk. A hazavitt megelőző barátkozást, ismerkedést illetően a „minden gyereket családba” jelszó alatt az eddigieknél lényegesen nagyobb számban fogantatott nevelőszülői kihelyezések töltenek el aggodalommal. Ezt az aggodalmunkat táplálják tapasztalataink a csecsemőotthonok gyors felszámolása kapcsán.

Teljesen egyetértünk Tóth Mariannal, a debreceni csecsemőotthon pszichológusával: „A leendő szülők általában türelmetlenek... nem igazán érzik a barátkozás szükségességét. Nincs az emberek gondolkodásában benne, hogy a gyermek szempontját is figyelembe vegyék, hogy rá is tekintettel kell lenni. >Majd megszokják< – gondolják, és általában ki is mondják. Gyakran hivatkoznak valódi nehézségeikre: nem debreceniek, szállásról kell gondoskodniuk, utaztatniuk kell, már vannak gyerekek otthon. Mi mindennek ellenére szükségesnek tartjuk az ismerkedést, ők viszont nagy áldozatnak tekintik. Előbb-utóbb engednünk kell, mert a GYIVI-ben sem tartják ezt elég fontosnak. Általában első kérdése ezzel kapcsolatban a szülőnek, hányszor kell jönnie. Ez persze a gyermektől függ. Könnyebb helyzetben vagyunk, ha látványosan tiltakozik a gyermek, de ha már rájuk mosolyog, odamegy hozzájuk, játszik velük, a szülők nem értik, hogy mit akarunk még. Ők már elégedettek az eredménnyel, részükről már befejezett a dolog. Így, bár az is előfordul, hogy egyáltalán nem ismerkednek a gyermekkel, inkább az fordul elő gyakran, hogy hamarabb befejezik az ismerkedést, mint mi jónak látnánk, felgyorsulva történnek az események, vagy egyszerűen csak félbeszakad a folyamat.”

„Megszokják” – hivatkozik Tóth Mariann a szülők hozzáállására. De vajon megszokják-e? S a nevelőszülők, akik az ismeretlen gyereket magukhoz veszik, vajon számolnak-e a csecsemőotthonból oly hirtelen kiszakított gyerek nehézségeivel és azokkal a nehézségekkel, amelyeket a gyerek támaszt? A Gyermek és Ifjúságvédelem 1988. évi kötetének 3. számában számol be dr. Csáki Judit és dr. Hazai Istvánné „A hagyományos nevelőszülői hálózat néhány jellemzőjéről Magyarországon.” Egy évet – az 1986. évet – nagytó alá helyezve azt állapíthatták meg, hogy abban az évben összesen 1286 gyerek került el a nevelőszüleitől. Közülük 618-an – 48%-uk – „természetes okból” (nagykorú lett, örökbefogadták, visszakerült vérszerinti családjába), 664-en – 52%-uk – egyéb okból továbbra is a gyermekvédelem rendszerében maradt (nevelőotthonban, másik nevelőszülőnél). Az egyéb ok többnyire nevelési problémát takar. Ennek tudatában nem tűnhet alaptalannak az aggodalmunk: vajon

kisgyerekek felnevelésére alkalmas nevelőszülőket választottak-e ki? Vajon felkészítették-e a nevelőszülő a gyerek fogadására? Vajon kellőképpen összeismerkedett-e a szülő a gyerekkel a csecsemőotthonban, hogy ne egy gyászoló, magába süppedt, regrediáló vagy éppen agresszív, provokáló gyerek gondjaival kelljen küszködni? És vajon kap-e elegendő támaszt, segítséget gondjai megoldásához? Aggódunk tehát az elszett nevelőszülői kihelyezések miatt. Aggódunk azért, mert félő, hogy a szülő visszaadja a „nem megfelelő” gyereket „lecseréli” egy jobb gyerekre, örök traumát hagyva a kidobott gyerek lelkében. Aggódunk azért is a meggondolatlan kihelyezések miatt, mert a vérszerinti szülők által elhagyott gyereket esetleg állami neveltté lehetett volna tenni és örökbeadni. A nevelőszülőnek már nem érdeke, hogy a gyerek sorsa végleges jogi rendezésének utánajárjon, hiszen, ha ő maga nem akarja örökbefogadni, elveszik tőle a gyereket, ez pedig sem neki, sem a gyereknek nem lenne jó. Tehát a gyerek elesik attól a lehetőségtől, hogy örökbeadásával sorsa véglegesen rendeződjék. Aggódunk azért is, mert a Legfelsőbb Ügyészség 1983. évi vizsgálata szerint a nevelőszülőknél elhelyezett gyerekek 70%-ának semmiféle kapcsolata nincs a vérszerinti szüleivel, rokonaival. Ha van ilyen kapcsolat, azt a nevelőszülők igyekeznek lazítani, korlátozni. Márpedig a nevelőszülőnél elhelyezett gyerekek akkor is anyja, apja a vérszerinti szülő, ha az nem képes a nevelésére, és ezt a gyerekek tudnia kell. Az ilyen kapcsolatok gondozása nehéz, de szükséges. Ez utóbbi két esetben – tehát egyrészt, ha van remény, hogy a gyerek örökbeadhatóvá tehető, másrészt pedig, ha a vérszerinti szülő kapcsolatot kíván tartani a gyerekével – nemcsak aggodalmasnak, hanem kifejezetten kontraindikálnak tartjuk a nevelőszülői kihelyezést (utóbbi esetben persze csak akkor, ha a nevelőszülő ellenáll annak, hogy a vérszerinti szülővel kapcsolatot tartson).

Aggódunk amiatt a szemlélet miatt, amely főleg a gazdaságosság oldaláról fogja fel az elhagyott, veszélyeztetett gyerekek elhelyezésének kérdését. Roppant tetszetős ugyanis az – az egyébként igaz – állítás, hogy olcsóbb a gyereket családban nevelni, mint intézetben. És roppant népszerűek lehetnek az olyan ígéretések, hogy adjuk azt a pénzt, amibe egy gyerek a csecsemőotthonban kerül a családnak, ezzel az egész család anyagi színvonala emelkedne.

De vajon van-e annyi alkalmas nevelőszülő, aki az összes jelenleg csecsemőotthonban levő, s a jövőben potenciálisan bekerülő gyerek felnevelését vállalná?

Vajon elviselné-e a társadalom, s azon belül a gyerekeiket az anyagi nehézségek miatt küszködve nevelők rétege, hogy a „más gyerekének” nevelése jövedelmező foglalkozás legyen? És vajon igaz-e, hogy a gyerek megnyugtató elhelyezése nevelőszülőnél valóban olcsóbb? Mert ha nem csak tetőt akarunk a feje fölé – most éppen nem a csecsemőotthon tetejét, hanem a családot –, akkor már nem biztos, hogy annyival olcsóbb az elhelyezése a nevelőszülőknél. Sok és jól képzett szakember szükséges a megfelelő nevelőszülő kiválasztásához és a nevelőszülő, a gyerek és a vérszerinti szülők együttesének folyamatos támogatásához. Ezeket a szakembereket meg is kell fizetni.

Utópiának nagyon szép egy olyan társadalom, ahol nincs szükség csecsemőotthonra, ahol minden gyerek megfelelően nevelkedik saját vérszerinti családjában, vagy, ha erre nincs lehetőség, örökbefogadó, esetleg felnevelő családban. Ez a kor még az úgynevezett jóléti társadalmakban sem jött el, félek, hogy mi sem érjük meg. Ahhoz, hogy közeledjünk ehhez az utópisztikus társadalomhoz

- gazdasági jólét szükséges (ne legyen olyan család, amelyik lakás, megélhetés hiányában kénytelen intézetbe adni a gyerekét),

- a családtervezés toleranciája szükséges (ne kényszerüljön az anya „humánus” rendelkezések folytán nem kívánt gyereket a világra hozni. Romániában nemcsak a nagy

szegénység, hanem éppen ez utóbbi, a szigorú abortusztörvény és az egyéb védekezési lehetőségek tilalma miatt is zsúfoltak a csecsemőotthonok),

- kiterjedt, jól képzett családgondozó hálózatra van szükség, amely
- képes hathatós segítséget nyújtani a legkülönbözőbb nehézségekkel küszködő vérszerinti családoknak, s nemcsak segítyt oszt a jelentkezőknek, hanem a bajbajutott családok mindennapi gondjaiban is támaszt nyújt,
- a vérszerinti család működésképtelensége esetén a gyerek örökbeadását egyengeti és folyamatos támogatást nyújt az örökbefogadó családnak,
- a válságban lévő családból szükség szerint kiemeli a veszélyeztetett gyereket, de vigyáz arra, nehogy elhamarkodott, tűzoltásszerű intézkedésével másik, válságba kerülő, veszélyeztető családba helyezze, hanem olyan, minden szempontból alkalmas nevelőcsaládba, amelyik a gyereket minden gondjával, nehézségeivel együtt vállalja, s amelyik kész arra, hogy a vérszerinti szülőkkel is fenntartsa a kapcsolatot.

Ma még nem tartunk itt. Ami a családtervezést illeti, egyes pártok és mozgalmak éppen az abortusz betiltása mellett folytatnak hadjáratot. A nemzetgazdaság helyzete nem rózsás – mint tudjuk –, az az elesett réteg, ahonnan gyermekeinket kapjuk, egyre növekszik, és még elesettebb. Szülő korba lép az 1970-es évek demográfiai hullámhegyének nemzedéke is, s ezzel várhatóan nőni fog a szülések száma. Az igazán hathatósan működő családgondozó hálózat pedig még várat magára.

Csecsemőotthonra tehát szükség van, s a legoptimistább számítások szerint is szükség lesz még rá egy darabig. Tény viszont, hogy a kihasználtsági százalék évek óta csökken, s bár az utolsó 3-4 évben – éppen a romló gazdaság miatt – azt gondoltuk, hogy ez a folyamat megfordul, tévedtünk, nem fordult meg.

Ami a csecsemőotthonok alacsony kihasználtságát illeti, magában az, ha elérnénk a férőhelyszámok reális meghatározását, a statisztika lényegesen jobb képet mutatna. Csak példaképpen említem Szegedet, a maga '98-ban meghatározott férőhelyszámával, ahol a 8 csoportszobában maximálisan 64 gyerek helyezhető el. Egyes csecsemőotthonok alacsonyabb kihasználtsága elősegítette a jobb minőségű munkát, nem kétséges ugyanis, hogy egy 7-8 tagú gyerekcsoport minden tagjára több figyelem jut, mint egy 10-12 tagú csoportban. Az pedig kifejezett előnye az alacsonyabb kihasználtságnak, hogy nem teszi szükségessé a gyerekek továbbadását óvodásotthonba 3 éves koruk betöltésekor, mert ki lehet várni a csecsemőotthonban sorsuk végleges rendezését. Mindannyian tapasztalhattuk, mekkora törést, visszaesést idéz elő a 3 éves gyerek intézeti áthelyezése. Ezt a törést elkerülhetjük, ha magunknál tarthatjuk, időt nyerünk sorsának rendezéséhez. És ha addig is sikerül 4-5 éves korában külső – állami – óvodába járatnunk, hidat építhetünk a csecsemőotthon „sterilebb” világa és a kevésbé terápiás légkörű társadalom közé. Ami pedig a társadalom zászlajára írt jogos követelést illeti: „a gyerek helye a családban van” – el kell gondolkoznunk, meg kell vizsgálnunk, hogy mit tudunk tenni annak érdekében, hogy kapuinkat jobban kinyissuk a családok felé, hogy zökkenőmentesebben segítsük gyerekeink családba illeszkedését. Nyitni elsősorban szemléletünkön kellene. Ebből következően vizsgáljuk meg, hol tartunk most a családokkal való kapcsolatunkban, és milyen utakon haladhatunk tovább. Mit jelent a nyitás szemléletünkön? Azt, hogy a gyereket – legyen az újszülött vagy két éves – a múltjával, jelenével és jövőjével együtt fogadják be. Akárki legyen az – valaki nemzette, valaki szülte. Nem az úrból jött. Van apja, van anyja. És ezt a gyerekeknek kezdettől fogva mindig tudnia kell. Amikor a gyereket felvesszük, a múltjával együtt vesszük fel. Múltja – súlyos múltja – van már annak a gyerekeknek is, akit az anyja 2-3 napos korában elhagy. „Gyermekeit otthagya a szülőkórházból megszökik” – olvashatjuk a beutalókon nemegyszer. Ez talán a legsúlyosabb:

„a múlttalan múlt”. Abban a legérzékenyebb időszakban, amikor éppen csak megismerte vagy még meg sem ismerte az anyját – az anyja ölét, mellét, szagát, hangját –, hogy ezen legelső érzékelései által, lassú fokozatossággal építhesse magába a tágabb világot – tárgyakat és személyeket – az apát, az ágya rácsát, a cumisüveget – kerül bele egy kiismerhetetlen káoszba, sok-sok egymástól különböző kéz, hang közé, kerül egy zavaros tárgyi világba, elveszítve a normális fejlődéséhez szükséges egyetlen viszonyítási pontját, az anyját. Nincs tehát „tisztá lap”, nem indul tiszta lappal az újszülöttkorában csecsemőotthonba felvett gyerek sem. Súlyos múltjával vesszük fel azt a gyereket is, aki későbbi csecsemőkorában vagy kisgyerekkorában kórházból került csecsemőotthonba. Neki sem az anyja közvetítette a világ megismerését, vagy ha meg is ismerhette az anyját, a kórházi felvétel vagy felvételek során egy vagy több fájdalmas elszakadást is átélt. S a kórházban nem részesülhetett a csecsemőotthon óvó, stabilitását a lehető legnagyobb mértékben biztosító körülményeikben. Súlyos múlt-terhet cipel magával, és a leglátványosabb az akut szenvedése a családjából kiszakadt gyerekek. Végigéljük vele a heves ellenkezés, a kétségbeesés, a néma beletörődés Robertson által oly plasztikusan leírt fázisait.

A gyerekeket tehát, akárhonnan, akármikor is jöttek, mindenképpen rájuk nehezedő múltjukkal vesszük fel, de egyúttal egy megtervezhető jobb jövő reményében. S ebben a jövőben a család képe is benne foglaltatik, elsősorban saját, vérszerinti családjuké. Ez pedig a családdal való foglalkozás terhét és kötelességét rója ránk. Akkor, amikor az intézet egész légkörét áthatja a gyerekért – sorsáért és fejlődéséért – érzett felelősségtudat, amikor a gondozónői gárda minden tagja az intézet légköréből eredően hagyományozottan evidenciának tartja, hogy a felelősség az övé – a gyerek maga nem –, akkor lehet – a felelősség megzavarása és átadása nélkül – kaput nyitni a szülőknek. Minden újabb nyitásnak megvoltak és megvannak a nehézségei:

- Bár a hazaadás előkészítésének szükségességéről, az összebarátkozás fontosságáról mindenki, a gondozónő is mélyen meg van győződve, mégis, azt tapasztalva, hogy a csoportot nyugtalanítja mind a látogató szülő, mind a haza készülő gyerek, és látva azt, hogy már „egészen jól” megvannak egymással gyerek és szülő, rövidíteni igyekeznek a barátkozás idejét, sokszor engedve a szülő vágyának, aki már a magáénak, csakis a magáénak szeretné tudni a gyereket.

- Folyamatosan nehéz annak elfogadása és elfogadtatása, hogy gyerekeink szülei nagyrészt nehéz sorsú, elesett emberek, többszörösen hátrányos helyzetűek – anyagilag, egészségileg, szociálisan, morálisan –, maguk is gondozásra szorulnak. Az a tudat, hogy ők maguk nemigen tehetnek róla, hogy olyanok, amilyenek, hogy nehéz sorsukat „örökölték”, kevés annak megértéséhez, hogy a gyerek által annyira várt szülő egyáltalán nem jön, hogy egyszer-egyszer jön, azután elmarad, hogy megígéri, hogy jön, és mégsem jön, hogy nem kívánt módon viselkedik a gyerek látogatásakor, követelőzik, fenyegetőzik, agresszív, hogy részegen handabandázik, hogy elhalmozza a gyereket ajándékkal, édességgel, hogy magával hozza a fél falut, hogy felelőtlenül ígérgeti a gyerekeknek, hogy hazaviszi. S mi mindennek tetejébe nemcsak, hogy megértést kívánunk a gondozónőtől harag és szemrehányás helyett, hanem még azt is, hogy ő segítse elő a gyerek és a szülei közötti kapcsolat kialakulását.

- Gondunk volt a gondozónő-gyerek kapcsolat helyes mederben tartása akkor, amikor első ízben támogattuk a gyerekéhez naponta bejáró – kezdetben szoptató, majd a nap egy részében etető-fürdető-lefektető anyát. Felmerült a „végül is kié a gyerek?” kérdése. Az addig „rivális” nélkül dolgozó gondozónő elbizonytalanodott. Hol negligálta az anyát, nem vett róla tudomást, hol pedig „átengedte”, figyelmen kívül hagyva, hogy a gyerek a csoportban

gondozóival tölti az életét, idejéből még mindennapos látogatás esetén is csak egy kis rész jut az anyának.

- A család felé nyitásban s a gyerek-szülő-gondozónő kapcsolatban újabb nehézséget hozott a gyerekek hazaengedése hétvégére. Nem volt még példa arra, hogy egy gyerek otthonán – azaz intézetén – kívül tölthetne akár csak egy éjszakát is. Két olyan gyerek, Dávid és Ádám esetében, akik másfél ill. két éves korukban anyjuktól elszakadva kerültek intézetbe, gondozónőink könnyen elfogadták, hogy jót tesz a gyerekeknek, ha anyjuk hazaviszi őket, még akkor is, ha a visszahozott síró gyereket nekik kell megvigasztalniuk. Egészen másképpen ítélték meg – érthetően – Zsuzsinak, Zsuzskának, és Zsanettnak a váratlan hazabocsájtását a karácsonyi ünnepekre. Zsuzsit, aki egyéves korában került hozzánk szüleitől, s akit anyja hetenként rendszeresen látogatott, féltették. Zsuzsit elhanyagoltan, átfagyva, piszkosan, pisisen hozták vissza, de az anya elbeszéléséből és Zsuzsi viselkedéséből egyaránt kitűnt, hogy jól érezte magát otthon. Anyja következő látogatásakor nagy örömmel szaladt eléje. Zsanettet és Zsuzskát újszülött korukban vettük fel. Zsanettet a debilis szülők rendszertelenül látogatták, kapcsolatot nem tudtak teremteni vele. A gyámhatóság javaslatára karácsonykor az anya nevelőszüleihez vitték vidékre, akiknél a kislány nővére is nevelkedik. Zsanett jó állapotban került vissza, s ez a látogatás kezdete lehetett egy tartós nevelőszülői kapcsolatnak. Zsuzska esetében biztosan helytelenül jártunk el, amikor engedtünk a gyámhatóság kérésének, nem tiltakoztunk ellene. Őt minden előzetes ismerkedés nélkül vitte haza az anyja, majd hozta vissza egy nap múlva elégedetlenül és haragosan, amiért a kislány nem akart enni, s egész nap csak sírt. Jogosan kaptunk szemrehányást a gondozónőtől. A jövőben sem zárjuk ki a hétfégi vagy akár a többnapos otthoni tartózkodás lehetőségét. Ugyanakkor ez nem lehet általános, mindenkire kiterjedő engedély, egyénenként kell megvizsgálni az otthoni környezetet – hiszen a gyerek legtöbbször a veszélyeztető környezetből kerül intézetbe. Egyénenként kell átgondolnunk, mit várunk a hazaviteltől a gyerek jövője szempontjából, hogy eléggé ismeri-e és elfogadja-e a szülő a gyereket és a gyerekekkel kapcsolatos nehézségeket (például olyan alapvető dolgokat, hogy mit és hogyan eszik, hogy szobatiszta-e, hogy kell-e pelenkázni éjszaka stb.), s hogy egyáltalán ott tart-e a köztük levő kapcsolat, hogy a hazavitel erősíti azt, és nem sokszerűen hat. A szülővel való foglalkozás nem terhelhető a gondozónőre. Kívülálló személynek kell végeznie. Olyan személynek, akihez a szülő bizalommal fordulhat, aki nem „hatóság”, és nem is mindenható. Nem ő az, aki „elveszi a gyereket a szülőtől”, nem ő utalja intézetbe, és nem is ő hozza a határozatot az intézeti gondozás megszüntetéséről. Ő közvetít a gyerek és a hatóság között. A hatóság felé a gyerek érdekét védi, a szülőt pedig nehéz helyzetében megértve és nem bírálva, nem szemrehányásokkal illetve segíti abban, hogy megtalálja, illetve fenntartsa az utat a gyerekéhez.

dr. Vincze Mária

Műhely

Alkohollal kapcsolatos problémák a családsegítő központok látószögéből nézve

Az Országos Alkohológiai Intézet 1990 márciusában egy, mindössze hat kérdést tartalmazó kérdőívvel kereste meg a Családsegítő Központok (CSSK) munkatársait. A 120 CSSK közül az elsőként válaszoló 34 CSSK információit dolgoztuk fel e tanulmányban. Vizsgálódásunk szondajel-legű volt, így kielégítő forrás számunkra a 34 beérkezett válasz. (Néhány címről visszaérkezett küldeményünk, mert a megadott helyen nem működik CSSK.)

A válaszokból a hazai alkoholizmus és kezelése természetrajzához nagyon fontos általánosítható tapasztalatokhoz jutottunk. Ezek azért különösen jelentősek, mert az ország szociálpolitikai rendszerének legliberálisabbnak ismert és a szakmai beállítódás szerint is kliensközpontúnak öndefiniált intézmények nyilatkoztak munkájuk gyakorlata alapján.

A konkrét kérdésekre kapott válaszok részletes értékelését megelőzően érdemes összefoglalni a válaszok általánosítható, nem az egyes kérdésekben megragadható „lelkét”, legfőbb üzeneteit.

I. A VÁLASZOKBÓL KITŰNŐ ÁLTALÁNOS ÉS FŐ PROBLÉMÁK, TENNIVALÓK

1. Bár többen jelezték, hogy az alkoholizmus nem rétegspecifikus jelenség, és minden társadalmi rétegből találkoznak alkoholbetegek családi problémáival, mégis létezik egy sajátos szubkultúra, alacsony iskolázottságú, szegény, halmozottan hátrányos helyzetű réteg, melynek életében az alkoholizmus az örökölt életforma része, a saját kiszolgáltatott helyzetükben egyetlen kapott életmintájuk a bajok, a gondok pillanatnyi feledtetésére.

E réteg egészét tekintve belátható, hogy itt nem elégséges az alkoholizmus megelőzését szolgáló általános felvilágosító munka, a szokványos gyógyítás sem lehet eredményes. Az e réteghez tartozók sorsába mintegy bele van kódolva, hogy együtt élnek az alkoholizmussal, s ettől helyzetük még reménytelenebb és kilátástalanabb. Itt nem az alkoholfogyasztással, hanem a teljes emberi lét valamennyi feltételének (iskolázás, lakás, egzisztencia) megteremtésével lehet csak eredményre számítani. De még akkor is csupán abban az esetben, ha újraéled a helyi közösségek segítő, ámde fegyelmező hatásrendszere is. A kis lakóhelyi, vallási, etnikai, szakmai stb. közösségek segítő-ellenőrző szerepe nélkül sem az alkohológiai, sem a családsegítő intézményrendszer nem tud megbirkózni ezzel az óriási társadalmi problémával.

Ezért e réteg komplex megoldásokat követel, melyek ma még nincsenek vagy csak esetlegesen vannak kéznél. E réteg esetében a problémák, pl. az alkohol és a bűnözés összefüggéseiben is megjelennek. Jelentős előrelépés az önkormányzatok, a helyi közösségi élet fellendülésével is csak akkor várható e téren, ha erre tudatos felkészülés történik. Megfelelő szaktudás és komplex humán érdekvédelmi munka (settlement, community-work) szükséges az önkormányzatok segítésére. E munka szakmai bázisát, hátterét a Családsegítő Központok is jelenthetik. (Lásd erről a Tanácsadó Segítő Szolgálatra vonatkozó programot.)

2. Bár nem explicit formában fogalmazták meg a válaszadók, de kiérződik véleményük, miszerint gyenge lábon áll az a folyamat, amely az alkoholizmusból a tartós gyógyultság

állapotába visz. Részben az orvoslás korlátait, részben a hosszabb támogatás és kontroll feltételeinek hiányát, nem utolsósorban a régi visszafogadó környezet lehúzó, újra alkoholistává züllesztő hatásait tartják ezért „bűnösnek”. Mindezen okok miatt a családsegítők az alkoholistákkal való foglalkozást csekély esélyű tevékenységként élik át, és érzik, hogy komplex megoldásokra, a családi, munkahelyi stb. kapcsolatok egészét átfogó programra lenne szükség, ami munka-, idő- és költségigényes ugyan, de csak ettől várhatóak a valódi, hosszútávú eredmények.

3. Az előbbiekkal is összefüggésben nagyon erőteljesen jelenik meg véleményeinkben a korai felismerés és segítségnyújtás, a prevenció igénye. A hatásos prevenció legfőbb akadályát – lényegét tekintve – abban jelölik meg, hogy a család és maga az alkoholista is megpróbálja kicsinyíteni a bajt. Takargatják, szégyellik, nem tekintik az elején még tragédiának, mentetetik az ivásra rászokott családtagjukat. Ezért is fontos megközelítési mód lenne, hogy legalább a korai szakaszban ne stigmatizáló intézmények foglalkozzanak az alkoholizáló emberekkel. Az iskolás gyermekük tanulási problémáit „felkínálni” nevelési tanácsadónak nem szégyen stb. Szomatikus betegséget felmutatni is kedvezőbb sokak szemében stb. Szükség van tehát stigmamentes intézményekre, mert ha ilyeneknél jelentkezhetnek a korai stádiumban lévő alkoholbetegek, akkor ellátásuk a legkedvezőbbben oldható meg. Az alkoholizmusról ezért többet kell tudnia mindazon intézményekben dolgozóknak, akik ugyan találkoznak e problémákkal, de mivel nem az ő feladatuk, ma még jelzés és segítségadás nélkül hagyják az ilyen eseteket. Saját szempontjukból ugyanis az illetők alkoholizmusa mellékkérdés. Gyakorta előfordul pl., hogy gyermekvédelmi szakemberek tetten érik italozáson a gondozottak szüleit, a maguk részéről meglegszenek morális és észérvekkkel, felvilágosítással, s ily módon úgy vélik, eleget tettek kötelességüknek. Megütköznek, ha ismételtlen eredménytelennek bizonyulnak felvilágosító kísérleteik. Az egész megelőzési rendszer e szempontból fogyatékos. A Családsegítő Központok is és az alkoholológiai rendszer is főként csak súlyosabb helyzetű, állapotú ügyekkel találkozik. A ténylegesen kezdeti stádiumokat csak a családi és egyéb kis közösségek nyilvánossága, illetve más célzatú ellátórendszerek, pl. a körzeti orvosi alapellátás, óvodák, iskolák pedagógusai stb. észlelik.

4. Prognózisok ugyan nem szerepelnek a válaszokban, de érzékelhető az a feszültség, amely a romló gazdasági feltételekkel, a munkanélküliséggel, az inflációval összefüggésben az alkohollal kapcsolatos problémák kilátásaiban is megjelenik. A helyzet romlása a családokban alkoholista családtag esetén az amúgy is nehéz helyzet totális ellehetetlenülését jelzi előre. Minden felelős gazdasági előrejelzés a bajok átmeneti fokozódását helyezi kilátásba. A kérdés az, mi lesz azokkal a családokkal, amelyeknél már a mai helyzetet is az jellemzi, amit az egyik CSSK leír:

„A család összes jövedelme 15 900 Ft. Ebből rendszeres havi kiadás 3700 Ft. Az apa szenvedélyéhez kapcsolódó költség havonta 8500-9000 Ft. (Napi 200-300 Ft italra, 60 Ft cigarettára – 3 doboz, 30 Ft kávéra – 8-10 adag). Az öttagú család megélhetésére marad kb. 600 Ft. személyenként. A család költségvetése a gyermekekre vonatkoztatva:

Melinda (7. osztályos): tornacipő, iskolaköpeny, táska, cipő, nadrág, tréningruha.

András (középső csoportos): óvodai egységcsomag, felszerelés, pulóver, nadrág.

Az anya ezideig még nem kért a gyermekek ellátásához segítséget. Az anyagi támogatás felhasználását az anyával közösen egyeztettük. Részükre 5000 Ft anyagi támogatást adtunk” (püspökladányi CSSK).

Mivel a közeljövőben a problémák súlyosbodnak, a humánszféra (egészségügy, szociálpolitika, oktatás, kulturális intézmények, környezetvédelem) átfogó közös programja és összefogása szükséges.

Ezért javasoljuk, hogy az Országos Alkoholológiai Intézet 1991 őszére kezdeményezze egy közös tanácskozás megrendezését, amely lehetővé teszi közös lépések kidolgozását a humán szféra összefogásával.

5. A romló gazdasági helyzetben a gyógyult alkoholbetegek reszocializálása, társadalomba való visszailleszkedésük sajátos nehézségekkel fog járni a munkanélküliség miatt. Alkoholbetegek esetében a gyógyulás, az önértékelés újrateremtésének egyik fontos feltétele lenne a munka. Ezt a feltételt egyre nehezebben tudja az alkoholgondozói rendszer biztosítani. Ezért az Országos Alkoholológiai Intézetnek különleges figyelmet kell fordítania a munkába helyezés feltételeinek bővítésére (vállalkozásszervezés, non-profit organizációk, védett munkahelyek stb.).

6. A Családsegítő Központok szükségét érzik annak, hogy az alkoholügyekben nagyobb jártasságra, szaktudásra tegyenek szert. Indokolt lenne továbbképzéseiken, konferenciáikon az alkoholológia ügyét képviselni, és rendszeres munkájukhoz a helyi alkoholológiai intézményrendszerrel a kapcsolatot kialakítani (ahol ez még nem jött létre).

II. A KÉRDŐÍV VEGYES KÉRDÉSEIRE ADOTT VÁLASZOK ÉRTÉKELÉSE

1. A válaszadók az alkoholizmust az intézményekhez forduló családok problémái között milyen súlyúnak és milyen arányúnak minősítik?

Megyékben az alkoholizmus	Válaszadó CSSK-ok száma
Jelentéktelen	2
Jelentős	9
Jelentős, de egyes rétegeket tekintve	10
Jelentős mint háttérprobléma	7

1. táblázat

A válaszadók zöme úgy véli, hogy az alkoholizmus komoly mértékben befolyásolja azokat a problémákat, amelyek miatt a családok segítséget kérnek. Jórészt egyes rétegekre jellemzően és háttérproblémaként érzékelik az alkoholizmus jelenlétét ügyeikben. A többség az esetek 30-50%-ában találkozik alkoholizmussal a problémák között. Volt, aki felhívta a figyelmet arra, hogy az alkoholizmus nem rétegspecifikus jelenség, mások viszont a gyakoriság csomósodását egyes társadalmi jelenségek mentén határozottan felismerték. Igen jellegzetes és a lényegét ragadja meg a gyulai CSSK válasza:

„Háttérproblémaként úgy értelmezzük, hogy a központot felkresők nem valamilyen családtag alkoholizmusa miatt keresnek fel bennünket, hanem anyagi gondok, a gyermekek

anyagi problémái, albrétekeresések stb. miatt, és csak a több alkalommal történt találkozás után derül ki az >igazi probléma<.” A nyírbátori CSSK válaszában megjegyzi, hogy az alkoholizmussal összefüggő esetek súlyosságát növeli „...az a tény, hogy a megjelent esetek az alkoholkarrier tetőpontján állnak. Ekkorra sikerült az egyénnek minden emberi kapcsolatát megrontani, s a család már csak egy kiutat lát, az alkoholistától való megszabadulást.” A mátyásfalvi CSSK válaszából ide kívánczok a következő megállapítás: „...alkoholos esetek igen nagy számban fordulnak elő munkánkban. Igazi segítőtársunk azonban nincs. Prevenció nem létezik, az utógondozás csak papíron megoldott.” A CSSK ügyfélforgalmában az alkoholizmussal összefüggő esetek minősítése. (1. táblázat)

A válaszok közül 13-an 30% körül, 6-an 50% körül és 4-en 60% fölött feltételezik az alkoholizmus volumenét ügyeik mögött.

A számszerű válaszokhoz néhány megjegyzést is szükséges fűzni. Így szubjektív megítélés kérdése, hogy ki mit tart súlyos mértéknek. Sokan a válaszadók közül a 30%-ot mint súlyos arányt jelölték meg. Kisújszálláson mint nem jelentős problémát határozták meg az alkoholizmust, de mint háttérprobléma, eseteik 25%-ában mégis csak megjelenik. És ez nem is kevés!

Többen nem csak egy, de két jellegzetes mozzanatot is jelöltek, így a háttér-és rétegproblémáik halmozottan is szerepeltek.

Az adatok nem önmagukban, hanem éppen a válaszadók szubjektív értékelésén keresztül válnak az alkoholizmussal hivatásszerűen foglalkozók számára értékes információvá.

2. Arra a kérdésre, hogy az elmúlt 1989-es év eseteire visszagondolva kb. hány olyan merül fel, amelyeket azonnal, gondolkodás nélkül az alkohollal tudna összefüggésbe hozni, a válaszok nagy szóródást mutattak. Ezek jellemzésére adják meg helyzetrajzukat, továbbá vázolják azt is, hogy mit tudtak tenni. A gazdag információkból a kulcsválaszok egybehangzóak. A válaszok mindenképpen hozzásegítik az alkoholkérdés szakértőit, hogy a családsegítő központokkal segítő tennivalóikat pontosabban tudják megtervezni, előkészíteni.

Rendkívül érdekes a válaszok számszerű elemzése is. Az 1990-től működő ceglédi CSSK 160 gondozásba vett esetéből 125 volt alkoholizmussal összefüggő. Az 1989. októbertől indult orosházi CSSK 300 esetéből 50 családban találtak súlyos alkoholizmussal. Volt olyan válaszadó, aki úgy vélte, az alkohol egyetlen ügyet se magyaráz. Valóban, az alkoholizmus ténylegesen már következmény. Többnyire máshol el nem intézett, vagy nem megfelelően elintézt problémák tevődnek át alkoholizmussá. A válaszadók egyike úgy nyilatkozott, hogy kevés ügyet, egy másik, hogy sokat az alkohol magyaráz. A hozzájuk fordulók ilyen-olyan problémája mögött az esetek 60-70%-át tekintve nyilatkozta az egyik válaszadó, hogy megbúvik az alkoholizmus. 11 válaszoló 30 és annál kevesebb esetet említ „kapásból”, 3 válaszoló 70-100-at, egy pedig 120-at, további másik 250 (!) ilyen esetet tud említeni. Az egyik válaszoló – a kiskunfélegyházi CSSK – a 120, alkohollal összefüggő problémát részletesebben is elemezte:

20 esetben a család széthullása, 90 esetben fiatalok devianciájának felerősödése, 6 esetben ifjúság elleni büntetés, 120 esetben anyagi nehézség, 62 esetben generációs kapcsolat széthullása, 17 esetben elmagányosodás, 120 esetben az alkoholbeteg családtagjainak mentális károsodása volt tapasztalható.

Az anyagi probléma tehát minden esetben felmerült.

Az utolsó adat arról informál, hogyan teszi tönkre az alkohol a családi kapcsolatokat.

A helyzetrajzhoz kulcstényezőként az alábbiakat jelölték: Gyermekelhelyezési probléma, ellátatlanság, válás, munkanélküliség. Rokkantság, válás, öngyilkosság, munkanélküliség, magatartási zavarok, szabálysértések, bűncselekmény, pszichózisok.

Kirívó deviancia, elhanyagolt családi élet, az egész élettervezetlensége. Házassági konfliktushelyzetek, gyermekek magatartászavarai, anyagi problémák, gyermeknevelési problémák, munkahely elvesztése, házastárs menekülése másik kapcsolatba, brutalitás miatti problémák. Szociálisan hátrányos helyzet, válás, egyedül maradás, munkanélküliség, kritikátlan párkapcsolatok, gyermek hajléktalanná válása, betegség, rokkantság, születési rendellenesség.

A CSSK-ok gyakorlatában ilyen és hasonló háttér jelenik meg alkohollal összefüggő ügyekben. Az alkoholproblémákhoz a CSSK-ok a hozzátartozók, a szomszédok s ritkábban a munkahelyek megkeresése alapján jutnak el. Az akut alkoholbetegek ügyében a folyamatos gondozás és prevenció hiányában kevesebb kilátás kecsegtet a megoldásra. A családok sokáig igyekeznek titkolni, ha valaki közülük alkoholbeteggé kezd válni. Akkor jeleznek csak, amikor már a dependencia kialakult. „A megelőzésnek tehát arra kellene irányulnia, hogy az emberek ezt a tényt megismerjék, és akkor próbáljanak segíteni vagy segítséget kérni, amikor még az alkoholbeteg kész az együttműködésre.” (CSSK, Sarkad) Több más hasonló vélemény található más válaszokban is. Az egyik megjegyzés arra hívja fel a figyelmet, hogy az alkoholisták házastársa – feltehetően eleinte – békés megoldást kíván, szeretné elkerülni a hatósági beavatkozásokat. A CSSK-ok hatékony tevékenységére – elsősorban a prevencióra, a családgondozásra – a betegség korai szakaszaiban nyílik lehetőség. A CSSK-ok sokat tesznek akkor, ha alkoholbeteg fordul elő a családban. Például (HID-CSSK): „Ha az alkoholizáló egész családjával jelentkezett, vagy mód volt az egész család bevonására, pár- vagy családkonzultációra került sor. Emellett gyorssegély, ruhasegély, közüzemi számlák kiegyenlítése, esetleg áthidaló kölcsön nyújtása, munkahely keresése szerepelhet mint segítségnyújtás. Az említett formákon kívül a családtagok részére >segítő beszélgetést< kínálnak, pszichoterápia nyújtására is módot találnak.”

„10-12 éves gyermekek részére heti egyszeri alkalommal játszóházat rendeztünk – írják –, ahol játékerápia folyt.” „Ha válásra került sor, úgy jogászunk jogi tanácsot adott.” A CSSK komplex lehetőségeire világít rá a békéscsabai CSSK programja: „Szociális, jogi és pszichológiai támogatás az életmód megváltoztatása érdekében.” Ebben a meggyőzés, az alku és az anyagi támogatás egyaránt szerepel, mint tényező – írják. A válaszok jellegzetes élettörténeteket is leírnak. Néhányat azért ismertetünk a rövidebbek közül, mert rávilágítanak a CSSK lehetőségeire, tevékenységi sávjaira.

Először a tiszavasvári CSSK két esetét ismertetjük.

1. eset

X. X. 27, felesége 23 éves. Másfél éve házasságban laknak. Kislányuk három hónapos. Mindketten betanított gépi munkások. X. X. túlzott alkoholfogyasztása miatt a feleség hazaköltözik édesanyjához. A férj elbeszélgetés alapján önként vállalja a kezelést. A kezelés ideje alatt jól viselkedik, beültetik az ESPERAL-t. A feleség igyekszik látogatni, építkezésbe fognak, amihez kérik segítségünket. A tanácstól kamatmentes kölcsönt igényeltek, amit javasoltunk. A kölcsönt megkapták. A feleség ekkor már jelezte, hogy férje az italozást újrakezdte. A pénzt nem merte felvenni, az alapot elkészítették. A férj hirtelen rosszul lett miatt több alkalommal visszakerült az alkoholgondozóba. A feleség kérésére sem

mérsékelte az alkoholfogyasztást, ezért a feleség elköltözött a gyermekkel az édesanyjához. A férj minden mozdíthatót eladott a lakásból, mivel már a munkahelyéről is elküldték, s így nem volt pénze. Többszöri beszélgetés alkalmával ígérte, bemegy kezelésre, de ígéretét nem tartotta be. A kényszerkezelésről az értesítést már nem tudták kézbesíteni, tartózkodási helye ismeretlen volt. A feleség beadta a válókeresetet, a tárgyaláson X. X. nem jelent meg. Az anya anyagi és erkölcsi segítése a köztes időszakban nagyon fontos és szükséges volt. A feleség szereti férjét, és ezért a váláshoz csak akkor folyamodik, amikor a férj a mi befolyásunkra sem hajlandó életmódján változtatni.

2. eset

X. X. 28, felesége 26 éves, három gyermekük van. A férj sertésgondozó, a feleség takarítónő. A feleség anyagi nehézségei miatt keresett fel bennünket. Lakást építettek, amit nem tudtak teljesen befejezni, mivel pénzüik elfogyott. Hogy be tudjanak költözni, a CSSK PVC-t vásárolt a szobába. Figyelemmel kísértük, mint nagycsaládot. Az anya egy fél év múlva jelezte, hogy férje italozik, egyre több pénzt fordít rá, aminek a család látja hátrányát. Elbeszélgetésre nem hajlandó vállalni a kezelést, a feleség ragaszkodik a kényszerkezeléshez. A férj bemegy az alkoholgondozóba. A feleséggel megbeszéljük, látogassa férjét. Az otthonára egy kicsit nagyobb gondot fordítson, festessen ki és biztosítsa férje és gyermekei részére az otthon melegét. Hazakerülve az apa próbálja a lakást továbbépíteni. Fürdőszobát alakít ki. A további építéshez szükséges anyagokat megvásárolja. A feleség betegsége alatt ellátja a gyermekeket.

A dunapentelei (Leninváros) CSSK esetei:

1. eset

Sz. J. 26 éves alkoholista fiatalember. Az elmúlt évben jött haza Nagyfáról. Állandó munkakönyves munkaviszonya még nem volt. Alkalmi munkából él, az érte kapott fizetést azonnal alkoholra költi. Rokkantsnyugdíjas édesanyjánál él, aki unokáját neveli, mivel a gyermek édesanyja szociális otthonban van. Sz. J. állandóan zaklatja a családot. A Családsegítő Központtal a helyi Családvédelmi Osztály jelzésére került kapcsolatba. Sz. J. helyzetének javítására felvettük a kapcsolatot a Református Iszákosmentő Misszióval, melynek egyhetes programján májusban vesz részt.

2. eset

N. I. 26 éves fiatalember. Alkoholizmusa miatt mindkét keze ideiglenesen lebénult. Felesége elhagyta, egy gyermekük van. Az asszony jelenleg GYES-en van, albérletben lakik. N. I. munkanélküli, gyermektartást nem fizet. Édesanyjához költözött vissza, akinek a fiú életmódja miatt második házassága is megromlott. Az ideggyógyászati szakrendelésre irányítottuk, hogy vegyen részt gyógyszeres kezelésen. Tanácsunkat megfogadta, néhány hete nem iszik, feleségével és gyermekével kapcsolata lassan kialakulóban.

3. eset

É. Gy. 40 éves, vegyész mérnök diplomával rendelkező alkoholista. Kb. 10 éve nem dolgozik, elvált. A lakását a hozzá hasonló életvezetésű férfiakkal osztja meg pénzért, ebből tartja fenn magát. Segítettünk neki elhelyezkedni, de az első elutasítás után kedvét vesztette. Ajánlottunk olyan munkát számára, ahol segédmunkásként foglalkoztatták volna, de azt nem fogadta el. Nem tudja reálisan felmérni helyzetét, nem veszi tudomásul, hogy nem rendelkezik kellő szakmai gyakorlattal. Jövedelmét éjszakai üveggyűjtéssel pótolja, amit italra költ. Minden igyekezetünk ellenére az eltelt hónapokban nem tudtunk eredményt elérni nála.

4. eset

R. B. 35 éves fiatalember. Korábbi anyagi jólétből csúszott le, vált hajléktalanná, munkanélkülivé. Jólmenő üzlete, csirkefarmja volt. Rendezetten éltek, de feleségével kapcsolata fokozatosan megromlott. Elváltak, a két gyermek az édesanyjával maradt. R. B. egyre többet ivott, végül rendőri felügyelet alá került. Munkát vállalni nem akar. Rendőri határozat megsértése következtében büntetés-végrehajtási intézetbe került. Baráti körében sajnálatja magát, segítségünket elsősorban anyagi támogatásban látja.

5. eset

Cs. É. 32 éves elvált asszony. Édesanyja neveli első házasságából született gyermekét. Második házasságából született gyermekét a volt férj neveli. Cs. É. alkoholista, Izsófalván alkoholelvonó kezeléssel vett részt. Munkát vállalni nem akar, gyakran ismerőseit, rokonait is meglopja. Városunk munkanélküli és hajléktalan társaságának tagja. Mivel segítő szándékunk nem volt elég, életmódjának megváltoztatásához, rokonaival vettük fel a kapcsolatot, akik vállalták, hogy egy másik városban segítenek neki rendezettebb életmód kialakításában.

További szemelvényektől terjedelmi okok miatt el kell tekintenünk. E helyzetrajzok, családtörténetek, alkoholkarrierék rendkívül értékesek, és sokat elárulnak az alkoholizmus családon belüli folyamatairól.

3. Az alkoholbetegek családi problémáinak rendezhetőségét és annak feltételeit többen saját intézményeik lehetőségeit figyelembe véve az alábbi tényezőkben látják:

- komplex családgondozás;
- a lakáskérdés rendezése;
- a szociális helyzet kedvező változása;
- együttműködés a területileg illetékes alkoholgondozókkal;
- a családtagok függőségének megszüntetése az alkoholista családtagtól;
- a segítő szervezetek jobb koordinációja;
- a hatékony utógondozás kialakítása;
- jobb terápiás módszerek;
- a családi kapcsolatok rendezése;
- hatékonyabb gyógykezelés;
- megfelelő háttérintézmények;
- speciális munkahelyek;
- jövedelemtámogatás;
- a felkészült szociális munkások, klubok, egyesületek hatékony működése.

Az eddigiek lényegében pozitív követelmények voltak.

Ehhez képest felmerültek olyan javaslatok is, mint:

- korlátozó állami intézkedések (adózás, jövedelemérdekeltség, nyilvántartás);
- szigorúbb jogi, rendőri szankciók;
- a kötelező elvonás visszaállítása hatékonyabb formában;
- olyan rendelkezés, mely azonnali hatékony beavatkozást hoz.

Felmerültek továbbá olyan észrevételek is, hogy:

- az ügynek (alkoholizmusnak) nincs igazi képviselője;
- hatósági intézkedéseket, prevenciót és utógondozást együttesen kell megvalósítani;
- a beteg és az egész család együttes gondozása szükséges;
- rehabilitációs munkahelyekre lenne szükség;
- hajléktalanok átmeneti szállása kellene nagy számban.

Az igény az előbbiekből is kitűnően a teljes gyógyulás biztosítása. Ez gyakran hosszú folyamat, sem a család, sem a munkahely nem tolerálja ezt. A megítélések szerint az alkoholizmus nem betegség, tehát a szemléletet kellene megváltoztatni: "az alkoholbetegek gyógykezeléséhez meg kell teremteni a gyógyítás társadalmi és szakmán belüli presztízsét. Az alkoholológiai gondozók és intézetek személyi, anyagi, tárgyi feltételrendszerét kell megteremteni."

"Új rehabilitációs hálózatra van szükség, ahol fokozatosan történne a visszailleszkedés biztosítása. Rövidebb idejű rehabilitációs munkahelyekre lenne szükség, klubokra, önszorgító csoportokra kellene építeni."

Biztos társadalmi beilleszkedés és az önmegvalósítás tudatában az egyén, a család érezze magát biztonságban saját otthonában és munkahelyén. A feszültségeket ne az alkohollal kelljen feloldani - véli a kecskeméti CSSK -, egy ideális társadalom képét kivetítve.

4. Az alkoholügyekben intézkedő tanácsi szervekkel a CSSK-k többsége jónak minősíti kapcsolatát és hozzáfűzi szubjektív magyarázatait is. Például, úgy vélik, hogy ez annak köszönhető, hogy előzőleg a válaszadó ott dolgozott a tanácsnál és mindenki ismeri.

De olyan érvek is felmerülnek, hogy a tanács is érzi, a CSSK is segít munkájában stb.

Az alkoholügyekben intézkedő tanácsi szervek és a CSSK kapcsolata:

jó	közepes	esetleges	nem jó
20	3	6	1

Az esetlegesnek és közepesnek jelzett kapcsolatok mögötti megjegyzések zömében a bürokratikus, elhúzódozó ügyintézészt említik. Mindössze egyetlen válaszoló minősítette kifejezetten rossznak kapcsolatát a tanáccsal, de ő is okként a "csak hivatali" szemléletre utalt. Úgy vehető, hogy az e téren együttműködésre vonatkozó válaszok kedvező alapot nyújthatnak a továbbképzésre, és talán kedvezőbb a helyzet, mint a szociális feladatok egyes más területein.

5. Arra a kérdésre, hogy miben látják az akadályát annak, hogy az alkoholbetegek családi körülményeit rendezzék, a válaszok kulcstényezői a következők voltak:

- nincs kiépítve a prevenció;

- hiányoznak a segítő közösségi hálózatok;
- a családterápiás lehetőségekkel nem élnek;
- általában csupán tünetkezelés folyik;
- elégtelen az utógondozás;
- környezeti, szemléleti hiányosságok képeznek akadályt;
- gazdasági bajok, fojtogató szegénység;
- képzetlenség, kulturális minták hibái;
- emberi kapcsolatok szegényessége;
- előítéletek, a korai beavatkozás halogatása;
- széthulló családok;
- bizalmatlanság, gyűlölet az alkoholistával szemben;
- pszichés zavarok megoldatlansága;
- maga a beteg sem akarja a segítséget;
- az alkoholgondozó nem készíti fel a családot és a szűkebb környezetet a bánásmódra;
- a visszaesés nagymérvű, a gyógyításban nem hisznek;
- létbizonytalanság és alacsony keresetek, nyugdíjak, célok elérhetetlensége;
- a családokban diszfunkciók, érzelmi hiányok;
- kevés a segítségnyújtás;
- titkolják a bajokat;
- szabadulni akarnak a súlyos beteg családtagtól;
- a család nem tud megbirkózni egy alkoholbeteg családtaggal (!), nem elég a felhasználható segítség;
- a család eladósodik, nincs szerv, mely megélhetésében segítené;
- egészségügyi szervek gyógyító eljárása nem rendezett;
- a család szétesik, s a beteg nem számíthat a családi kapaszkodóra;
- megbélyegzett az alkoholista;
- szakemberhiány;
- a családdal való komplex törődés feltételei hiányoznak;
- a gyógyult beteg társadalmi beilleszkedése nincs megoldva;
- lakásproblémák (egy lakásban elvált alkoholista férjjel) - mindkét szülő alkoholizmusa
- gyermekvédelmi problémákat eredményez;
- a munkáltatók nemtörődősége;
- a társadalmi megítélés miatt el kellene dönteni, betegség vagy nem betegség;
- átmeneti intézményrendszerre lenne szükség;
- védő munkahelyek hiányoznak;
- az alkoholizáló életmód társadalmilag elfogadott;
- rehabilitációs otthonok hiányoznak;
- a szociális helyzet gyakorta rendezhetetlen stb.

A válaszadók egy része kifogásolja az egészségügyi terület közreműködését, elvárásaik lényege: Miért nem gyógyítják meg teljesen és végérvényesen a beteget?

Másrészt megkérdőjelezzik, hogy az alkoholizmus betegség-e egyáltalán. Vannak, akik annak tartják, s ehhez fűzik hozzá, hogy: Akkor, tessék meggyógyítani! Mások úgy vélik, hogy nem betegség.

Fontos tudni, hogy ezek a vélemények - ahogyan a társadalom egészében — a CSSK-kban is megtalálhatóak. Egyesek szigorúbb elvonás, kötelezés, kvázi rendőri szemléletet követelnek, mások a finomabb módszerek és új segítségformák hiányát érzékelik. A CSSK-t

többségében sokat tesznek és kívánnak tenni az alkoholisták és családjaik érdekében. Jellegzetes gondjaikra utal a következő néhány szemelvény:

K. J.-né

1989. október 5-én került az ügy a CSSK-ba. A nagymama keresett fel bennünket a következő problémával: 38 éves lánya 11 éves unokájával az ő lakásában él, de a gyermeket szinte ő neveli, mivel lánya nem folyamatosan, de időszakonként hónapokon keresztül alkoholizál. Egy ilyen eset alkalmával az alkoholos állapot azt eredményezte, hogy elküldték munkahelyéről, mert feladatát nem tudta ellátni. Ezután alkalmi ismeretségeket kötött, többek között haza sem ment és eléggé lezüllött társaságba keveredett. Az unoka mindezt látva, azt mondta a nagymamának, hogy "utálok az anyámat". A nagymama megijedt, ezért keresett fel bennünket. Az ő kérésére kerestük fel a lányát. Nehezen lehetett megközelíteni, elég drasztikusan próbált érvelni, hogy az ő élete, és senkinek semmi köze hozzá, hogy ő hogyan él. Beszélgetés közben kiderült, hogy ő volt már velünk kapcsolatban, segílyt kért (1988-ban), hiszen gyermekét egyedül neveli. Ezt tisztázva lassan hajlandónak látszott az együttműködésre. Sokszori beszélgetéssel, "lelkizéssel", valamint az elhagyott iratainak felkutatása és átmeneti pénzzavarában való segítségnyújtás után sikerült munkahelyet is szerezni. A munkahely megléte mindig önfegyelemre kötelezi. Ilyenkor mindig próbálkozik az absztinens életmóddal. A gyógyszeres megoldástól idegenkedik, mert ő úgy érzi, képes uralkodni magán. Sajnos viszont, ha bármi problémája van, az italhoz nyúl.

6. Arra a kérdésre, hogy a CSSK-k munkatársai miben várnának hathatósabb segítséget az alkoholológiai szervek részéről, ugyancsak sokszínű válaszok érkeztek. Ismét kulcsszavakban:

- a családterápiás megközelítés elfogadtatását;
- kevesebb bürokráciát;
- hatékonyabb elvonókúrát; - jobban bevonni a családot a gyógyító folyamatba;
- szakmai ismeretterjesztés fokozását;
- a CSSK-val közös szakmai konzultációkat;
- új, sikeres eljárások ismertetését a CSSK-val;
- a konkrét esetekben együttműködést!!!;
- vállalják fel a gyógyult társadalmi beillesztését;
- rendszeres szakképzést a családsegítők részére (alkoholügyekben);
- szakemberellátásban együttműködést;
- írásos szakanyagokat, amelyeket terapeutaképzésben, okfeltárásban hasznosítani tudnak;
- közös szakmai értekezleteket, konferenciákat;
- videokazettákat a CSSK-k részére a megelőző munkához;
- információcsere rendszerét ajánlják a két hálózat között;
- önként vállalkozókat azonnal részesítsenek az alkoholintézmények ellátásban;
- gyorsabb ügyintézését!!!;
- karitatív, egyházi, önszolgálati tevékenységek beilleszkedését az ellátó rendszerbe;
- alkoholelvonó intézmények adjanak információkat a CSSK-nak a közös ügyekben és a gyógyultakra vonatkozóan;
- a gyógyult betegek beilleszkedését motiválni anyagilag is;
- rehabilitációs munkakörök újabb kialakítását;
- alapítványok szervezését alkoholbetegek családjaik támogatására;

- továbbképzést az utógondozás javítása érdekében;
  - a segítő erők összefogását, koordinációját a CSSK felvállalnia;
  - országos segítő hálózat kiépítését az alkoholbetegek komplex problémáira tekintettel;
  - teljes reformot (széles szociális védőhálót);
  - standardok kidolgozását az alkoholbetegek komplex kezelésének menetében;
-
- a beteg családját irányítsák minden esetben a CSSK-hoz;
  - a beteg gyógyulási folyamatát közösen kísérik figyelemmel;
  - több propagandaanyagot;
  - módszertani ismeretátadást;
  - információt a klubok hatékonyságára vonatkozóan;
  - együttműködést a két hálózat között a konkrét esetekben;
  - a kórház jellegű gyógyítás megszüntetését;
  - védett átmeneti szállások szaporítását;
  - a teljes rehabilitáció szükségességét;
  - a legszélesebb prevenció tennivalóit szeretnénk megismerni.

A különféle kérdésekre adott válaszokból kiemelt kulcstényezők jelentős átfedést mutatnak. Ez érthető. A bajok s a megoldás feltételei néhány alapvető követelmény mentén leírhatóak. Több válaszadó jelezte, hogy esetmegbeszéléseik egy részére meghívják a tanácsai ügyintézőt is és az alkoholgondozók szakemberét is. Többen hangsúlyozták, hogy a kölcsönös információcserét igyekeznek megvalósítani. Jó kapcsolatokról számol be például a kecskeméti CSSK (konzultáció, kölcsönös jelzés, önképzést segítő szakirodalom, munkamegosztás stb.).

A gyulai CSSK is pozitív példát említ. Az alkoholbetegek családjainak helyzetét rendezni igen nehéz. Felszínen elsősorban a súlyos anyagi problémák vannak. A "szégyen" sokszor nem engedi, hogy mások is tájékozódjanak a gondról, amikor már segítségkérésre kerül sor, az esetek nagy százalékában visszafordíthatatlan károk keletkeznek a családban, a "beavatkozás" egyre lehetetlenebb.

Mire az alkoholbeteg rászánja magát vagy rákényszerül az elvonókúrára, addigra családja erkölcsileg, anyagilag tönkremegy.

Az elvonókezelés jelenlegi formája szinte hatástalan, sok a visszaesés. A helyzet rendezésének legfőbb akadálya, hogy a gyógyult alkoholbeteg visszailleszkedése is egyre nehezebbé válik. A munkahely nem fogadja vissza, munka nélkül, pénz nélkül ismét megbélyegzett, és a bűvös kör kezdődik előlről.

Több, személyiségre szabott "rehabilitációs munkahelyre" lenne szükség, hogy érezzék hasznosságukat, ne legyenek megkülönböztetettek. Az alkoholbetegek számának csökkenését nem elsősorban az elvonókezeléstől, utógondozástól várhatjuk, hanem a prevenció tevékenységtől. Fokozottabb figyelmet kell fordítani az ifjúság körében a felvilágosító tevékenységre, az egészséges életmódra nevelésre. Törekedni kell a gyermekekben a pozitív értéktudat kialakítására. E cél érdekében indított Családsegítő Központunk egy előadássorozatot a pedagógusok felkészítésére. Óvodáskortól középiskolás korig ismerkedtek meg a pedagógusok a korosztályoknak megfelelő tanmenettel. A tematika:

- droggal, alkohollal kapcsolatos ismeretek;
- önismereti blokkok;

- döntéshozásra, választásra történő felkészítés;
- stresszkezelés.

A résztvevő pedagógusokat sikerült "megfertőzni" az egészséges életmódra nevelés szükségességével. A továbbképzés eredményeként több gyulai általános iskola az 1990/ 91 - es tanévben beindítja ezt a képzési formát. Úgy érezzük, hogy gyermekkorban kell tudatosan felhívni a figyelmet az alkohol veszélyére is. A mentális neveléssel segítséget tudunk nyújtani ahhoz, hogy lelkileg erősebben tudják a problémákat áthidalni, ne keveredjenek könnyen "rossz társaságba". Legyen tartásuk, tudják felismerni önmaguk belső és külső értékeit. A program folytatásaként a középiskolák negyedik osztályában a családi életre való nevelést kívánjuk erősíteni, a felelősség érzetének növelésével, konfliktustűrő képességük erősítésével.

Hisszük, hogy hosszabb távon életforma-változást idéz elő, és reméljük - ha a gazdasági helyzet is javul -, hogy az alkoholbetegek száma is csökkenni fog."

Mint kitűnik, az együttműködés további lehetősége bontakozik ki a javaslatokból. Ez kellő alapot ad arra, hogy e tanulmány tapasztalatait hasznosítva a közeljövőben közös konferencián beszéljék meg az együttműködés reális lépéseit.

Gayer Gyuláné

A társadalmi szervezetek, alapítványok életéből

Magyar Gyermekek- és Ifjúságsegítő Társadalmi Szervezetek Országos Szövetsége

(Bemutató)

Sok-sok lépcsőfokot kell megmászni a magyar társadalomnak ahhoz, hogy elmondhassuk: igazi demokratikus polgárállamban élünk. Nem szabad önmagunkat ábrándokban ringatni gyors és nemzetmegváltó eszmékkel, tudnivaló, hogy csak az apró, céltudatos lépések sora lehet célravezető. Hitet meríthetünk a fáradtság és elkeseredés óráiban vallásos meggyőződésből, emberszeretetből, vgy más erőforrásokból.

Az utat azonban könnyörtelen realitással kell kikövegni, arcunk verítékével megöntözni. Enyhet adó pihenő csak a tevékenység egy-egy sikere lehet, s aztán tovább kell menni lankadatlanul.

Nem hat újdonságként, hogy nehéz időkben élünk napjainkban. A körülöttünk zajló világból szemeként kell kiválogatni, melyek azok az értékek, amelyek átmentendők, és mit kell messze hajítani, hogy soha meg ne találja többé senki. A változást megszenvedni mindenki, kicsi és nagy egyaránt. Aki erős és egészséges, elbíri a gyötrődést. Mi legyen azonban azokkal, akik gyengék vagy eleve hátránnyal indulnak? Nem engedheti meg az emberi tisztesség, hogy helyzetük tovább nehezedjen, vagy végleg ellehetetlenüljön. Segíteni kell. Ez az alaptézis egyértelmű. A második lépés már nehezebb: meg kell találni a segítség mikéntjét, meg kell teremteni a feltételeket hozzá, sőt olykor azt is kimódolni, hogy a rászoruló elfogadja azt és ezáltal ne sérüljön tovább önérzete, emberi méltósága.

A közelmúlt néhány évében gombamód jöttek létre különféle egyesületek, alapítványok és más szervezeti formák, melyek a megújuló jogrendszer lehetőségeit felhasználva a segítség célját tüzték zászlajukra. Akadtak emberek, akik anyagi eszközeiket nyújtották – befizetve az egyesületek és alapítványok csekkszámllájára; vagy tárgyi eszközöket, könyveket, ruhákat juttattak a rászorulóknak – míg mások erejüket, idejüket, végtelen szeretetüket állították csatasorba. Reméljük, hogy az állami és önkormányzati szervek mindinkább felismerik ezeknek az alulról szerveződő csoportosulásoknak a jelentőségét, és megkísérik az állami szociálpolitikai tevékenység körébe integrálni az önként nyújtott szolgáltatásokat.

27 EGYESÜLET SZÖVETKEZIK

Mi – huszonheten – 1991 őszén arra gondoltunk, hogy kicsi egyesületeink – egymástól elkülönülve végzett – munkájával gyengék vagyunk. Úgy gondoltuk, megpróbálunk szövetséget kötni, és erőinket összegezve megsokszorozni azokon a területeken, melyek közösek. A belső kohézióból kívántunk lehetőséget teremteni ahhoz, hogy több kitekintést kapjunk az országra, sőt a határokon túlra is. Létrehoztuk a Magyar Gyermekek- és Ifjúságsegítő Társadalmi Szervezetek Országos Szövetségét. A gondolat szülőatyja Gergely Ferenc tanár úr volt, akinek nevét a gyermekvédelemben végzett áldásos tevékenysége folytán az országban sokan ismerik, és akit megnyertünk tiszteletbeli elnökünknek. A szövetség alapelveit,

működési körét és szervezeti szabályait alapszabályában meghatározta, ennek alapján a cégbíróság a szövetséget bejegyezte.

A szövetség célja az, hogy a gyermek-és ifjúságsegítés ügyét szolgáló társadalmi szervezeteket megkísérelje összefogni és munkájukat összehangolni. Szövetségünk nyitott; rendes tagja lehet minden bíróság által bejegyzett gyermek- és ifjúságsegítő társadalmi szervezet valamint alapítvány, amely a szövetség céljaival egyetért és azt segíteni kívánja. A szövetség tagja csak jogi személy lehet.

SZÖVETSÉGI CÉLOK

A szövetség a tagegyesületek (alapítványok) belső tevékenységével csak a támogatás szintjén foglalkozik, egyébként a tagegyesületek önállósága csorbíthatatlan. Megkíséreljük az ágazati irányító szervekkel, államigazgatási szervekkel a kapcsolatfelvételt és a folyamatos kapcsolat biztosítását azért, hogy az érdekeket kölcsönösen közvetíteni tudjuk. A magunk szerény módján megkíséreljük kivenni részünket az állami döntések előkészítésében azáltal, hogy előzetesen véleményt nyilvánítunk a gyermek- és ifjúságsegítést érintő kérdésekben. Mind az egyesületeket, mind az irányító szerveket segítheti a közös fellépés és érdekképviselet. Megkíséreljük a tagszervezetek részére hasznos jogi és egyéb információk közvetítését. Feladataink között tartjuk számon szakmai összejövetelek rendezését és egyéb közös rendezvények előkészítését. Amennyiben tevékenységünket sikerül élővé és markánsan megalapozottá tenni, célunk lesz nemzetközi kapcsolatok felvétele és ápolása is, hiszen a magyar gyermekvédelem ügyét nagyban segíthetné a más nemzetek hasonló célú szervezeteivel történő együttműködés. Szeretnénk megteremteni a társadalmi gyermek- és ifjúságsegítő tevékenység érdekében a széleskörű propaganda kifejtését is. A szövetség tagjai a közös munka érdekében jogosultak a szövetség rendezvényein részt venni, ott felszólalni, véleményt nyilvánítani és szavazati jogot gyakorolni. Jogosultak a szövetség segítségét igényelni, nyújtható szolgáltatásait igénybe venni. Célszerű, ha a tagok a szövetségi célok megvalósítását nem csupán saját egyesületükön belül realizálják, hanem lehetőségeiket más tagegyesületek számára is hozzáférhetővé teszik. Már eddigi munkánk során akadt néhány olyan lehetőség, mellyel a tagegyesületek egymás számára is segítséget nyújthattak. A szövetség elnökségének feladata a tagegyesületek tevékenységének minél részletesebb feltérképezése, azzal a céllal, hogy az egymás közötti információáramlást – és ezzel egyidejűleg a kölcsönös segítségnyújtás lehetőségét – elősegítse. Jelenleg munkánk súlypontját ebben a kérdésben látjuk. A szövetség belső közéletét, illetőleg ezt követően a külső kapcsolatok lényegesen markánsabbá tételét úgy tudjuk elképzelni, ha ezzel a feltérképezéssel a szövetség alapvető adatbázisa elkészül és a nyilvántartások megfelelő rendszere kialakul.

IRODA A SZEMLŐHEGYEN

Szövetségünk egyik tagegyesülete, a Polgári Tanácsadó Szolgálat lehetőséget biztosít számunkra arra, hogy a Budapest, II., Szemlőhegy u. 1/b. szám alatti helyiségében egy meghatározott napon rendszeres heti fogadónapot tartsunk. Ez egyrészt a szövetségi belső élet bonyolításának megfelelő fóruma, másrészt az odafordulók számára tanácsadási lehetőség is lehet. A szövetség tanácsadó szolgáltatásához igénybe vehetjük a polgári tanácsadó szolgálat kialakított adatbázisát is. Számítunk arra, hogy a tanácsadó szolgálat

működtetéséből más tageszervezetek is kivesszük részüket. Szándékunkban áll felvenni a kapcsolatot a szövetséghez jogilag nem tartozó, de tageszervezeteinkkel rokon tevékenységet folytató más fővárosi, illetőleg országos hatáskörű egyesületekkel és alapítványokkal is. Tageszervezeteink a legkülönbözőbb célkitűzéssel jöttek létre, illetőleg egymástól eltérő módon és formában fejtik ki tevékenységüket. Van, aki mozgássérültek nyaraltatásával foglalkozik, mások fogyatékos gyermekek nappali felügyeletét és foglalkoztatását biztosítják, ismét mások veleszületett betegségben szenvedő gyermekek szüleinek életét próbálják könnyebbé tenni. Egy dologban megegyezik valamennyi tageszervezetünk, abban, hogy olyan gyermek- és fiatalok támogatását tűzte zászlajára, akik jelentős hátránnyal indulva próbálnak a társadalom életébe beilleszkedni. A maximális segítő szándék mellett legjellemzőbb mutatója mindannyiunknak a krónikus pénzügyi hiány. Nyilvánvaló, hogy ahol a gyermek maga hátrányos helyzetből indul, ez az érintett család szociális helyzetét is megtépázza. A tageszervezetek így önfenntartásukat legnagyobb nehézségek árán, és zömmel különféle pályázatok elnyerése útján tudják megoldani. Óriási eredmény lenne számunkra, ha a pályázatok kiírásáról a szövetség közvetlenül és azonnali hatállyal értesülhetne, esetleg a pályázatok elbírálásánál is véleményét nyilváníthatna.

SEGÍTŐ KÍVÜLÁLLÓK

Nagy segítség számunkra az is, ha tageszervezeteink problémáikat és eredményeiket a sajtó útján vagy egyéb formában, a társadalom szélesebb körében megismertethetnék. Szeretnénk megosztani a jól végzett munka egy-egy sikerélményét az olvasókkal és esetleg az együttérzést, vagy az együttgondolkodás készségét felébreszteni további olyan természetes vagy jogi személyekkel, akik lehetőségeikhez mérten, bármily csekély segítséget nyújthatnának a gondozotti körünkhöz tartozó rászorultaknak. A segítség itt pénzügyi juttatáson túlmenően személyes közreműködésben, avagy egy-egy mozgássérült szállításának megoldásában is megvalósulhat. Úgy véljük, minél többen ismerik meg gondjainkat, annál többen találhatnak módot, esetleg egy-egy jó ötlettel is a segítségre. Megható pl. annak a számos főiskolás, egyetemista vagy egyéb fiatalnak a fényképét végignézni, akik hajlandók voltak szüneidejük meghatározott részében pl. a mozgássérültek nyaraltatását vagy a tanulásban lemaradtak felzárkóztatását segíteni. Úgy gondoljuk, hogy a jövő diplomásának igazi elővizsgálója, próbája ez, hogy végzettségének megszerzése után nemcsak szakemberként, hanem emberként is meg fogja állni a helyét. Nagyon sok fiatal lézeng szomorú módon hazánkban különösebb életcél nélkül, bűnözésbe, alkoholizmusba menekítve önmagának életének értelmetlenségét. Ha sikerülne bennük felkelteni a másokon való segítség örömeit, életük ezáltal átmenetileg vagy végérvényesen is értelmet nyerhetne.

Minden hízélgés szándéka nélkül, úgy érezzük, köszönet illeti az új formában induló gyermek- és ifjúságvédelmi szaklap szerkesztőit, akik jelentkezésünkre és tevékenységünk, gondjaink nagyvonalakban történő felvázolására lehetőséget adtak. Reméljük, a következő lapszámokban módot kapunk a tageszervezetek ismertetésére, valamint a mozgalmi életünk jelentősebb eseményeiről történő tudósításra is. Viszonzásul magunk is készek leszünk a sajtónyilvánosság nyomán esetleg hozzánk fordulók fogadására és lehetőség szerinti támogatására.

dr. Laczkovics Mária

Műhely

A pártfogó felügyelet helyzete és funkciója Magyarországon és Angliában

A pártfogó felügyelet, mint a bűncselekmény megelőzésének és büntetésének egyik formája jelen van ugyan az intézkedési gyakorlatban, de miután nincs megfelelő helye, s funkciója sincs kellően átgondolva, a vele dolgozók nem lehetőségként, hanem felesleges koloncként tekintik. Túl ezen, megvan a veszélye annak, hogy jövőjét illetően az arra felkértek nem a fejlesztése, hanem legrosszabb esetben a jelenlegi állapotában való meghagyása mellett fognak dönteni, ami az elsovadást jelentené. Ha a büntetési rendszer a nem elzárásos büntetéseket szeretné előnyben részesíteni, akkor a legkézenfekvőbb, legrugalmasabban használható rendszer a pártfogó felügyelet. A pártfogó felügyelet intézményei más országokban, ahol próbával foglalkozó szolgálatnak (Probation Service) nevezik, önállóan működő hivatalok, melyek szervezeti felépítésükben – legalábbis az általam ismert országokban – lényeges vonásaikban megegyeznek. Úgy vélem, hogy az Európához csatlakozás gondolatát, mely más területeken is a már meglévő, működő modellek követését jelenti (pl. a gazdaságban, az oktatás- és egészségügy számos területén) a pártfogó felügyeletre is vonatkoztatni lehetne, és a már meglévő alapokra lehetne építeni. A magyar pártfogó felügyeletben ugyanis sok fontos alapelem megtalálható, melyek az említett külföldi rendszerekben egységesen működő szervezetté álltak össze, mivel ott a nálunk még meglévő jogi és szervezeti hézagokat betöltötték. Hogy a szervezet keretein belül mi hogyan történik, az nyilván az adott ország kultúrájának megfelelő törvényeinek függvénye is, de a keretet és az ezt megalapozó szemléletet mindenképpen át kellene venni. Erről szól a jelen dolgozat: a keretről és a szemléletről.

Modellként az Angliában, Hampshire-ben megismert Próba Szolgálatot (Probation Service) használom. Megpróbálom összevetni az itthon meglévő alapelemeket az Angliában már szervezetté terebélyesedett intézménnyel. Végül talán az is kiderül, hogy jogi vagy szemléleti akadályai voltak, vannak-e nálunk a pártfogó felügyelet fejlődésének. Bizonyosan nem elsősorban anyagiak, hiszen helyette sokkal drágább börtönök és egyéb elzárásos büntetési módok működnek.

A KERETRŐL

Hampshire kb. a magyar megyének megfelelő közigazgatási egység, 1,5 millió lakossal. A pártfogói szolgálatnak egy központi irodája (Head Office) van, amely a területi munka szervezésével együtt a pártfogók képzését, a szervezet menedzselését és képviselét is ellátja. Szervezeti felépítése megegyezik a területi Próba-Irodákéval, csak itt nincs ügyfélforgalom. Ehhez a Központhoz Hampshire-ben 42 területi egység tartozik. Egy területi Próba-Hivatal felépítését használom modellként, nevezetesen a Southampton-i irodáét. Azért ezt, mert több iroda megtekintése után itt figyelhettem meg a pártfogó munka legszélesebb skáláját. Az iroda hét csoportból áll.

1. Bírósági csoport

Az itt dolgozó pártfogók (probation officer = próba hivatalnok) veszik fel a kapcsolatot legkorábban az elkövetőkkel. A rendőrségi ügyeletet ellátó pártfogó minden reggel átnézi az előző éjszaka letartóztatott elkövetők névsorát, és bűncselekményeik szerint kiválasztja azokat, akikkel találkozni kell (pl. részegekkel, csendháborítást elkövetőkkel nem). Ezután az erre megfelelően kialakított kihallgató szobában találkozik az elkövetővel, felveszi adatait, melyekben komoly szerepet játszanak az ellenőrizhető kinti kapcsolatok (mint a szabadon bocsátás lehetőségei), eddigi találkozásai az igazságszolgáltatással és intézményeivel, a szociális hálózattal és intézményeivel. A beszerzett adatokat a Magisztrátus Bíróság előtti meghallgatásig (kb. egy óra) telefonon ellenőrzi (lakhely, hozzátartozók, előző pártfogó, szociális intézmények stb.), erről rövid jelentést ír négy példányban, és mire az elkövető a bíróság elé kerül, ez az információ a döntésben érintett minden személy: bíró, ügyész, ügyvéd előtt ott van. Egy példány a pártfogó irodába kerül. Ez lesz az elkövető aktájának első darabja.

A csoport másik feladata a bírósággal való együttműködés. Minden bírósági tárgyaláson – amely a pártfogó felügyelet valamely formájával végződik – jelen van pártfogó (külön számára kijelölt helyen).

A tárgyalást megelőzően a bíróság írásban kérheti a környezettanulmányt (Social Inquiry Report, SIR vagy SER) a csoporttól. Nem minden esetben, mivel a tanulmány elkészítése igen drága, de minden első büntényesnél, 31 év alatti elkövetőnél és minden női elkövetőnél stb. hangsúlyozottan. Nem kérnek környezettanulmányt, ha az elkövető nem ismeri el bűnösségét. A környezettanulmány meghatározott szempontrendszer szerint, a bűncselekményből kiindulva és annak hátterét kutatva vizsgálja az elkövető személyi és szociális környezetét. Az elkövető életútját végigkísérve igyekszik feltárni, hol vannak azok a pontok, amelyek szerepet játszanak a bűncselekményben. Feladata a tanulmánynak a prognózis készítése a bűnöző karrier további lehetőségeiről és arról, milyen büntetési formával, hogyan lehetne azt kedvezően befolyásolni. A bírósági döntéselőkészítő munka egyik legfontosabb tényezője ez a környezettanulmány. Minden esetben hivatkoznak rá a tárgyaláson a vád- és védőbeszédben, az ítélet indoklásánál. Az ítélet kihirdetése után a bíróságon a pártfogó is kap példányt a döntésről, melyet még aznap visszavisz az irodába, fénymásol, iktat, és akár már másnap kezdődhet a pártfogó felügyelet. A bírósággal kapcsolatos munkában igen fontos az együttműködés, amelynek lényeges mozzanata, hogy a bíró minden esetben részletesen elmagyarázza az ítéletnek, mit jelent az ítélet, mi a feladata, milyen következményekkel jár, ha megszegi az ítélet szabályait. Amennyiben a kioktatás tárgya a próbára bocsátás, a tárgyaláson jelen lévő pártfogóval is konkretizálja a teendőket.

Ennek az igen jól működő rendszernek minden eleme megtalálható a magyar gyakorlatban is, csak nem a helyén, és ettől a rendszer nem működik. Én a fiatalok pártfogó felügyeletét látom el, ezért az itt található elemeket követem, de azt gondolom, hogy ezek az elemek a felnőtt próbára bocsátás vonatkozásában is megvannak vagy kiépíthetők. A rendőrségen, amely mindenki által tudott politikai okok miatt zárt rendszer volt, van egy ifjúsági ügyekkel foglalkozó hivatalnok. Addig, amíg politikailag nem változik annyit a helyzet, hogy a zártságból együttműködés lehessen, ennek a rendőrhivatalnoknak lehetne feladata ez az első, előítélet-mentes, tárgyilagos adatfelvétel, a bíróság és a próbairroda értesítése, tájékoztatása.

Az ugyancsak zárt rendszerű bíróságokon tíz évvel ezelőtt voltak próbálkozások a pártfogókkal való szorosabb együttműködésre. Abban az időben a próbára bocsátást egy záró tárgyalással fejezték be, ahol már a pártfogó is megjelent, az eltelt időszakról írásban beszámolt, és ezt a beszámolót a bíróság figyelembe vette. Ezt az – ebben a formájában – nagyon helyesen abbahagyott gyakorlatot kellene a feje tetejéről a talpára állítani. A pártfogó

a felügyelet kezdetén, a döntéselőkészítő munkában vegyen részt, ne pedig a végső aktusban. A bíróság most is kér környezettanulmányt a rendőrségtől. Ez pusztán formai. Az ítéletben a családról és az eddigi büntetettségről pár mondatos információ szerepel, s a döntés meghozatalában befolyásoló tényezőként nem jelenik meg. A bíróság döntéselőkészítő munkájában amellet, hogy a gyanúsított mit követett el, fontos lenne azt is tudni, hogy miért, hiszen a bíróságnak mérlegelési lehetősége van a lehetséges büntetés kiszabásának mértékét illetően.

A „mit követett el” felderítése mellett a rendőrség partnereként a „miért” elemzésébe beléphetne a pártfogó. Jelenleg mindkét kérdésre a rendőrség válaszol, a saját szempontjai szerint. Az első feladatot, a bűncselekmény felderítését alaposan, szaktudása és hivatása birtokában elvégzi, a másodikat – ezek hiányában – formailag oldja meg. Márpedig a bíróságnak az igazságos döntéshez mindkét kérdésre egyaránt ismernie kell a választ.

2. A közhasznú munka ítéletét felügyelő csoport (Community Service Office)

A hampshire-i statisztikai adatok szerint a közhasznú munka a leggyakoribb életforma. Míg 1991-ben próbára bocsátottak 1106 főt, addig közhasznú munka ítéletet kapott 1329 fő. Ez a büntetési forma az elítéltet szabadlábon hagyja és számára a köz javára végzendő, szigorúan fizetség nélküli, kifejezetten jótékony célú munkát ír elő.

Ennek a csoportnak a munkája három külön részre osztható:

I. A munka megszervezése. Megkeresi a segítségre szoruló embereket, intézményeket, gondoskodik az elítéltek munkahelyre szállításáról, a szükséges anyagok és szerszámok előteremtéséről.

II. Ellenőrzi az ítéletben előírtak végrehajtását. A bírósággal tartja a kapcsolatot, jelentéseket ír stb.

III. Felügyel a munkára. Ezek a felügyelők külső, félállásban dolgozó szakemberek, akik a munkát szakmailag segítik, irányítják, felügyelik. Sok esetben ezekből a kezdetben másodállásban dolgozókból kerülnek ki a későbbi pártfogók. Ennél a csoportnál nem szükséges a speciális pártfogói egyetemi végzettség, csupán a csoport vezetője számára írják ezt elő.

Magyarországon ez a büntetési forma 1987 óta létezik. Az eltelt időszakban a bíróság 15 főnél alkalmazta, és ebből 2 főnél zárult eredményes végrehajtással az ügy. (Az adatokat a fővárosi felnőtt pártfogó csoporttól szereztem be.) Gondolom, az eredménytelenségnek több oka lehet, pl. a javító-nevelő munka intézménye, amely az adott korszaknak megfelelőbb, életközelibb volt, kiszorította ezt az igen jól használható büntetési formát. Most, hogy ez a forma megszűnt, el lehetne kezdeni megszervezni és a helyére tenni a közhasznú munkát, mint korrekciós lehetőséget. Amennyiben erre törvényes lehetőség nyílik, fel kell deríteni a non-profit intézményeket, mint a segítség lehetséges terepeit.

Angliában ezt a büntetési formát hat hónap börtönbüntetés helyett is adják, mert a nevelési módszerként – majd a bűncselekmény jóvátételeként – igen jól bevált. (Pl. ha valaki öregek ellen követte el a tettet, büntetése lehet egy öregek otthonának kifestése vagy takarítása stb.)

3. Fiatalkorúakkal foglalkozó csoport (Young Offender Team)

Ez a csoport fő feladatának a megelőzést (prevenciót) tekinti. Szerintük meg kell óvni a fiatalokat a bírósági procedúrába való bekerüléstől. Úgy gondolják, nem kell minden

elkövetést bírósági tárgyalásnak követnie. A bíróság Angliában a társadalmi presztízs csúcsán áll, az igazságtételt „salamoni” értelemben igyekeznek használni, értelmezni.

A bíróságtól való visszatartásra kidolgozott módszerük van, ezt gate-keeping-nek (kapuban tartásnak) nevezik. E szerint a rendőrség minden 21 éves kor alatti bűnelkövető ügyét, mielőtt továbbítaná az ügyészségnek, megbeszéli a fiatalokkal és a fiatal felnőttekkel foglalkozó szakemberekkel egy erre a célra kéthetente összehívott találkozón (Gatekeeping meeting). Ezen a megbeszélésen a fiatalok pártfogó csoportjának vezetője az elnök, tagjai pedig: két pártfogó, egy hivatalnok a szociális hálózattól, egy oktatási gondozó. Öt további tagja a rendőrségről került ki: közülük egy a nyomozás vezetője, egy a jogi lehetőségek ismerője, egy az ügyészség felé továbbításért felelős szakember stb.

A megbeszélésen összegzik azokat az információkat, amelyeket a fiatalokról, családjáról, szociális, pszichés, egészségügyi helyzetéről és a bűncselekményről vagy előző cselekményeiről addig megtudtak. Ez az ismeretanyag a különböző hivataloknál addig összegyűlt információ. Újabb, a szociális hálózattól kiinduló zaklatás ebben a szakaszban még nincs, a megbeszélés végén szavazással döntenek el, mi legyen az elkövetővel. Az esetek 80%-ában (becsült érték) az elkövető rendőrségi figyelmeztetést kap. Ez 17 éves korig a törvényes képviselő jelenlétében való beszélgetést jelent, ahol figyelmeztetik tette súlyosságára és törvényteleniségére. Felvázolják, milyen súlyos következményei lehetnek egy visszaesésnek. Amennyiben szükség van segítségre, a szociális hálózatban tevékenykedő szakemberek javaslatot tesznek a segítség módjára, megbeszélik, ki, mit, hogyan tud segíteni, és az ügyet a megfelelő helyre irányítják. E fiataloknak kb. 50-60%-ával nem is találkozik többé az igazságszolgáltatás. A fennmaradó ügyek 10%-a a pártfogóhoz kerülés, a speciális pártfogói környezettanulmány (Social Enquiry Report – SER) elkészítése után és hatására ügyészi figyelmeztetéssel ér véget. Itt minden esetben megkeresik a szociális vagy egészségügyi hálózatban az utógondozás lehetőségét. A bíróság elé a fiatalok elkövetők kb. 10%-a kerül, ebből 8% pártfogó felügyelet alá kerül, és 2% kap börtönbüntetést.

Az 1992. évi statisztikai adatok szerint: Hampshire-ben 1106 felnőtt és 69 fiatal pártfogó felügyeletét rendelték el. Ezzel szemben Budapesten 1991. évben 1065 fiatal és 246 felnőttkorú állt pártfogó felügyelet alatt. Érdemes végignézni, mit tartanak a gatekeeping módszer jótéteményeinek:

- a) csökkenteni a bíróság elé kerülők számát a bíróság tehermentesítése érdekében;
- b) távol tartja a gyermekeket és a fiatalokat (ma már a fiatal felnőtteket is) az igazságszolgáltatás gépezetétől, és így megóvjá őket a káros megbélyegzettségtől (labelling);
- c) redukálja a börtönbe kerülés kockázatát;
- d) elkülöníti az igazságszolgáltatást és a gondozást;
- e) felméri a szociális problémák korai jelentkezését;
- f) gyorsítja az eljárás folyamatát (ugyanis ezzel a módszerrel az elkövetés után két héttel megtörténik a figyelmeztetés, és az ügy lezárul);
- g) minimális a beavatkozás a magánszférába;
- h) a gatekeeping szűrőként működik a társadalomban.

A magyar gyakorlattal összevetve úgy tűnik, a hazai jogalkotókban megvolt a szándék ehhez hasonló gyakorlat megteremtésére, csak az nem realizálódott.

Magyarországon a büntethetőség alsó határa a 14. év. Ennek megfelelően, ha az elkövető a 14 éves kort még nem érte el, az ügyet automatikusan elejtik, a rendőrség értesítést küld a gyámhatóságnak, melyben védő-óvó intézkedéseket kér, és sok esetben az ügy egy jegyzőkönyvvel be is fejeződik. Számos oka van ennek, a szociális háló és a lehetőségek hiányától a hivatalok egymás közötti átjárhatatlanságáig. Azt azonban észre kell venni, hogy a

felvázolt angliai megelőző-segítő módszer szinte semmi egyébben nem különbözik az itthonitól, mint hogy a szakemberek összejönnek, minden ügyet megbeszélnek, átgondolnak, közösen döntenek a büntetésről és a segítségről. Semmi nem automatikus, esetleges. Nagyon fontos, sőt a rendszer működésének alapja, hogy a szakemberek közösen végiggondolják, leírják, a törvényalkotók pedig értékelik, miért is jó ez a módszer, mik a jótéteményei.

Engedtessek meg, hogy saját munkámra hivatkozzam (annyira ide kívánczok). 1979-ben szakdolgozatomban a bűncselekmény és a büntetés okozta megbélyegzettség (én a „stigma” szót használtam) feldolgozásának szükségességéről írtam, a bűnisméltés megelőzéseként. Egy csoport-módszer bemutatásával eszközt is próbáltam találni a megelőzésre. 1980-ban ugyanerről egy dolgozatomban Mérei Ferencet idéztem: „... a stigma feldolgozatlan elfogadása éppúgy kriminalitásba sodorhat, mint a stigma elutasítása. Sorsdöntő kérdés a kriminalitás kezelésében a stigma alapos feldolgozása”, mondja 1979-ben.

Tehát a gondolkodás területén nincs mit szégyellnünk, a gyakorlatnak és az azt lehetővé tevő törvényi háttérnek kellene már felzárkóznia. Itt említeném meg, hogy az Esztergomi Családsegítő Központ hetente tart összejöveteleket, melyen részt vesznek az államigazgatási (önkormányzat, rendőrség, pártfogó stb.) szociális és nevelési (családsegítő, védőnő stb.) egészségügyi (drogambulancia, területi kórház, alkoholelvonó stb.) szféra képviselői, és a város egy-egy polgárának személyes problémáit beszéljük meg. Alulról jövő kezdeményezésekben tehát nincs hiány, de ha ezek felülről nem kapnak intézményes megerősítést, akkor könnyen elsorvadnak.

Az angliai fiatakorúakkal foglalkozó csoport másik igen fontos feladata – ugyancsak a megelőzés szellemében – az iskolákkal, oktatási központokkal való kapcsolattartás. Az iskolai osztályfőnöki órák megfelelő egységeiben, meghívásos alapon pártfogók (természetesen a pártfogók hirdetik magukat) felvilágosító demonstrációs órákat tartanak: Mi az, ami csíny, és mi az, ami már bűncselekmény? Bírósági tárgyalást játszanak, majd a végén értéklik a történeteket. Elméleti anyagként jogi ismereteket oktatnak, a tanulók életkorának megfelelő szinten. 1991-ben egész évben 800 gyerekkel foglalkoztak, 1992-ben ápriliséig 1200 gyerekkel találkoztak ezeken az órákon.

A pártfogó felügyelet alatt álló fiatalokkal – számuk a gatekeeping módszernek köszönhetően csekély – a pártfogók által javasolt és a bírósági ítéletbe foglalt szabályok szerint foglalkoztak. Ezekkel az elkövetőkkel a felügyelet első szakaszában napi kapcsolatuk van; ezt később fokozatosan csökkentik.

Ebben az intenzív kapcsolatban csoportos és egyéni foglalkozásokat tartanak, melyek fókuszában mindig a bűncselekmény feldolgozása áll. Olykor ez csupán a büntetés egy speciális fajtája: például futballmeccsen elkövetett bűncselekmény büntetéséként meghatározott időn keresztül a futballmérkőzések időpontjában kell megjelenni a pártfogónál, ott dolgozni vagy egyéb foglalkozáson részt venni. A foglalkozásoknak és az egyéni beszélgetéseknek természetesen megvannak a tárgyi feltételei.

Ismét saját munkámmal bizonyíthatom, hogy az angliai példa nem idegen tőlünk. 1992-ben jelent meg a „Közlemények” című gyermek- és ifjúságvédelmi folyóiratban egy cikkem, melyben elemeztem egy problémafeldolgozó módszer kipróbálását.

4. Ellenőrzéssel foglalkozó csoport

(17 év felett)

(Adualt Supervision Team)

A pártfogó felügyelet magyarországi gyakorlata ennek a csoportnak a munkájához hasonlít a legjobban. Az egyetlen fontos különbség, hogy a szupervízió Angliában kombinált ítéletet jelent, önmagában a felügyelet (ellenőrzés) csak a legkritikább esetben fordul elő. Három fajtája van:

A) A kliens dolga az általános magatartási szabályok betartása:

- jelentkezni a pártfogónál,
- kerülni az újabb bűncselekmények elkövetését,
- megpróbálni dolgozni,
- lakhely-, lakcímváltozást bejelenteni.

Az első hónapban a pártfogók hetente találkoznak az elkövetővel, majd a találkozások fokozatosan csökkennek. Az első hónap után, majd minden harmadik hónapban jelentést írnak a bíróságnak arról, hogyan működik együtt a kliens, beváltja-e a pártfogói felügyelet a hozzá fűzött reményeket. Ha a pártfogolt nem jelenik meg a felügyelő előtt, kétszer figyelmeztetik, és újabb időpontokat kap. Ha ezeket sem tartja be, a következő találkozásra a bíróságra idézik, ahol közösen megbeszélik a mulasztások okait, és azok mérlegelése után újabb döntést hoznak, amely nem okvetlen börtönbüntetés, hanem a próbára bocsátás súlyosabb formája.

A pártfogók háromhavonként felkeresik a klienseket, ha ez szükséges. Munkahelyet a kliensek keresnek maguknak, a felügyelők csak a lehetőségeket beszélik meg velük, tanácsot adnak. Ehhez a próbára bocsátási formához tartoznak a Próba Szállók (Probation Hostel). Kezdetben ezek a hajléktalan menedékhelyek voltak. Ma már azok az elkövetők laknak itt, akik a társadalomra veszélyesebbek, hisz ezt a büntetési formát egy év börtönbüntetés helyett is lehet kapni. A bíróság tehát próbaszabályként írja elő a kliens lakhelyéül a Próba Szállót, ahol egész héten péntek délig kell laknia. Ha van munkahelye, innen járhat dolgozni, de nem szeretik, ha dolgozik, mivel itt az a dolga, hogy a bűncselekményével foglalkozzon, feldolgozza azt.

Pontos napirend szerint élnek itt, melynek legfontosabb részei a különböző csoportfoglalkozások: alkohol-, drog-, agresszió- és viselkedésváltoztató terápia. Ezeket a foglalkozásokat részben kívülről jövő pszichológusok, részben az ellenőrzéssel foglalkozó csoport pártfogói tartják. A csoportfoglalkozásokon való részvétel megtagadása próbaszegésnek számít. Érdekességképpen említem meg, hogy a káromkodás vagy rasszista megjegyzések használata is próbaszegést jelent. A történeti hűség kedvéért persze az is ide tartozik, hogy az alkalmazottak ilyen viselkedése a munkahelyről való eltávolításukat vonja maga után. A bírósági ítéletben ez úgy néz ki, hogy az elítélt kap két év próbára bocsátás büntetést, amelyből egy év a Próba Szállóban való lakás és egy év az általános szabályok szerinti felügyelet.

B) A próbára bocsátás e fajtájánál az általános szabályokhoz még egy speciális szabály tartozik. Ez a szabály a bűncselekmény, illetve egy következő megelőzésének érdekében feldolgozó foglalkozást ír elő, amely személyre szabott, és a pártfogói környezettanulmányból következik.

Ezek a csoportfoglalkozások a Day Centerekben zajlanak, melyek a Próba Hálózat egy külön csoportját alkotják, ezért bővebben ott fogok írni róluk.

C) Ez az általam ismert legsúlyosabb felügyeleti forma. (Angliaszerte vagy Amerikában vannak sokkal súlyosabbak is.) Intenzív, általában négy hónapig tartó Day Center látogatást jelent. Az ítélet előírja, hogy a központot naponta látogatni kell, és egy meghatározott, intenzív programban kell résztvenni. Az intenzív szakasz után itt is a „sima” felügyeleti forma következik. A rendőrség minden újabb elkövetésről értesíti a pártfogót, aki az addigi tapasztalatairól beszámol a bíróságnak.

Ha a próbaidő fele letelt, amennyiben az addigi felügyelet sikeres volt, javasolni lehet annak befejezését. Minden héten munkaértekezletet tartanak, ahol kiosztják az új ügyeket. Röviden ismertetik, milyen az elkövető életútja, melyek a kritikus pontjai, mi a cselekménye, milyen ítéletet kapott. Végül választani lehet, ki melyik ügyben érzi magát szakembernek, ki melyik ügyet tudja felvállalni, persze azt is figyelembe véve, hogy kinek van szabad kapacitása.

A csoportnak saját készpénze van, azonnali segítségre (pl. élelem, rezszi stb.), de ebből fizetik a beutazók útiköltségeit is (érdekesség: ahhoz, hogy ezt kifizessék, nem kell a pártfogóknak leadnia a használt jegyét). Miután a különbségek és az egyezések szembeűnőek, ennél a felügyeleti formánál a budapesti és a hampshire-i gyakorlatot összevetve csak egy-két példát említenék, amelyekből kitűnik a budapesti gyakorlat működésképtelensége.

A fiatalok pártfogó felügyeleteivel foglalkozó huszonek szakember, a Gyermekek és Ifjúságvédő Intézet egy csoportjaként létezik. Az, hogy a Bíróság intézményén kívül működik – ellentétben a felnőttkorú pártfogó felügyelettel –, valószínűleg az elmúlt évtizedek diktatórikus bírósági és büntetésvégrehajtási gyakorlatától való védelmét szolgálta. Ez persze elszigetelődés, de ebből fakadóan nagyobb szabadságot is jelent. Innen eredhet a fiatalok pártfogó felügyelet színesebb munkája, nyitottabb gondolkodása, állandó útkereső magatartása. A baj csak akkor kezdődött, amikor a 6/1980. OM. sz. rendelettel ezt az eltérő gyakorlatot komolyan vették és a feje tetejére állították, nevezetesen a bírósági ítélet végrehajtását gyámhatósági határozattól tették függővé.

Ettől a máig is élő rendeletről és a következményként kialakult gyakorlattól a pártfogó felügyelet végrehajtása majdhogynem teljesen ellehetetlenült. Az okokat itt nem érdemes részletezni, hiszen a fiatalok pártfogóinak erről szóló cikkei, jelentései, javaslati, kérései már amúgy is egy kisebb könyvtárat tölthetnének meg. A felügyelet érdemi részében az általános magatartási szabályok nagyjából megegyeznek az angliaiakkal (érdekes, hogy Magyarországon az újabb büncselekmény nem jelent próbaszegést). A külön magatartási szabályok kiszabásánál van ismét a döntő különbség, persze megint a dolgok lényegében. Speciális magatartási szabályok időnként a hozzánk érkező ítéletekben is vannak, de felületesség és információhiány miatt ezek inkább lejárattják a bíróságot (pl. ne találkozzon a büntársaival, akik közül többen – a szülők együttélési manőverei miatt – együtt él, vagy ugyanezen szabály alkalmazása egy lakótelepen stb.). A kör itt aztán bezárul, mert személyre szabott ítéletet hozni csakis akkor lehet, ha a pártfogót bevonták a bírósági előkészítő munkába. És ezzel visszaérkeztünk a dolgozat kiindulópontjához.

Mégis, az, hogy a magyar felügyeleti rendszer elemeiben az angollal megegyezik, azt a reményt kelti, hogy a szervezeti változással és törvényi garanciákkal hasonlóan jól tudnánk működni.

5. Day center

Ezt Napi Foglalkoztatónak vagy Napköziotthonnak lehetne fordítani, de mivel ennek a szónak már van magyar megfelelője, hadd használjam a „DC” megjelölést. Ez a gondozó egység a próbairódától elkülönítve, a gondozási területbe épülve működik. Egész napos programjai vannak, délelőtt tanulás, csoportfoglalkozások, délután a délelőtt tanultak gyakorlása, megélése; különféle munkalehetőségek, hobby-szintű kreatív foglalkozások, vagy valamilyen alkotó tevékenység.

A délután második részében szórakozás, sport, zene, videó – vagyis együttlét. Az étkezés, teázás is a DC-ben történik, minimális fizetségért. Az egész nap együtt töltésének nagy a terápiás jelentősége.

Kazincbarcikán egy elbocsátott pártfogó felügyelő létrehozta a DON BOSCO iskolát, hátrányos helyzetű fiatalok számára. Anélkül, hogy tudott volna angliai „testvéréről”, létrehozott egy DC-t, mely sokkal jobban működik, pezsgőbb, életközelibb, mint az általam Angliában látott, valószínűleg a vezető kvalitása miatt. A kazincbarcikai iskolában sok pártfogolt is van a tanulók között.

Budapesten legalább két hasonló iskolaalapítási kísérletről tudok, de itt épületet vagy egy darab földet szerezni ügyeskedéssel nem lehet. Ezek jelenleg önkéntes próbálkozások, amelyekbe a bűncselekményesek esetenként bekerülhetnek, de – Angliában is így kezdődött. Az alapvető különbség, hogy ott volt egy tehetős arisztokrata vagy tehetősebb polgári szélesebb réteg, amely költségét finanszírozta. Ezt a szerepet itthon az államnak kell felvállalnia. A másik különbség, hogy ott már kezdetben sem csak fiatalokkal törődtek, hanem az elesett felnőttkorúakkal is. Azt gondolom, ha a fent említett önkéntes vállalkozások az állam részéről válasz nélkül maradnak, vagy mindig csak elutasítással találkoznak, akkor elsorvadnak, beláthatatlan károkat okozva ezzel az egyébként is érzelmileg egyre jobban elszegényedő társadalmunknak.

Folytatva az angliai példát: a DC-nek naponta, adott számú – részben állandó – személyzete van, de a felügyelettel foglalkozó csoport pártfogói meghatározott órákban itt is tartanak foglalkozásokat. Nagy létszámú önkéntes is dolgozik itt. A központba nemcsak pártfogó felügyelet alatt állók járnak, lehetőség ez a környék fiataljainak étkezésére, mosásra (pl. egy mosógépi ruha kimosása 50 penny stb.), miközben találkoznak a DC felnőtt személyzetével, a bejáró pártfogoltakkal beszélgetnek, tanácsot kérnek stb. A DC lehetőség a vonzaskörzetében élő fiatalok számára. Itt találkoznak a pártfogoltak a felügyeletükkel megbízott hivatalnokokkal is, a hét meghatározott napjának délutánján. Ilyenkor a felügyeleti csoport összes pártfogója a DC-ben tartózkodik, egy nagy teremben, ahol van pingpongasztal, gitár, gyermekjátékok stb., és jönnek a pártfogoltak, sok esetben családjukkal együtt.

Ez a délután nagy társasági összejövetel, természetesen teával. Ha kiderül, hogy valakivel négy szemközti komoly beszélgetésre van szükség, itt beszél meg, mikor keresse fel a pártfogót az irodájában. Amikor egy húsz év körüli leány súlyos problémái miatt nagyon rossz állapotban jött be, az ottlévő kliensek és a pártfogója körülvették, együtt elemezték az ügyet, csitították és százféle saját példával alátámasztott tanácsot adtak.

Bármennyire sok is a közös pont a magyar és az angol felügyeletben, hangulatát, hatékonyságát tekintve az angol attól más, hogy ebben a munkaszervezésben a pártfogóval több szakember is foglalkozik, így egy törődő közösség tagja lesz. A pártfogói döntések ebben a felállásban egy szakember csoport döntései, melynek előnyeit felesleges ecsetelnem.

6. Utógondozó Csoport Resettlement Team

Ez a legnagyobb pártfogó- és segítőszeméllyel dolgozó csoport. A legbonyolultabb feladatot, a börtönben lévők gondozását és a kitöltött büntetés után, vagy feltételesen szabadultak utógondozását látja el. A felügyeleti és segítő munkán kívül itt komoly szociális felderítő és ellátó munka is folyik. Feladataik:

- a) Llakást szerezni, vagy a már meglévőt megőrizni, amíg az elkövető büntetését tölti.
- b) A bírósági tárgyalás után aktuális problémák elintézése (pl. az otthon maradt család támogatása).

c) A fogollyal való kapcsolattartás a börtönben, illetve amíg a területi gyűjtőben van. Ha távolabbi börtönbe kerül, akkor az ottani börtön-pártfogóval való kapcsolattartás.

d) A feltételes szabadon bocsátáshoz környezettanulmány készítése, amely súlyában megegyezik a már említett bírósági környezettanulmánnyal (SER). Ez tájékoztat az otthoni háttérrel és arról, hányszor látogatták a rabot, kivel él, milyen munkalehetőségei lesznek. Következtetések levonása az információkból. Ez a tanulmány a kinti létről való közös beszélgetések eredménye. Ha az elítéltnak kész terve van, szükséges annak kinti ellenőrzése, illetve a feltételek megteremtésében való segítség.

e) Ellátják a feltételesen szabadon bocsátott elkövetők felügyeletét (szupervízió), ellenőrzik a szabadon bocsátás szabályainak betartását.

Ebben a munkában módszereik hasonlítanak a már ismertetett Ellenőrzéssel Foglalkozó Csoport (4.) módszereihez.

Különbség, hogy itt a terápiás munka a bűncselekményt feldolgozó csoport börtönben megkezdett tevékenységének folytatása. Ezek a terápiák, a Home Office (kb. az angol Belügyminisztérium) – melyhez a pártfogó hálózat is tartozik – egyik pszichológus csoportjának kutatómunkáján alapuló csoport-módszerek, amelyeket forgatókönyvszerűen leírnak és továbbképzés keretében betanítanak a területi képzésért felelős összes fő pártfogónak (ACPO), természetesen csoportban, élményszerűen. Visszatérve a saját földrajzi területünkre, ők ugyanilyen csoportos technikai továbbképzés keretében adják át a megtanult módszert a területen ezzel foglalkozó pártfogóknak. Ezek a módszerek kellő terápiás előképzettség, saját élménytanfolyam és forgatókönyv birtokában jól alkalmazhatók. A kellő terápiás előképzettség Magyarországon a megfelelő szakfőiskolán vagy egyetemen, de külső szervezésben is egy-két év alatt sajátítható el. A fiatalkorúakkal foglalkozó pártfogók között néhányan ennek már birtokában vannak, mások most szerzik ezt a terápiás tapasztalatot. Ennél a csoportnál kevesebb önkéntes foglalkozik a területen a pártfogókkal.

Az önkéntesek munkájára elsősorban a Napi Foglalkoztatók (DC) számítanak. Itt hajléktalanok, mentálbetegek, volt rabok dolgoznak együtt. Nagyon fontos területe az önkéntes munkának a lakás átengedése. A Csoport külön foglalkozik a lakást biztosító önkéntesekkel. A Pártfogó Iroda fizet a lakásért. A lakást kiadó önkéntessége abban áll, hogy befogadja a volt börtönlakót, és segíti társadalmi beilleszkedésében.

A lakhelyszerzésnek is szervezett rendje van. Először együtt laknak egy nagy házban. Ezek a házak kezdetben egy-egy templomhoz tartoztak, ma már többet megvásárolt az állam. Itt közösen megtanulják az együttélés szabályait, és abban az ütemben, ahogy ez sikerül, kerülnek ki önkéntesek által kiadott lakrészekbe, ahol az említett tudást kipróbálhatják már egyedül, de még mindig segítséggel. Amennyiben képesnek bizonyulnak a független életre, akkor szereznek nekik lakást. Az önálló lakás szerzésének is többféle módja van: pl. az önkormányzatok adnak lakást bérbe vagy ingyen, vidéki letelepedésnél a helyi egyház segít a lakásszerzésben stb., önkéntesek kiadó lakásokat keresnek, és ezek bérleti díjához pénzt szereznek a jótékonyági szervezetektől stb.

Fontos feladata még az itt dolgozó pártfogóknak a mentális-, a drog-, az alkoholbetegekkel való foglalkozás, a kórházi beutalás, a kezelésükre pénzt adó szervezetekkel való kapcsolattartás.

Feladatuknak tekintik az elítéltek érdekképviseletét is. Ennek eredményeként pl. 1992 októberétől megváltoznak a börtönből szabadulás körülményei. Eddig ugyanis a rab nem tudhatta, hogy milyen feltételek mellett engedhetik ki. Októbertől a pártfogó megmutathatja az erről szóló anyagot az elítéltnak, és megbeszélheti vele a kiengedés feltételeit, illetve a bentmaradás okát.

Célul tűzték ki, hogy megpróbálják tevékenységüket a munkaszervezésre, illetve a szakképesítés területére is kiterjeszteni. Segítenek a börtönből szabadult fiatalok rehabilitációjában is. Külön sportegyesületet szerveztek számukra, melynek lehetősége van a városi sportszervezet létesítményeinek használatára.

Amikor ezeket írom, pontosan tudom, hogy ez itthon csak a távoli jövőben lehetséges, de tudunk róla, hogy ez a társadalom és a pártfogó felügyelet alatt állókkal foglalkozó hivatalok dolga. Ez a rehabilitáció módja, erre kell törekedni.

7. Börtönben dolgozó Pártfogó Csoport

Minden börtönben dolgozik egy pártfogó csoport, melynek feladata: kapcsolattartás a börtönben lévő rabbal és a területen dolgozó pártfogóval, valamint rajta keresztül a rab családjával. Ez a csoport tehát a híd a börtön és a külvilág között. Kulcsfontosságú feladat, a szabadulás utáni sikeres beilleszkedés kulcsa.

Az itt dolgozó pártfogókat háromévenként váltják fel a kint dolgozó kollegákkal. Elméletileg tehát egyszer mindenki dolgozni fog a börtönben is. Ennek mentálhigiénés és szakmai okai egyaránt vannak.

A börtön-pártfogók feladatai:

a) napi jelenlét a rabok között, problémafeltáró, segítő, érdekképviseleti jelleggel;
b) jelentések készítése az elítélt fejlődéséről, szabadságra bocsáthatóságáról. Feltételes szabadon bocsátás előtt a börtönpártfogó is készít környezettanulmányt (Prison SER), amely tartalmazza a rab szociális háttérét, bűncselekményét, az elkövetés körülményeit, megismert attitűdjét, személyiségét, jelen helyzetét, állapotát, a jövőre vonatkozó terveit, valamint a pártfogó összegezett véleményét, javaslatát;

c) fejlesztő terápiák vezetése, pl. szex-elkövetőkkel, agresszió feldolgozó csoporttal, alkohol- és droproblémákkal foglalkozó stb.;

A terápiákról és a vezetésükhöz szükséges kondíciókról az Utógondozó Csoport munkájánál elmondottak itt is érvényesek.

d) kapcsolattartás az elítélt területileg illetékes utógondozó pártfogójával.

Az itt dolgozó pártfogók a börtönélet minden területén jelen vannak – a börtönigazgatósági megbeszéléstől a szolgáltatásadasi jelentéseken keresztül a rab bármilyen meghallgatásáig.

A pártfogó rabbal foglalkozó munkája két részre osztható:

A) ügyeinek intézése

B) segítség a bűncselekmény feldolgozásában. „Az elkövető azért van itt, hogy a bűnről beszéljünk vele: mi történt, és mi volt az elkövetés útja. A rab dolga, hogy válaszoljon ezekre a kérdésekre, a pártfogó csak segít. Amíg a rab nem akar válaszolni, vagyis megváltozni, addig nem is fog.” Ez a rövid összefoglalása az itt dolgozó pártfogók munkamódszerének, amely mögött imponáló odafigyelés, szaktudás és pontosan kontrollált kommunikációs stratégia húzódik meg. Tudomásom szerint Magyarországon a börtönben lévő rabok utógondozására börtönönként egy-két fő utógondozó, a kinti létben egy fő pártfogó jut, és különböző hivataloknál részesülhetnek segélyben. Jelenleg ez az alap, amiből itthon ki lehet indulni. Létkérdés a börtön-utógondozó és a kinti leendő pártfogó kapcsolatának megteremtése. A két ember nyilván nem tudja ellátni az előbb felvázolt szervezet 30-40 embert igénylő munkáját, de kezdhet valamit, amit fejleszteni lehet, ha erre meglesznek a megfelelő társadalmi, anyagi, szociális, kulturális lehetőségek. Végezetül lássunk egy-két példát a börtön-pártfogó munkájából. Azon a szárnyon, amelynek felelőse, a pártfogónak van

egy börtöncellának megfelelő szobája, telefonnal. Ezen a vonalon lehet keresni a rabot kívülről, lehet üzenetet hagyni családi eseményekről (születés, halál), és indokolt esetben (gyerek születésnapja, szülő betegsége stb.) a rab is telefonálhat a családjának.

A pártfogó minden rabbal találkozik. Két héttel a találkozás előtt formanyomtatványon értesíti a rabot erről a szándékaról úgy, hogy a rab cellájába csúsztatja a kitöltött nyomtatványt. A rab ugyanezen a papíron jelzi, hogy akar-e ezzel a lehetőséggel élni vagy sem, jó-e az időpont vagy egy másikat ajánl, és a választ becsúsztatja a pártfogó iroda-cella ajtaján. A kapcsolat így közvetlenül kettőjük között jön létre, nem a börtönszemélyzet közvetítésével. Ezt a fajta különállást és mégis együttműködést nekünk is érdemes lenne megtanulni.

A fent bemutatott rendszer a próbára bocsátottakkal, főként felnőttekkel foglalkozó szervezetek csontváza. Angliában ehhez sokféle segítő intézmény csatlakozik (drog-, alkoholelvonók, különféle szállók stb.) a társadalom segíteni tudásának megfelelően. A felvázolt háló ezek nélkül is végigkíséri, ellenőrzi és védi az elkövetőt a rendőrségi nyomozástól az ítélethirdetésen keresztül a büntetés letöltéséig. Alkalmassá teheti őt arra, hogy a büntetés letöltése utáni életének a társadalom számára is elfogadható irányt szabjon. A fiatalok vonatkozásában ez a legtökéletesebb prevenciós rendszer, amivel eddig találkoztam. Úgy gondolom, ennyi az, amit a pártfogó felügyelet intézményétől várni lehet. Ezért tartottam szükségesnek bemutatni, mint követésre alkalmas mintát.

A SZEMLÉLETRŐL

A próbára bocsátás intézménye mellett és ellen állást foglalók között sokféle ellentét feszül. Hadd emeljek ki egyet, melyet a legmarkánsabban érzek, nevezetesen: az emberi szabadság mértékéről alkotott elképzelések különbségét. Úgy gondolom, hogy az emberi szabadság bármilyen mértékű korlátozása – értelemszerűen a társadalmi normák betartásán túl – büntetés. Legyen az a bíróság által kiszabott bármilyen szabály betartására való kötelezés, akár kórház, alkohol-, drogelvonó látogatása, akár kötelező kapcsolattartás munkahellyel, szociális intézménnyel, pártfogóval. Súlyos bűncselekményért is lehet adni szabadon letölthető büntetést, amennyiben a büntetést korrekcióként fogjuk fel, nem pedig megtorlásként. Fokozottan érvényes ez a fiatalokra kiszabott büntetés esetén; nem kell mindenkit mindenért bíróság elé idézni. Az angol törvényalkotókat erről egyetlen mondat győzte meg: „törvénszegés = normál serdülőkorú viselkedés” (offending = normál adolescent behavior). Ezen nem lehet vitázni. Ez az ember pszichés fejlődésének törvénye, melyet lehet nem tudomásul venni, de szerencsére nem lehet megváltoztatni. Éppen a kamaszkori tévedések, lázadások, törvénszegések lezajlása után, ezek tanulságaként alakul ki az egészséges vagy a beteg felnőtt személyiség. Hogy a kettő közül melyik, az a felnőtt világ határainak körülhatárolását célzó lázadásokra adott válaszok minőségétől függ. Ha a serdülő az okokat megérti, a helyes utat felkínáló és azt végigjárni segítő válaszokat kap, akkor tanul az ezzel járó figyelmeztetésből. Ha nemtörődöm, automatikus, értelmetlen, differenciálatlanul mindenre ütő választ kap, akkor közömbös, a reakciójával magát elhatároló felnőtt közösséggel szemben ügyeskedő, a megtanult módon durva lesz. Erre a legpregnánsabb, szinte már közhelyszerű példa a Beatles és kora, a 60-as évek lázadó diákjai. Olyan hangos volt a kamaszkoruk, hogy az egész világ visszhangzott tőlük. Minden normát felforgattak. E mozgalmak hajdani résztvevői ma már tisztos polgárok, a társadalmak hasznos tagjai. Lázadásaikra a társadalom együttműködően figyelt, ők ezt a választ tanulták meg. A mi

pártfogoltjaink vonatkozásában persze ezek túlzó példák, de az idézett kulcsmondat megértéséhez talán segítenek.

Érdeemes átgondolni azt is, hogy hol kezdődik a bűncselekmény.

Angliában szakmai közhely: „Mindenkít csak azért a bűncselekményért lehet büntetni, amiről tehet (pl. szegénységért senkit nem lehet büntetni)”. Ahhoz, hogy a bíróság tudja, miért büntet, a nyomozati anyagon kívül a környezetre vonatkozó információkra is szüksége van. Itt újból megfogalmazódik a szakszerű pártfogói környezettanulmány igénye. Fontos tehát, hogy a törvényeket és az ítéleteket hozó felelős körök elfogadják a pártfogót, mint szakembert. A pártfogó felügyelet külön szakma. Nem jogászi, nem rendőri munka. Más irányú szakképzettség.

Általában az a tapasztalatom, hogy az elkövetővel kapcsolatban álló különböző szakemberek között megvan az együttműködési készség; a többi a törvényhozók és a lehetőséget biztosítani hivatott intézmények dolga. A másik fontos szemlélet: a munkát az önmegvalósítás eszközeként, az emberi lét örömforrásaként, nem pedig kötelező, emberromboló robotként fogja fel. Természetesen az utóbbi értelmezésnek megvan az előzménye közelmúltunk történelmében, amikor a munkának csak kötelező robot-értelme volt, olyannyira, hogy megtagadását büntetendő cselekményként kezelték. Ha a munkát örömforrásnak, az emberi személyiség építőjének és a lehetséges jólét megteremtőjének tekintjük, akkor a közhasznú munka súlyos büntetés, hiszen erősen korlátozza az emberi szabadságot. Ellenszolgáltatás, pénz és siker nélkül veszi el az elkövető idejét, erejét, és sok esetben a szaktudását. Eközben persze a társadalom számára értéket hoz létre, így a nevelési szempontok egyáltalán nem elhanyagolhatók.

Az ítélet végrehajtása közben az elítélt:

- a) megtanul a társadalomnak hasznos munkát végezni a rombolás helyett;
- b) szakmát tanul, vagy ismer meg. Angliában már vannak a közhasznú munka intézményéhez kapcsolódó szakmatanulási lehetőségek;
- c) sok esetben munkahellyé válik az ítélet-végrehajtás helye.

Ha valaki azt a cinikus megjegyzést tenné (és miért is ne), hogy „mire jó ez a sok hühő”, amikor Anglia mindezek ellenére (vagy éppen ezért) a bűnözési világstatisztika egyik vezetője? Válaszként csak azt tudom mondani, hogy számomra döbbenetes élmény volt az elkövetőkkel való találkozás Angliában. Úgy éreztem, most találkozom először bűnelkövetőkkel. Magyarországon eddig „csak szerencsétlen gyermekekkel, felnőttekkel” találkoztam, akik véletlenül sodródtak az igazságszolgáltatás hálójába. Angliában az elkövetők magukon viselték a bűnöző lét külső jegyeit; pontosan fogalmazva voltak olyan jegyek, amelyek csak rajtuk voltak fellelhetők, az öltözködés minőségétől a pillantásokon keresztül a beszéd minőségéig. Tehát a társadalomban többnyire már külső jegyeiben is különválik a törvénytisztogató és az azt betartó (kivételek természetesen vannak). Így azután minden, ettől a kultúrától elhatárolódó, akár más viselkedési jegy is büntetendővé válik (pl. mint már említettem, a káromkodás, vagy egy hölgy leszólítása az utcán stb.). Azt gondolom, hogy ezek az egyre szigorodó társadalmi normák mind hozzájárulnak a bűnözési statisztika növeléséhez, de ahhoz is, hogy az a letisztult civil társadalom létrejöjjön, amit csak Angliában tapasztalhatunk. A leírt büntetés-végrehajtási rendszer célja éppen az, hogy akiket lehet, vezessen vissza a társadalomba, vagy egyáltalán ki se vesse belőle.

Javaslatom:

Az ország jelenlegi rossz gazdasági helyzetében a pártfogó felügyelet helyzetében a pártfogó felügyelet intézményének működőképessé tételét elsősorban szervezési feladatként fogom fel.

A magam részéről azt csak egységes (felnőtt- és fiatalkor), önállóan működő Hivatalként tudom elképzelni. Egységes, mint a bíróság, amelyen belül van speciálisan fiatalkorúakkal foglalkozó rész, és mint a rendőrség, ahol ugyanez a helyzet, és mint a börtönhálózat, ahol ugyancsak megvan a fiatalkorúak elkülönítése és védelme törvényben és bánásmódban egyaránt. A fiatalkorúak vonatkozásában a prevenciót tartanám követendő példának, amely elsősorban a bírósági procedúra alóli védelmet jelentené. Munkaerő-átcsoportosítással a börtön-utógondozókat börtön-pártfogókká lehetne minősíteni és a pártfogói munka vérkeringésébe kapcsolni. Lehetséges volna pl. a megszűnő nevelőotthonok nevelői, családgondozó személyzetének és az építménynek a pártfogó felügyelet kiszélesítésében való felhasználása, olyan módon, hogy ezek a nevelőotthonként megszűnő helyiségek nappali foglalkoztatókká vagy közhasznú munkahelyekké alakulhatnak át. Az így megnövekvő létszámmal már el lehetne kezdeni a rendőrségi kapcsolatfelvételt az elkövetőkkel, a bírósági környezettanulmányok készítését, a bírósági pártfogó munka beindítását. Ugyancsak lehetőség nyílna a gatekeeping rendszerű előgondozásra is. A börtönpártfogók belépésével el lehetne kezdeni egy megfelelő pártfogói létszám mellett a börtön és a külvilág közötti híd kiépítését. Mindez együtt kellene hogy történjen a szociális szférában való szervezési rendcsinálással. Meggyőződésem, hogy a szanaszét, egymással alig formai kapcsolatban lévő gyámhatóság, nevelési tanácsadó, családsegítő központ, GYIVI, nevelőotthonok, menhelyek, alkohol- és drogambulanciák – s ehhez a felnőtt szociálpolitikai osztály, szociális foglalkoztató, szociális otthon stb. egy egységes rendszerben egymást segítő hálónak állnak össze, talán még nagyobb anyagi befektetés nélkül is. Mindezt írom annak tudatában, hogy csak az az intézkedés hatásos, amelynek törvényi háttere van.

Králné Szabó Piroska

Felhasznált irodalom

1. Az alternatív büntetési formák és a pártfogó felügyelet Angliában és Walesben. Kriminológiai Közlemények 1991/42.
2. Probation officer's manuál London, Butterworth 1974.
3. NAPO Probation Directory 1991, Owen Wells
4. Hampshire Juvenile Justice Services: Report 1989/90.
5. Hampshire Probation Service Annual Report 1990.
6. Brenda Bogiid, Hillary Eldrige, Ken Marschall: Staying out of Trouble, of court, of custody. A practical pack for running a one week full time cours for offenders. (Nottinghamshire Probation Service)
7. Probation Service National Standard, supervision of offenders before and after realese from custody. CPO 13/1992.
8. The resettlement of prisoners. Hampshire Probation Service 1992.
9. Practice Standards the Probation Order. Hampshire Probation Service 1990.
10. Lukács Barnabás: Halmazottan hátrányos helyzetű fiatalok oktatása, nevelése, szakképzése. Szakképzési Szemle 1991/2.
11. Szabó Piroska: Pszichodrámacsoport deviáns adolescens lányokkal. Gyógypedagógiai Szemle 1980/4.

12. Krázné Szabó Piroska: "Serdülő-rövidterápiás konzultáció" módszerének "kipróbálása a pártfogó felügyeletben. "Közlemények, 1992/ 56.

A társadalmi szervezetek, alapítványok életéből

Bemutatkozik a Petőfi Csarnok Ifjúsági Információs Központja

A tömegkommunikáció fejlődése, az életritmus felgyorsulása ismeretek tömkelegét szállítja, időnként azonban a túltápláltság, a rossztápláltság zavarait tapasztalhatjuk. Az egyén könnyen izolálódik, szinte „eltéved” az információözönben, a rosszul vagy csak részben megemésztett információk rengetegében. Saját egyéni életének legalapvetőbb problémáira sem talál adott esetben választ. Az 1985-ben megnyílt Petőfi Csarnok Budapest legnagyobb ifjúsági szabadidőközpontja. Megnyitása óta kiemelt helyen foglalkozik az ifjúság információkkal való ellátásával, főleg a szabadidő területén. Ugyanakkor az elmúlt évek tapasztalatai azt igazolták, hogy a fiatalok információigénye nem pusztán a szabadidőre terjed ki, ezért az információ szolgáltatását új alapokra kellene helyezni. A Csarnok évi 500 rendezvényének döntő többsége 16-25 éves fiataloknak szól (rock koncertek, a különböző rock és heavy metál zenekarok köré csoportosuló klubok programjai stb.). E klubok sajátos szubkultúrájú, ifjú látogatói számtalan súlyos problémával küszködnek, s jó lenne, ha ezekre kedvelt szórakozóhelyükön választ találhatnának.

Úgy gondoltuk tehát, hogy létre kell hoznunk egy információs központot, amely úgy építi ki gyűjtőkörét, hogy a Petőfi Csarnokba járó, oda forduló fiatalok igényeit a lehető legszélesebb körben elégítse ki.

Olyan információkról van szó, melyek hozzásegítik a fiatalokat ahhoz, hogy ezek birtokában a saját életük megszervezéséhez szükséges lépéseket lehetőleg önállóan megtegyék. Igyekszünk minden témában több választási lehetőséget nyújtani a fiataloknak.

Alapelveink:

1. A politikai, vallási stb. meggyőződés nem jelenthet egyirányú direkt befolyásolást. Valamennyi létező megközelítést, problémamegoldási lehetőséget fel kell tárnunk az érdeklődő előtt.

2. Az információknak pontosnak, érthetőeknek és naprakésznek kell lenniük.

3. A szolgáltatás módja: személyesen és telefonon vagy levélben.

4. Egyéni érdeklődők számára az információt térítésmentesen kell biztosítani.

5. Együttműködés adatbázisokkal, intézményekkel.

A Petőfi Csarnokban nemrég lezajlott szociológiai felmérés (400 véletlenszerűen kiválasztott 16-25 éves látogató) eredményei is azt igazolják, hogy a vázolt irányú információs tevékenység kialakítására égető szükség van.

Ennek megfelelően alakult az alább részletezett információs gyűjtőkörünk.

1. Társadalmi szervezetek

1.1. Alapítványok

1.2. Gyermekek- és ifjúságvédelmi szervezetek, egyesületek

1.3. Gyermekek- és ifjúsági szervezetek

1.4. Érdekvédelmi szervezetek

2. Segítő szervezetek
  - 2.1. Információs szolgáltatással foglalkozó szervezetek
  - 2.2. Budapesti ingyenkonyhák
  - 2.3. Budapesti átmeneti szállások
  - 2.4. Budapesti hajléktalanházak
  - 2.5. Szeretetszolgálatok
  - 2.6. Családsegítő központok
  - 2.7. Nevelési tanácsadók
  - 2.8. Gyermek- és ifjúságvédelmi intézetek
  - 2.9. Drogos segítőhelyek
  - 2.10. SOS telefonszolgálatok
  - 2.11. Egyházi segítőhelyek

3. Oktatás
  - 3.1. Oktatási intézmények
    - 3.1.1. Óvodák
      - 3.1.1.1. Magánóvodák
      - 3.1.1.2. Alapítványi óvodák
    - 3.1.2. Általános iskolák
      - 3.1.2.1. Alapítványi általános iskolák
    - 3.1.3. Középfokú oktatási intézmények
      - 3.1.3.1. Alapítványi középfokú oktatási intézmények
      - 3.1.3.2. Önkormányzati középfokú oktatási intézmények
      - 3.1.3.3. Felekezeti középfokú oktatási intézmények
  - 3.2. Távoktatás
  - 3.3. Tanulmányi versenyek

4. Foglalkoztatás
  - 4.1. Munkaerőszolgálati központok
  - 4.2. Át- és továbbképző helyek
  - 4.3. Át- és továbbképző tanfolyamok
  - 4.4. Pályaválasztási tanácsadó
  - 4.5. Külföldi munkavállalás

A vázolt célú, felfogású és gyűjtőkörű információs munkához nélkülözhetetlen a korszerű számítástechnika alkalmazása, hiszen ennyi információ tárolása és feldolgozása hagyományos módszerekkel lehetetlen. A számítógépes információgyűjtés és -feldolgozás lehetőséget teremt arra, hogy a nem túl távoli jövőben megvalósuljon az önálló információszerzés lehetősége. Ez azt jelenti, hogy a betérő fiatal egy, az információs pult külső részén elhelyezett billentyűzet segítségével kérés nélkül, önállóan tud majd információkat lehívni a számítógépről (ilyen megoldás ma egyetlen ifjúsági információt szolgáltató helyen sem működik).

Ligetfalvi György

5. Szabadidő
  - 5.1. Sport

- 5.1.1. Sportegyesületek
- 5.1.2. Sportesemények, rendezvények, versenyek
- 5.1.3. Diáksport események
- 5.1.4. Köleszönzök
- 5.2. Turisztika, utazás
- 5.2.1. Magyarországon
- 5.2.1.1. Olcsó szálláshelyek
- 5.2.1.2. Táborok
- 5.2.1.3. Ifjúsági utazással is foglalkozó utazási irodák 5.2.1. Külföld
- 5.2.1.1. Olcsó ifjúsági szállások
- 5.2.1.2. Nemzetközi diák és ifjúsági kedvezmények
- 5.3. Kultúra, szórakozás
- 5.3.1. Művelődési és ifjúsági házak
- 5.3.2. Művészeti stúdiók
- 5.3.3. Diszkók
- 5.3.4. Egyetemi klubok
- 5.3.5. Egyéb zenés szórakozóhelyek
- 5.3.6. Kávézók
- 5.3.7. Fesztiválok, koncertek (ittthon és külföldön), találkozók, ifjúsági rendezvények
- 5.3.8. Kulturális rendezvények
- 5.3.9. Napi programok

- 6. Diákügyek
- 6.1. Nyári diákmunka
- 6.2. Hazai ösztöndíjak
- 6.3. Külföldi ösztöndíjak
- 6.4. Pályázatok
- 6.5. Diákjogok
- 6.6. Olcsó nyári utazások
- 6.7. Táborozási lehetőségek

- 7. Tömegkommunikáció
- 7.1. Újságok
- 7.2. Televízió
- 7.3. Kábeltelevízió
- 7.4. Rádió

Hétköznapok és ünnepek

"E - hesa - ban - da..."

avagy: Mít esznek a gyermekek a fővárosi gyermekotthonokban?

A budapesti gyermek- és ifjúsági otthonok felügyeletét a Fővárosi Polgármesteri Hivatal Művelődési és Sport Szakigazgatási Szerve látja el. Megkerestük Ihász Mártát, a Gyermek- és Ifjúságvédelmi ügyosztály alosztályvezetőjét, hogy megkérdezzük a gyermekotthonokban lakók ételmezéséről.

– *Milyen keretből gazdálkodnak az otthonok?*

I. M.: A nevelőotthonok költségvetési szervek, ennek megfelelően a költségvetésben megállapított összeg áll rendelkezésükre.

– *Az ételmezésre fordított összeg nagysága meghatározott-e, vagy ennek eldöntése az otthon saját hatáskörébe tartozik?*

I. M.: Az otthonok gazdálkodásában az ételmezésre fordított összeg teljesen el van különítve. Az elkülönítés azt jelenti, hogy ebből a keretből sem más dologi kiadások nem fedezhetők, sem például a pedagógusok bére nem fejlesztető. Ez év áprilisától a norma egységesen – tehát korra való tekintet nélkül – 114 forint naponta gyermekenként, ettől azonban plusz-mínusz 20 százalékkal el lehet térni, és az otthonok el is térnek – általában természetesen felfelé.

– *Mire elegendő ez az összeg?*

I. M.: Ez nagymértékben függ az otthon méretétől, hiszen egy nagyobb létszámú otthonban többször 114 forintból tudnak gazdálkodni. A tapasztalat mégis azt mutatja, hogy a kisebb, háziasabb jellegű otthonokban jobb az ellátás.

– *Hányszor kapnak enni a gyermekek naponta?*

I. M.: Napi öt étkezés biztosított: reggeli, tízórai, ebéd, uzsonna és vacsora.

– *Gazdálkodhatnak-e az intézmények? Milyen lehetőségeik vannak az összeg minél jobb felhasználására?*

I. M.: A lehetőség természetesen megvan a gazdálkodásra, de – mint ahogy azt már említettem – költségvetési intézményekről van szó, melyeknek nem ez a fő profilja. A nagyobb konyhával rendelkező otthonok például külső étkeztetéssel is foglalkozhatnak, de ez elsősorban szociális jellegű – tehát a környéken lakó, idős, rászoruló emberek étkeztetését szolgálja –, és nem nyereségorientált. Egy lehetőség, ami inkább a kisebb otthonokban oldható meg, a befőzés.

– *Kihasználják-e az otthonok a "Szedd magad" akciók nyújtotta árkedvezményt?*

I. M.: Igen, amennyire tárolási kapacitásuk ezt megengedi.

– *Vannak-e gondok az élelem mennyiségével kapcsolatban?*

I. M.: Úgy látom, nem a mennyiséggel vannak bajok a gyermekek ellátásában. Inkább a minőségi problémák kerülnek előtérbe. Ahogy társadalmi szinten, úgy az otthonokban is tapasztalható, hogy a kissé már korszerűbb étkezési szokásokat anyagi gondok miatt újra háttérbe szorítja a hagyományos táplálkozás. Sok zsírt használnak és kevesebb zöldséghez, gyümölcshöz jutnak. A korszerű táplálkozás itt azonban nemcsak anyagi kérdés. Sok helyen a konyhai személyzet szemléletén is változtatni kellene, hiszen amikor ők tanulták a szakmájukat, a modern táplálkozás elve, szabályai még nem voltak ennyire elterjedtek. A másik probléma a gyerekek szükségletei és kívánságai közötti különbség. Ők ugyanis a főzelék helyett szívesebben ennék a kevésbé egészséges édességeket. A gyerekek többsége idegenkedik minden ismeretlen íztől, ételtől.

– *Mit tehetnek az egészséges táplálkozásra, életmódra nevelés területén?*

I. M.: Ezen a területen nagy előrelépés történt. Korábban a KÖJÁL előírásai lehetetlenné tették, hogy a gyerekek foglalkoztató helyiségeibe egy tűzhely bekerüljön. Erre ma már van lehetőség, így a gyerekek megtanulhatnak főzni, sőt, önállóan gazdálkodni, bevásárolni is. Nagyon fontosnak tartanám, hogy megtanulják azt is, hogy abban az esetben sem a zsiroskenyér az egyetlen lehetőség, ha az embernek kevés pénze van.

– *Lehet-e a gyerekeknek egy választott ételük, amit nem esznek meg? Illetve, ha van ilyen, mit lehet tenni, hogy ne maradjanak mégsem éhen?*

I. M.: Ahogyan a családokban, természetesen az otthonokban is elkerülhetetlen, hogy a gyerekek válogassanak. A kisebb otthonokban jobban oda lehet figyelni arra, hogy mi az az étel, amit többen nem szeretnek, és azt ritkábban, vagy egyáltalán nem adni a gyerekeknek. Itt persze megint felmerül az a kérdés, hogy nem mindig azt szeretik a gyerekek, ami egészséges, szükséges. Újabban több intézményben is felállítottak a közös helyiségekben hűtőszekrényeket. Ezekből ehetnek a gyerekek, ha étkezés után még éhesek maradnak, vagy az étkezések között megéheznek.

– *Hogyan zajlik az otthonok gazdasági ellenőrzése? Mi biztosítja, hogy a 114 forint el is jusson a gyerekekhez?*

I. M.: Ez kifejezetten a pénzügyi, revizori ellenőrzés feladata. Ha kimegy egy revizor egy intézménybe, akkor ő azt nézi meg, hogy az alaptevékenység ellátása a pénzügyi mutatókon keresztül hogyan valósul meg.

– *Hogyan ellenőrizhető az, hogy az elkészült ételek eljutnak-e a gyerekekhez?*

I. M.: Ez teljes egészében az intézmény igazgatójának és ételmezési vezetőjének felelőssége. Van olyan szakácsnéni, aki semmiképpen sem nyúlna a gyerekek ételéhez, sőt, inkább az őáltala otthon készített befőttekből, savanyúságból, süteményekből is bevisz a gyerekeknek. Meg kell mondanom azonban, hogy sajnos ennek az ellenkezője is előfordul. Minden esetre az otthonokban dolgozó felnőttek kötelező étkeztetésben esznek.

– *Ez mit jelent?*

I. M.: A csábítás elkerülése érdekében a dolgozóknak a szolgálatuk idejére eső étkezésekre kötelező befizetniük.

– *Az étel minőségének, összetételének ellenőrzése kinek a feladata? Ez különösen fontos az otthonokban élő gyermekek érdekében, hiszen nekik esélyük sincs arra, hogy valahonnan kiegészítést kapjanak. Saját tapasztalataim az iskolai étkeztetésről például elég rosszak.*

I. M.: A Heim Pál Gyermekkorházban működik egy szakorvosi szolgálat. Az ő feladatuk – többek között – az ellátás minőségi ellenőrzése. Azt azonban meg kell mondanom, hogy a legrosszabb intézeti ellátás is nagyságrendekkel jobb az iskolai étkeztetésnél.

A kapun tábla: „Heim Pál Gyermekkorház és Rendelőintézet”. A Fővárosi Gyermekotthonok Egészségügyi Szolgálatának osztályvezető főorvosa dr. Elkán György.

– *Mi is ez a szolgálat?*

E. Gy.: A szolgálat a kórház keretein belül működik, mint önálló osztály. Sajátos helyzetét az adja, hogy nincs ágyhátere, és orvosai területi munkát végeznek.

– *Mi a szolgálat feladata?*

E. Gy.: A fővárosi gyermek- és diákotthonokban lakó gyermekek egészségügyi gondozását látjuk el. Munkánkhoz tartozik a gyermekek évente kétszeri részletes megvizsgálása, az újonnan bekerülők egészségügyi státuszának felvétele, szükség esetén más szakorvoshoz való beutalásuk. A kötelező oltások beadásáról is mi gondoskodunk. Ahol az otthonban belső iskola működik, ellátjuk az iskolaorvosi teendőket. Feladatunk egy másik területe az otthonok közegészség- és járványügyi felügyelete. A tisztaság ellenőrzésén belül különös figyelmet igényel az ételmezési helyiségek ellenőrzése. Az ételmezés területén más feladatunk is van: részt veszünk az étlaptervek összeállításában.

– *Milyen módon szólhatnak bele az orvosok az étlap összeállításába? Létezik-e valamilyen előírás, amely az étel összetételét szabályozná?*

E. Gy.: Ilyen előírás nincsen, útmutatók vannak csak. Az étlapterveket az intézeti ételmezésvezető állítja össze. Az orvosnak azt minden esetben jóvá kell hagynia, azonban nincs utasítási joga, csak tanácsokat adhat. Elsősorban a személyes kapcsolattól függ, hogy mennyire szólhat bele az orvos, és hogy tanácsait mennyire fogadják meg. Előfordul, hogy az étlaptervet csak utólag mutatják meg az orvosnak. Az sem ritka, hogy a már jóváhagyott

terven beszerzési nehézségekre vagy anyagi gondokra hivatkozva változtatnak. Ilyenkor nem tud az orvos mit tenni.

– *Elégnek találják-e a költségvetés által megállapított normát?*

E. Gy.: Keveselljük a napi 114 forintot, kollégáim 150-160 forintot tartának reálisnak. Ez az összeg azonban a táboroztatás, kirándulás esetén 200 forintra ugrik. A norma nem követi azonnal az áremeléseket, így például a tej legutóbbi áremelése miatt az a 114 forint sem ér már annyit, mint korábban.

– *Milyen plusz terheket ró ez a probléma az intézetek gazdálkodására?*

E. Gy.: A megfelelő ellátás érdekében gyakran túllépik a normát, ami viszont gondot okoz egyéb gazdálkodási területeken. Tervezzük egyébként a kapcsolatfelvételt az OÉTI-vel, abból a célból, hogy megfelelő étlaptervek készítésével nyújtsanak segítséget a gyermekotthonokban folyó étkeztetés ideális megoldására. Tartunk azonban attól, hogy ennek anyagi fedezete nem teremthető meg hiánytalanul.

Németh Zsófia

Műhely

Hajléktalanok²

Eddig jobbra csak hírből hallottuk, hogy a washingtoni Fehér Házzal szemben két szomszédos fa között megágyaznak, és tartósan berendezkednek a hajléktalanok. Csak akkor közelednek felénk fenyegetően a rendőrök, ha átmerészkednek a túlsó oldalra. Esténként New York és London utcáin is tömegesen hálnak az otthontalanok, behúzódnak egy árkád alá vagy valamelyik védett kapualjba, és újságpapírral vagy hullámos kartonpapírral betakaróznak. Napközben felbontott, üres coca-colás dobozban csörgetik az összegyűjtött aprópénzt, és ha alkalom kínálkozik rá, legalábbis New Yorkban, „Give me a buck!” felhívással fordulnak a járókelőhöz.³ Külsejük némileg elhanyagolt, arcbőrük sápadt, fakó, egészségtelen kinézetű. Vajon valóban néhány politikust, szociális munkást vagy a közegészségüggyel foglalkozó orvost érdekel csak, hogy kik ők és hogyan kerültek az utcára?

Lakni kell, ez kétségtelen. Bár vitatkoznak azon, hogy vajon mi az a létminimum, amelyet a jóléti társadalmak (Magyarország még nem tartozik ide) elismernek és biztosítanak tagjaik számára, a szabad piacgazdaság hívei és az erőteljes állami beavatkozást sürgető szociálpolitikusok egyaránt megegyeznek abban, hogy a hajléktalanság problémáját meg kell oldani. A kérdés csak az, hogy hogyan. A megoldás első lépése a diagnózis lehet. Magyarországon a legutóbbi időig szinte teljesen ismeretlen volt a hajléktalanság. Ha valaki a parkban aludt, azt a rendőrök összeszedték, és ha nem volt munkahelye, a büntető törvénykönyv alapján közveszélyes munkakerülőnek minősítették, zaklatták. Napjainkban azonban a munkanélküliség teljesen „normális” jelenség, meredeken emelkedő rátával, s emellett a hajléktalanság réme is közöttünk jár.

Tényleg megtörténhet, hogy az ember tegnap még kétszobás lakásban élt a családjával, ma pedig az utcára kerül?

Ki a hajléktalan?

Néhány évvel ezelőtt Utsi sokszínű, árnyalt, őszinte képet rajzolt a hajléktalanok és csavargók életéről (Utsi 1987). Mint írja, a városiasodással párhuzamosan a nagyvárosokban mindig újabb és újabb lakás nélküli réteg jelentkezik. A városban azonban szinte lehetetlen törvényes módon lakáshoz jutni, kiváltképp akkor, ha az igénylő egyedülálló. Ezért egy részük kiszorul a „versenypályáról”, és lakás nélkül marad. A lakástalanok másik része, főként fiatalok, kompromisszummal, a társadalmi, családi normák elfogadásával megőrizhetné eredeti vagy szerzett otthonát magának, de a társadalom értékeinek tudatos elvetése, a mértéktelen alkoholfogyasztás, bűnözés miatt ez nem sikerülhet. „Mivel a lakás nemcsak a társadalmi, hanem alapvető biológiai szükségletek kielégítésének is eszköze, védelmet jelent az időjárás viszontagságaival szemben, törvényszerű, hogy valahol mindenki

² A dolgozat a Népjóléti Minisztérium Válságkezelő Irodája és az INTEL COMP Alapítvány támogatásával, valamint a Paradigma Kft. közreműködésével készült.

³ a. m. „Adj egy dolcsit!” - Londonban aprót kérnek: „Change, please!”

lakik, mindenkinek van valamilyen fedél a feje felett. Az 1987-ben harminc-hatvanezerre becsült számú, lakással nem rendelkező személy a hajlékok legszélesebb skáláját, féllegális és illegális variánsait fedezte fel. Ha e >házpótlókat< áttekintjük, úgy tűnik, hogy legalább annyi energia szükséges ezek felkutatásához, mint egy >igazi< lakás megszerzéséhez. Hogy az ide menekülők miért választják mégis ezt, arra a csöves réteg életvitele, életstílusa adhatja meg a választ.” (Utasi 1987.,182. o.) A csöves hajlékok között szerepelnek a jogtalanul elfoglalt házak, nyaralók, a munkahelyi szállások, a rokonok, ismerősök lakásai, az olyan átmeneti és illegális búvóhelyek és menedékek, mint a lakótelepi házak szárítója, a vasúti kocsik, az engedély nélkül épített viskók, továbbá a kötöttségekkel járó munkásszálló, valamint az alibibérletek („annyi számítás azért maradt bennem, hogy a személyimből nem íratom ki azt a biztos címet, amitől minden rendőr vigyázzba vágja magát...”), a nyomor- és ágybérletek. A hajléktalan világ szereplői a gyermektartási kötelezettség elől menekülők, az állami gondozásból kihullottak, a kórházból elbocsátottak, a szociális otthonokból kikerültek is. Másokat a történelem viharai sodortak a perifériára. Utasi érdekes és valóságghű hajléktalan-tipológiájában megjelennek az állandó, rendszeres munkát végző csövesek, az időnként ugyanoda visszajáró napibéres alkalmiak, kisegítők, a hulladékazonosítók, az illegális jövedelemből élő prostituáltak, valutázók, futtatók és szobáztatók, az időszakos „sátorozó” gebinesek, vásárosok, ószeresek, a halmozottan hátrányos családi környezetből származók, a társadalom normarendszerét elvető, sajátos ideológiával kivonulók és az alázat, a lemondás olykor vallásos hithez kapcsolódó gyakorlói. A társadalomból való visszahúzódás, menekülés velejárója a hajléktalanság: „Az egyén felismeri a civilizációs jóléthez vezető, előtte álló utat... Ugyanakkor megérti, hogy tőle lemondást, emberfeletti erőfeszítést követelne a vágyott cél elérése. Az egyén feladja a sikercélt, s inkább elmenekül a >gazdagodás< céljának gürccölő megvalósítása elől.” (Utasi 1987. 208. o.)

A szociológiai felmérés helyszíne

Mi a hajléktalanság oka, honnan regrutálódik, és merre tart ez a végtelenül kiszolgáltatott és félig-meddig magára hagyott társadalmi csoport? Erre keresünk választ a tapasztalat, 545 hajléktalan kérdőíves adatai alapján, amelyeket 1992-ben zömmel Budapesten, a Keleti pályaudvarnál található hajléktalan információs központban, a Vöröskereszt, Madridi úti és a Menhely Alapítvány szállóján, valamint az ország hét másik városában, Pécsen, Győrött, Sopronban, Debrecenben, Egerben, Esztergomban és Kaposvárott tizenegy különböző hajléktalanszállón bentlakó emberektől gyűjtötték össze.

Félrevezető-e a minta?

A tizenegy vidéki és két budapesti mintába a hajléktalanszállókon bentlakó emberek kerültek. A Vöröskereszt információs központjában minden jelentkezőről adatot gyűjtöttek, függetlenül attól, hogy később valamelyik szállóban elhelyezésre kerültek-e vagy sem.⁴ A szállólakók szociológiai vizsgálata a betegségek okát kereső epidemiológiai felmérések jól ismert problémájával találkozhat. Vajon az intenzív osztályon ápoltszívinfarktusos betegek reprezentálják-e az infarktusos betegeket? Feltehetőleg nem, mert sok országban az intenzív

⁴ Az ország több pontján bizonyos időszak alatt megfigyelt véletlen minta "többszörös Poisson-eloszlást" követ (Feller 1978. 172. o.)

osztályra szakmai megfontolások és gazdasági számítások miatt csak meghatározott feltételek teljesülése esetén veszik föl a beteget, például ne legyen idősebb 65 évesnél stb. Ezért az intenzív osztályon végzett kutatások nem adnak helyes képet az infarktuszos betegekről. A hajléktalanság szociológiai felmérése is hamisan csenghet, ha az adatgyűjtés olyan szállókon folyik, amelyekre a rászorultak felvételét sajátos szempontok motiválják, nem beszélve azokról a hajléktalanságokról, akik vagy nem tudják leküzdeni a szégyenérzetüket, azért nem keresik fel a szállót, vagy egyszerűen idegenkednek a helyenként rossz hírű, kaszárnyalégtérű intézménytől. Mindez a hajléktalanságok a szállóra történő bekerülését ellenőrző szelekciós mechanizmusból, s következésképpen a mintavétel módjából fakadó torzítást vihet a kutatásba, amely hamis, hibás képet ad az otthontalanságról és a hajléktalanság okairól⁵. A hajléktalanság körében azonban igen nehéz reprezentatív, jó mintát venni, hiszen a kiválasztás alapja rendszerint a bejelentett állandó lakás címe, vagy a személyeknek valamilyen listája. A hajléktalanság természetéből fakad, hogy éppen ilyen lista nem áll rendelkezésre. Ezért kézenfekvő a hajléktalanságintézményekben kezdeni a vizsgálatot. Ugyanakkor mérlegre kell tenni azokat a szempontokat, amelyek a mintavételi torzítást létrehozhatják. Ehhez legalább körvonalaiiban meg kell ismerni az intézmények sajátos működési mechanizmusát, a hajléktalanság attitűdjét és azt a módot, ahogyan az egyén kapcsolatba kerül az intézménnyel. Az emberek, hacsak tehetik, eleve elkerülik a hajléktalanszállót, nem szeretik annak kötöttségeit, kényelmetlenségét. New Yorkban például sokan inkább a parkban vagy az utcán alszanak, és csak hetenként egy napot töltenek olcsó szállodában, ahol megfürödnek és a ruházatukat rendezik egyszerűen azért, mert a szálló nem biztonságos, a társaik meglopják őket stb. Magyarországon a szállás tekintetében vidéken kínálati piac van, amely a szelekció ellen hat, vagyis az intézmények nincsenek teljesen feltöltve, de nem azért, mert vidéken kevés a hajléktalanság. Inkább arról van szó, hogy vidéken az intézményen kívül élő hajléktalanságok közül egyesek korábban már kapcsolatba kerültek a hajléktalanságintézménnyel, és tapasztalataik alapján a hajléktalanságok között szájhagyomány útján gyorsan elterjed, ha az intézmény olyan gondozási stratégiát követ, amely közvetett módon a rászorultak távollátására szolgál. Például, ha a velük való bánásmód szakszerűtlen, a szállón előítéletes, intoleráns légkör alakul ki, azt a helyet az emberek elkerülik. Ez az intolerancia azonban nem valamiféle tudatos választás eredménye, rendszerint nem is látható, rejtett, és részben annak a következménye, hogy a hajléktalanságintézmények fenntartói nem tudnak elegendő mennyiségű pénzt biztosítani az intézmény működtetéséhez. Az alacsony munkabér, az elégtelen költségkeret miatt nincs megfelelő számú és képzettségű szociális munkás. Emiatt kiépül egyfajta kárpótlási rendszer, ami annyit jelent, hogy a szakemberhiány a hajléktalanságok közül kitermel egy vékony réteget, amely felvállalja a szociális munkások által végzendő egyes feladatokat: betartatja a házirendet, biztosítja a tisztaságot, megállapítja, hogy ki a részeg, eltávolítja a renitenskedőket, konfliktus esetén igazságot tesz a többi hajléktalanság között, dönt arról, hogy kit vesznek fel és kit nem, tehát egy sor olyan szolgáltatást végez el, amely amúgy a szociális munkás feladata volna, és ezáltal nélkülözhetetlenné teszi magát. Valójában a kapó válik az intézmény elsősorú vezetőjévé, akinek ebből számtalan előnye származhat, előjogokra tesz szert, az intézményben korlátlan ideig tartózkodhat, ha egyébként megszorítások vannak érvényben, több segínyt kap, esetleg szerződéssel fel is fogadják. Sok hajléktalanság igyekszik távol maradni az efféle intézménytől. Budapesten könnyebb képzett szociális munkást találni, ugyanakkor a szállás tekintetében keresleti piac van, tehát kevés a férőhely és sok a jelentkező. Ilyen körülmények között a szelekció elkerülhetetlen. A

⁵ Az angolszász irodalom "selection bias"-nak nevezi ezt a hatást (Hennekens and Buring 1987, 273-274 o.)

kiválasztás alapja egyrészt az, hogy a szociális munkás a szolgáltatásért cserébe olyan formális követelményeket támaszt a rászorulttal szemben, mint például a házirend betartása, időről-időre munkahelyek felkeresése stb. A szelekció másik típusa az, amikor a szociális munkás azt hirdeti, hogy a rászorult ember képes-e az együttműködésre; a felvételnél azt részesíti előnyben, aki megítélése szerint konstruktív módon képes igénybe venni a szálló szakembereinek a szolgáltatásait. A rövid ideje utcára került, munkanélküli típusú hajléktalanról például feltételezhető, hogy intenzív szociális munkával viszonylag gyorsan, jó hatásokkal továbbmozdítható félrecsúszott, megfeneklett állapotából, és valahogy visszajuttatható a társadalom egészségesebb vérkeringésébe. A szelekció harmadik típusa a rászorultság mértéke. A nagyon rossz testi és lelki állapotban, életveszélyben lévő, esetleg tíztizenöt-húsz év óta az utcán élő beteg embert nemegyszer szinte be kell cserkészní, és a szakemberek véleménye szerint még akkor is be kell vinni a hajléktalanszállóra, ha ő maga nem akarja.

Ezeknek a szelekciós mechanizmusoknak a hatását nem lehet a vizsgálatból kiküszöbölni, de szembe kell nézni velük, tudni kell róluk, és ha szükséges, számításba kell őket venni a következtetések megfogalmazásakor.

A hajléktalanság közvetlen kiváltó oka

A hajléktalanok zöme a legutolsó három évben veszítette el az otthonát. A jelek szerint az elmúlt három évben a hajléktalanságot a csöves réteg életvitelével, életstílusával egyre kevésbé lehet megmagyarázni. A hajléktalanság okát tekintve megvizsgálunk néhány közkeletű feltevést. Kézenfekvő elgondolás szerint a hajléktalanok tartósan csöves életmódra rendezkedtek be, és rendszeresen pályaudvaron, parkban, pincében, elhagyott építkezésen vagy barlangban alszanak, a szemétkben turkálnak, guberálnak. A hajléktalanoknak azonban csak 5,1 százaléka érzi úgy, hogy igazán csöves, és tartósan erre az életmódra rendezkedett be. Vajon a hajléktalanok szociális, elmeszociális otthonból, elmeegógyintézetből vagy más kórházi osztályról kerülnek ki, mint a nyugati társadalmakban? Az Egyesült Államokban és Angliában az emberi jogokra hivatkozva a pszichiátriai zárt osztályokról szelnek eresztették a bentlakókat (Whitehead 1990). Ezért ott a hajléktalanok között magas az elmebetegek száma (Fisher et al. 1990). A hajléktalanok orvosi ellátása hiányos. Az egészségügyi ellátás költségvetésének tervezésekor rendszerint nem veszik figyelembe őket. Pedig e sorok egyik szerzője a munkásszállásokon végzett gyógyító orvosi tevékenysége során nagyon sok beteget talált, és a munkásszállások bezárását követően az ott lakók egy része kétségtelenül hajléktalanná vált. A hajléktalanok 33,4 százaléka véli úgy, hogy újra egészségessé kellene válnia ahhoz, hogy biztos fedél kerüljön a feje fölé. 20,9 százalékuk leszázalékolt, de csak 7,4 százalék kapott rokkantnyugdíjat vagy járadékot azért, mert a munkaképesség csökkenése elérte vagy meghaladta a 67 százalékot.

Egyébként 1991-ben a népesség 5,7 százaléka kapott rokkantnyugdíjat (Statisztikai Évkönyv 1991. 233. o.). A kisszámú, csöves életmódot folytató hajléktalanok egy része viszont betegsége ellenére is nyugdíj vagy járadék folyósítása nélkül áteshetett a társadalombiztosítás ügyintézésének a rostáján. Kérdés, hogy a hajléktalanság inkább a lakásellátás, a lakáspolitikai felelőssége, vagy alapvetően egészségügyi, közegészségügyi probléma-e. Angliában például az 1979 óta hatalmon lévő konzervatív kormány nyíltan a lakások eladását, privatizációját szorgalmazta, és mára a lakások 85 százaléka magánkézben van, de a krónikus szociális lakáshiány miatt az előrejelzések szerint egymillió hajléktalan háztartás lesz az elkövetkezendő öt esztendőben (Foster and Burrows 1991), emellett komoly

gondot okoz az utcán kóborló, nagyszámú szomatikus és pszichiátriai beteg elhelyezése (Dean 1991). Magyarországon ezzel szemben az otthontalanok nem annyira a szomatikus vagy az elmebetegségeik közül kerülnek ki, hanem a hajléktalanságnak sokkal inkább strukturális okai vannak, nevezetesen a lakáshiány és a munkanélküliség. Az adatok szerint szociális vagy elmeszociális otthonból csak a hajléktalanok 1,5 százaléka származik. Hajléktalansághoz vezethet, ha az elmebetegintézetből vagy más kórházi osztályról kikerült beteget a család nem fogadja vissza és az utcára löki, a betegnek nincs hozzátartozója, aki befogadná, vagy a lakásába időközben más költözött be. A felmérésben a hajléktalanok 4 százaléka elmeosztályról, 4,2 százaléka pedig más kórházi osztályról került közéjük.

Vajon igaz-e, hogy a hajléktalanoknak legalább egy része az állami gondozásból megszökött fiatalok közül kerül ki? A válaszolóknak csak 0,2 százaléka tartozott ebbe a csoportba. Viszont a korhatár elérése után az állami gondozásból az utcára került gyökértelen fiatalok részaránya a hajléktalanok között 13,9 százalék. Ehhez képest a megkérdezetteknek csak 6,8 százaléka véli úgy, hogy a hajléktalanságuknak közvetlen kiváltó oka az, hogy ők a gyermekkorukat állami gondozásban töltötték. Ugyanakkor a társadalomba évente kilépő állami gondozottak aránya csak 2 ezrelék körül mozog, s ez végül is a volt állami gondozottak kiszolgáltatottságát bizonyítja. Mégsem ők adják a hajléktalanok túlnyomó többségét. Már kinézetük alapján is többen úgy hiszik, hogy a hajléktalanok egyszerűen bűnözők. Ha valamelyik utcában megjelenik egy-két elhanyagolt külsejű ember, az emberek figyelmeztetik a szomszédokat és bezárják az ajtót, az ablakot. A hajléktalanságnak azonban csak az esetek 5,9 százalékában közvetlen oka a börtönből szabadulás. Az előzetes letartóztatást is beleszámítva 1991-ben 17 000 ember hagyta el a büntetés-végrehajtási intézményeket (a lakosság 1,7 ezreléke). A rászorultak között 7,2 százalék a szabadult ember, s ez több évre elosztva is gyakoribb, mint a népességben, de súlyos hiba volna a hajléktalanokra egyszerűen ráütni a „bűnöző” bélyeget. (Az intézményes normák nagyszabású megszegését a felső gazdasági rétegek körében sok esetben nem üldözi a törvény, mert vagy nem fedezik fel azt, vagy végül az elkövetők kisiklanak az igazságszolgáltatás markából. Egy 1700 fős, túlnyomóan középosztálybeli amerikaiak körében végzett vizsgálatban a megkérdezettek 99 százaléka elismerte, hogy a törvényt legalább egy évvel büntetendő cselekedettel megsértette (Merton 1980, 362. o.). A hajléktalanság nyilvánvaló oka lehet a lakbérfizetés elmaradása és az emiatt bekövetkezett kilakoltatás, amelynek külön koreográfiája van (Matern 1990). Az utcára került emberek, díjhátralékos családok rendszerint a kilakoltatást megelőzően hónapokon keresztül szép csomó kifizetetlen közüzemi villany- és gázzámlát is összegyűjtenek. Manapság a díjhátralékos családok növekvő serege néz farkasszemet hónapról hónapra nemcsak az elektromos áram és a fűtés kikapcsolásának a veszélyével, hanem a lakásbérlet felmondásának a rémével is (Győri és Gábor, 1990. Tánczos 1990). A hajléktalanok 8,3 százaléka került kilakoltatás miatt az utcára.

Strukturális hajléktalanság: lakáshiány és munkanélküliség

1. tábla. A legmagasabb iskolai végzettség százalékos megoszlása a hajléktalanok, az aktív kereső férfiak és az aktív kereső népesség körében.

	Hajléktalanok	Aktív kereső	
		Férfiak	Népesség
< 8 általános	12.1	5.6	5.2
= 8 általános	44.0	30.7	33.4
Szaktanúsok	27.7	32.1	24.4
Középiskola	13.1	19.6	24.8
Főiskola, egyetem	3.0	11.9	12.3
	100.0	100.0	100.0

Folytatva a megkezdett sort a hajléktalanság egyik oka valószínűleg a munkásszállások megszűnése. Az 1980. évi népszámlálás még közel százezer embert talált a munkásszállásokon. Manapság azonban a termelővállalatok csődje miatt nincs szükség a vidékről feljáró betanított- és segéd munkásokra, s ez maga után vonta a munkásszállások bezárását és a szolgálati lakások felmondását. Másutt a munkásszállásokat nyereséges szállodának alakították át vagy bérbeadták. A növekvő munkanélküliség és a magas albérleti és lakásbérleti díjak miatt a munkásszállók korábbi lakói vagy visszatértek eredeti lakóhelyükre, a munkanélküliség sújtotta Borsod-Abaúj-Zemplén vagy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyébe, vagy a nagyobb városokban, esetleg Budapesten próbálnak szerencsét. 1992 júniusában összesen félmillió munkanélkülit regisztráltak az országban, ezen belül 12 százalékot Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (az ott élő aktív keresők 19 százaléka) és 10 százalékot Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében (az ott élő aktív keresők 22 százaléka) (Statisztikai Havi Közlemények 1992/5, 8. o.), ahonnan korábban a munkásszállások lakói a legnagyobb számban érkeztek. A rászorultak 9,7 százaléka a hajléktalanság közvetlen okát abban jelölte meg, hogy őket valamelyik munkásszállásról elbocsátották, 3,1 százalékának pedig megszűnt a szolgálati lakása. Ők nem kis részét alkotják annak a kategóriának, amelyet munkanélküli hajléktalanságnak nevezhetünk el. Biztos, hogy a hajléktalanok nem az egyetemi tanárok közül kerülnek ki. Főiskolán vagy egyetemen csak 3 százalékuk tanult. 44 százalékuk csak az általános iskolát végezte el, 27,7 százalékuk szaktanús bizonyítvánnyal rendelkezik, 13,1 százalékuk érettségizett. Iskolai végzettségüket az 1990. évi népszámlálásra támaszkodva elsősorban az aktív kereső férfiak adataival (1990. évi népszámlálás, 33. o., 263-266. o.) vetettük össze (1. tábla). A hajléktalanok 95 százaléka ugyanis 16-60 (átlagosan 40) éves, jórészt férfiak. A hajléktalanok tehát inkább a társadalom kevésbé képzett csoportjaiból kerülnek ki, de korántsem kizárólagosan. Foglalkozásuk 67,6 százalékban segéd- vagy betanított munkás, 26,7 százalékban szaktanús volt, 3 százalékuk értelmiségi (szakalkalmazott) vagy vezető, irányító munkakörben dolgozott. Helyénvaló itt a múlt idő használata, hiszen a hajléktalanok 20 százalékának van csak állandó munkahelye, 80 százalékuk munkanélküli, 76 százalékuk 1989-ben vagy az azóta eltelt három év során veszítette el az állását, korábban sokan az ún. válságágazatokban dolgoztak, 10 százalékuk a gépiparban, 11 százalékuk az építőanyag-iparban és 9 százalékuk az építőiparban. Itt találjuk azokat a munkanélküli hajléktalanokat, akik még nem asszimilálódtak a csöves életmódhoz. Fő problémájuk az, hogy elveszítették az állásukat, és részben emiatt a családi életük

megrendült. Már nincs állandó lakóhelyük, ezért sem kapnak munkát, de mivel nincs munkahelyük és állandó jövedelmük, nem lelnek önálló otthonra. A kör bezárult. A hajléktalanok 20,4 százalékát saját tulajdonából, bérleményéből elűzték. Ez a megfogalmazás nem teljesen egyértelmű, de mögötte családi vitákat, még inkább a hozzátartozóknak, rokonoknak, ismerősöknek a lakás megszerzésére irányuló „áldásos” tevékenységét lehet sejteni. A hajléktalanok zöme, 84,2 százaléka férfi, de közülük 42,8 százalék az elvált. A hajléktalanság közvetlen kiváltó oka túlnyomórészt a megromlott családi élet: 40 százalékban valamilyen családi konfliktus, 29,2 százalékban válás. Az utcára került emberek egyszerre lettek fölöslegesek a család és a társadalom számára. A rászorultak 57,8 százalékának van gyermeke. A jelenlegi bírósági gyakorlat váláskor a gyermeket az esetek 90 százalékában az anyának ítéli. A nő a lakásban marad a gyermekkel, a férfi pedig új otthon után nézhet. Nem sok esélye van azonban arra, hogy talál is magának. (14,8 százalékuknak tartásdíjat is kell fizetnie, 10,1 százalékuk fizeti, ha van miből.) A családi konfliktus tehát a puska ravaszának a szerepét tölti be: az egyént olyan helyzetbe hozza, hogy szembetalálkozzon a struktúra által meghatározott kemény korlátokkal és az ő ellátására szakosodott állami intézményrendszerrel (amelynek diszfunkcióiról később lesz szó). Látható, hogy számtalan különböző oka lehet a hajléktalanságnak. A mélyben, a háttérben azonban a társadalom alakváltozása, strukturális okok húzódnak meg, elsősorban az, hogy kevés a szociális célú, olcsó lakás, és kevés a munkalehetőség, különösen az ország északkeleti régiójában. A növekvő mértékű munkanélküliség mellett csökkenő családi bevételből nem lehet kifizetni a magas lakbért, nemhogy megvenni a csillagászati áron kínált lakást vagy házat. Kevés a most épülő lakás (2. tábla).

2. tábla. Az épített lakások száma 1987-ben és 1991-ben
(Lakásstatisztikai évkönyv 1991.)

Terület	Év:	1987	1991
Budapesten		10 311	4 816
A többi városban		25 913	14 735
A községekben		20 976	13 613
Összesen		57 200	33 164

Az állami lakásépítés szinte teljesen leállt, nem éri el az évi kétezret sem, szociális lakás tehát gyakorlatilag nem épül. Ugyanakkor avulás vagy elemi csapás miatt 1991-ben mintegy 1300 lakás megszűnt. Törvényszerűen vezet a hajléktalanság meredeken emelkedő rátájához az, hogy a menekülés hagyományos útvonalai elzáródtak: munkásszállás, olcsó albérlet vagy bérlakás nincs, szociális lakáskiutalást kapni roppant nehéz; szükséghelyzetben, hirtelen lakáshiány esetén nincs hova menni.

A lakáskérdés rendkívül súlyos probléma volt az elmúlt évtizedekben is. A szép fekvésű, jó beosztású, tágas, névleges bérű ingyenlakás megszerzése mindig is rendkívüli ügyességet kívánt az emberektől. Győri bemutatta, hogy a történelmi lakáshelyzetet hogyan használták ki az élelmes lakásvadászok, és a lakásra vonatkozó jogszabályok megszüvegezése, megszületése hogyan kullogott a javak birtokba vétele után, a fokozódó lakáshiány miképpen ösztönözte a lakásért folytatott harc szereplőit e jogszabályok kijátszására, s hogyan változott a lakásszerzés koreográfiája az egymást követő korszakokban a szabadrablástól a kvázi-piacon keresztül a valódi piacig (Győri és Gábor 1990). Fóti pedig a lakást a társadalmi

helyzet olyan fontos jelzőszámának, indikátorának tartja, hogy bevezeti a lakásosztály fogalmát. „Igazolva érzem a felállított hipotézisek egy részét, nevezetesen az előnyök felhalmozódását, a hátrányok lakásminőségben – s így életminőségben – való konzerválását, a hatalom gazdasági előnnyé való átváltását, a lakásépítés és az elosztás diszfunkciós hatását – írja. – Vagyis azt, hogy a lakás olyan különleges tárgy, amelyben a hatalmi berendezkedés valóságos működése, felismert vagy fel nem ismert szándéka ölt testet, tükörként mutat bizonyos társadalmi tényeket, ha nem is egyetlen, s még azt sem mondanám, hogy a legfontosabb – a legnagyobb magyarázó erővel rendelkező – tényként, de felhasználható a lakásminőségi egyenlőtlenség a társadalmi struktúra értelmezéséhez.” (Fóti 1988, 52-53. o.) Ebben az értelmezésben a hajléktalanok valamennyi lakásosztályból kiszorultak, egyikbe sem férnek bele, magukat ebbe a struktúrába képtelenek besorolni, a legalsó lakásosztály alatt helyezkednek el. Önálló lakás híján hol tudtak meghúzódní, megtelepedni a hideg télben vagy a melegebb évszakokban? (Több válasz is lehetséges volt.) Az elmúlt egy év során bizonyos időn keresztül a hajléktalanok 40,7 százaléka bejelentett állandó lakásában tartózkodott, ahol az átlagember megszokott, némileg viharos életét élték. A rászorultak egynegyede, 25,9 százaléka hajléktalanotthonban keresett menedéket (elég nagy szóródással átlagosan 48 napig tartózkodtak ott, és a többség összesen egy hajléktalanszállón lakott; rájuk nem igaz tehát az a közkeletű feltevés, hogy össze-vissza vándorolnak az országban, „továbbállnak, ha elfogyott a környéken a róz”, amelyet a MÉH-be visznek), 25,9 százaléka napokat, heteket töltött el közterületen, 20,2 százaléka időlegesen ismerőshöz költözött, 20 százaléka albérletben húzódtott meg, 15 százaléka bejelentett ideiglenes lakásában, 14,5 százaléka rokonoknál lakott, 3,9 százaléka üres pincében, 3,7 százaléka üresen álló épületben és 0,6 százaléka barlangban bújt meg, ha a szükség úgy hozta. Csak a megkérdezettek 0,9 százaléka volt önkényes lakásfoglaló. A hajléktalanság társadalmi diagnózisát, nevezetesen azt, hogy manapság a hajléktalanok nem vagy nem elsősorban valamiféle vándorló csöves rétegből tevődnek össze, igazolja az, hogy – mint láttuk – a hajléktalanok legnagyobb része az elmúlt 2-3 évben veszítette el a fedelelet a feje fölül. Tekintettel arra, hogy a rászorultak egy részének van állandó lakása (jóllehet a régi hajléktalanok, csövesek esetleg tíz éve nem jártak ott, nem jelentkeznék ki onnan, és azért küzdenek, hogy a személyi igazolványukban megmaradjon az a bizonyos állandó lakcímberegység), a kérdést úgy fogalmazzuk meg, hogy „A jelenlegi (vagy ha nincs, a legutolsó) állandó lakásának milyen (volt) a típusa?” A hajléktalanok korántsem a nyomorúságos viskóból vagy a szolgálati lakásokból hajnalban induló munkások közül kerülnek ki, 43,4 százalékuk családi házban, 14,5 százalékuk öröklakásban és 33,3 százalékuk bérlakásban lakik vagy lakott közvetlenül azelőtt, hogy otthontalanná vált volna. Itt az „egyéb” kategóriába soroltuk a hiányzó válaszokat is.

A hajléktalanok megélhetése

Többféle kereseti forrást is megengedve az elmúlt évben a hajléktalanok 47,2 százaléka alkalmi munkából, 33,6 százaléka állandó munkahelyről származó bérből, 16,3 százaléka szociális segélyből, 12,7 százaléka üvegviszaváltásból, 11 százaléka rokkantnyugdíjból, járadékból, hulladékgyűjtésből, 6,6 százaléka guberalásból, kukában, hulladékban való turkálásból, 5,9 százaléka öregségi nyugdíjból és 4,2 százaléka szerződéses munkából vagy bedolgozásból él. Ezt a színes képet "kettévágja" a munkanélküliség időtartama: az elmúlt évben a rászorultak egyharmada nem volt munkanélküli, másik egyharmada néhány hónapja az, harmadik harmada pedig legalább tizenkét hónapja vagy annál régebben munkanélküli. Csak sejteni lehet, hogy a harmadik harmad képes a legkevésbé beilleszkedni a társadalom

normál ügymenetébe, a robotba, a modern szolgátságba, amelyben mások szabják meg a teendőket, és amely a számukra éhbérért rendszerint nehéz fizikai munkából áll. Mindent egybevetve a hajléktalanok átlagosan hat munkahelyet kerestek föl, hogy elhelyezkedjenek. Csak 33 százalékuk kapott szociális támogatást, egy év alatt átlagosan 1926 forintot fejenként. Havonta átlagosan 4.500-6.500 forintból élnek, a legkisebb kézhez kapott összeg 0-800 forint között, a legnagyobb kereset 18.000 forint körül van.

Az intézményrendszer

A hajléktalanná válás elsődleges oka tehát a családi konfliktus. A válás azonban önmagában nem vezetne hajléktalansághoz, ha a társadalmi struktúra más lenne, és a szociális intézményrendszer megfelelően működne. Amikor valaki az utcára kerül, azonnal szembetalálkozik a jövedelem és lakásár ollójából fakadó szociális lakáshiánnyal. Ennek történelmi gyökere abban a redisztributív, újraelosztó, centralizált gazdaságpolitikában jelölhető meg, amely állampolgári jogon garantálta m – szavakban – a lakást, az „ingyenes” egészségügyi ellátást és oktatást. Ennek a terheit az állam mintegy magára vállalta, és a költségeit a ki nem fizetett bérből fedezte. Az állampolgári jogon járó lakás azonban mára a mítoszok ködébe veszett: a lakások az évig emelkedtek, a bérek pedig ugyancsak „a földön járnak”. A hajléktalan tehát a szociális intézményrendszerhez fordul segítségért. Azonban ennek is megvan a maga sajátos működési természete. Az intézmények önmagukban egy sor problémát képtelenek megoldani. A gyermekvédelmi intézményrendszerből évente 2000 gyermek egyenesen az utcára kerül, amikor nagykorúvá válik, családi kapcsolat és intézményes segítség nélkül. Milyen perspektíva áll előttük, hová vezet az útjuk? A büntetés-végrehajtási intézmények nem képesek deklarált céljaik megvalósítására, nem tudják az elítéltet visszavezetni az „egészséges” társadalomba, és a szabadulás után sem kapnak az emberek megfelelő támogatást a beilleszkedésre.

Az utcán tengődő alkoholbetegek látványa az egészségügyi és szociális ellátás megoldatlan problémáiról beszél. A családsegítő intézmények a súlyos szociális problémák miatt eredeti célkitűzéseiktől (szakértő segítség a családi költségvetés megtervezéséhez, családpszichológia, tanácsadás stb.) távoli feladatok ellátására kényszerülnek, melyeket hivatalosan más intézmények vállaltak fel (a munkanélküliség orvoslása, szociális segélyezés stb). A hajléktalan intézmények néhány disztinkciójáról szó volt a mintavétel torzításainak a leírásakor. A szociális és társadalombiztosítási ellátó rendszer a segítségnyújtást általában feltételekhez köti anélkül, hogy létezne „csupán” az életbenmaradást biztosító, világosan megfogalmazott, a lét jogán járó garantált minimális ellátás. Ennek súlyos következménye különösen szembetűnő a hajléktalanok sorsát tekintve. A szociális intézményrendszer hiányos felépítése és diszfunkcionális működése maga is „hajléktalantermelő” tényező, mert a hajléktalanná válás során elmarad a kellő időben és megfelelő formában érkező segítség. Ráadásul az elesett, kiszolgáltatott, segítségre szoruló embert megbélyegző, kirekesztő, a felelősséget áthárító magatartás a szociálpolitikusoktól sem idegen. Ha valóban segítségre van szükség, a szakszerű eljárás is nemegyszer túl bürokratikusnak tűnik. „A szociális hivatalnok szakszerű eljárásai... a segélyre rászoruló ember szemében... azt a jellegzetes hideg, bürokratikus magatartást fejezik ki, amelynek lényege, hogy részletesen megvizsgálta, mennyire jogos az >ügyfél< igénye a segítségre.” (Merton 1980, 242. o.). Ezzel szemben a szavazatokért harcoló választókerületi képviselő nem tesz fel kérdéseket, nem ragaszkodik a jogosultság törvényes előírásaihoz, s nem „szimatol” magánügyek után... A politika személyes kötelékké alakul. A választókerületi főnökök mindenki barátjának kell lennie, aki

mindörökre barát a bajban. (Merton 1980, 242-243. o.). A szociális lakásépítés és a lakáspolitikai koncepció kidolgozása mellett alapvető fontosságú volna a szociális ellátás garanciális és normatív alapú jogi szabályozása, amelynek meg kellene határozni egyfajta feltételek nélkül járó ellátási minimumot. Újra meg kell tehát határozni, hogy mi minősül állami feladatnak, amely így nemcsak a segítségre szoruló polgárnak adhat biztosítékot, hanem garanciát jelenthet az állami feladatot átvállaló, rugalmas, de létbizonytalanságban élő nem-kormányzati, független, non-profit szervezetek működésének a finanszírozásához is. Szükség van tehát megfelelő érdekképviseleti rendszerre, amely a rászorultaknak és a segítő intézményeknek az érdekeit is megjeleníti.⁶

Csak remélni lehet, hogy a polgári társadalom fokozatosan leküzdje a gazdasági elmaradottságot, és ezzel párhuzamosan a hajléktalanság mértéke is csökken. A kérdés csak az, hogy sikerül-e megoldani a türelem problémáját: lesz-e elegendő idő és erkölcsi erő ahhoz, hogy elviseljük az átalakulás kínjait, vagy még nagyobb gondok elé nézünk?

Gyuris Tamás
dr. Molnár D. László
Szántó Róbert

Felhasznált irodalom

- Dean, M. (1991). London Perspective. Homelessness: a housing or health problem? *The Lancet*, 335: 715-716. Feller, W. (1978). Bevezetés a valószínűség számításba és alkalmazásaiba. Budapest, Műszaki K.
- Fisher, N. R. et. al. (1990). Homeless and mentally ill. *The Lancet*, 335: 916-917. Foster, S. and L. burrows (1991). Urgent Need for Homes. London, Shelter. Fóti P. (1988). Röpirat a lakáshelyzetről. Budapest, Magvető K.
- Gans, H. J. (1972). The positive functions of poverty. *American J. of Sociology*, 78: 275-289. Gábor L. és Győri P. (1990). Guberálás a lakáspiacon. *Szociálpolitikai értesítő*, 2, 5-44. Győri P. és Gábor L. (1990). Díjhátralékosok - díjhátralékosság. *Szociálpolitikai értesítő*, 2, 147-322.
- Hennekens, C. H. and J. E. Buring (1987). *Epidemiology in Medicine*. Little, Brown and Co. Boston, Toronto
- Lakásstatisztikai Évkönyv 1991. (1992) KSH, Megjelenés előtt.
- Matern É. (1990). Önkényes lakásfoglakók, kilakoltatottak. *Szociálpolitikai értesítő*, 2, 45-146.
- Merton, R. K. (1980). Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Budapest, Gondolat K. 1990. évi népszámlálás. 3. Összefoglaló adatok (1992) Budapest, KSH Statisztikai Évkönyv (1991). Budapest, KSH Statisztikai Havi Közlemények 1992/5. (1992) Budapest, KSH
- Tánczos É. (1990). Óbudai díjhátralékos családok vizsgálata. *Szociálpolitikai értesítő*, 2, 323-333. Utasi Á. (1987). Hajléktalanok, csavargók. In: *Peremhelyzetek*. Szerk.: Utasi Ágnes. Budapest, Társadalomtudományi Intézet. 181-213. o. Whitehead, T. (1990). Closure of psychiatric hospitals. *The Lancet*, 335: 172-173.

⁶ Végül is a társadalmi problémák állást teremtenek a szociálpolitikával foglalkozó emberek részére is (Gans 1972).

Hírmozaik

Alábbi rovatunkban szeretnénk mindenről tájékoztatni az olvasókat, ami érdeklődésükre számot tarthat. Ezúttal sajnós csak már megtörtént eseményekről tudunk beszámolni, de a jövőben, különösen, ha Önök is segítenek, informálnak minket, remélhetőleg a várható, készenlétben lévő eseményekről, tanfolyamokról is hírt adhatunk.

„Szociális ismeretek és szociális tudás a nevelőmunkában” címmel rendeztek háromnapos konferenciát Hajdúszoboszlón, november 9-11. között a Közoktatási és a Népjelölti Minisztérium támogatásával. A tanácskozás több mint kétszáz résztvevője megkísérelte definiálni a szociálpedagógus és a szociális munkás közötti különbséget, elhelyezni a foglalkozásokat a jelenlegi magyar rendszerben, felmérni a pedagógusok és más, nevelőmunkát végző segítők társadalmi tudását, illetve annak szükségességéről, mennyiségéről, irányultságáról vitatkoztak tíz szekcióban. A konferencia zárónapján olyan ajánlásokat fogalmaztak meg a szekciók munkája alapján, amelyeket valamennyi ágazati, politikai és szakmai szervhez és érintetthez eljuttatnak, abban a reményben, hogy javaslatukat figyelembe veszik az elkövetkező döntések meghozatalakor.

Október közepén a Fővárosi Gyermekek- és Ifjúságvédő Intézet és a Fehér Kereszt Alapítvány együttműködésében, az OIK Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Módszertani Osztályának valamint a Fővárosi Önkormányzat Gyermekevédelmi Ügyosztályának aktív közreműködésével 200 órás professzionális nevelőszülői képzés indult, amelyben részt vettek a GYIVI nevelőszülő tanácsadói és családgondozói is. A cél az volt, hogy a Munkaügyi Központ pályázatán elnyert átképzési támogatás segítségével olyan munkanélküli vagy munkanélküliséggel fenyegetett vállalkozókat válasszunk ki és készítsünk fel, akik egy részét a Gyermekevédelmi Intézet hivatásos nevelőszülőként alkalmazhatja a tanfolyam befejezése után.

A dubrovniki székhelyű Inter University Központ a háború miatt Budapesten rendezte meg Nemzetközi Nevelőszülői Konferenciáját. Kanadai, amerikai, horvát, ukrán, angol, német és magyar szakemberek részvételével november 15-20. között a régi Városháza dísztermében 13 előadás hangzott el, melyeket csoportbeszélgetések követtek. A zömében oktatással, kutatással foglalkozó szakemberek tapasztalatait remélhetőleg jól fogja hasznosítani a 36 magyar résztvevő is, akik a szervező Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete nagy örömeire valamennyi magyarországi megyéből érkeztek, elkerülve az amúgy sajnálatosan gyakori Budapest-centrikusságot.

A Magyar Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Kamara két napos szakmai konferenciája
Nyíregyházán

A Magyar Gyermekek- és Ifjúságvédelmi Kamara Nyíregyházán két napos szakmai konferenciát rendezett november 25-27. között. A tanácskozáson dr. Rókusfalvy Pál, dr. Cseres Judit, Együd János és dr. Orbán István voltak az előadók.

FICE Szakmai Nap

Október 30-án Szakmai Napot szervezett a FICE az Építők Székházában. Délelőtt a meghívott német és osztrák szakembereket hallgatták meg, délután Volentics Anna tartott előadást, melyet vita követett.

A társadalmi szervezetek, alapítványok életéből

Itt a Habilitas Szolgálat Alapítvány...!

Az alacsony iskolázottságú fiatalok veszélyeztettségének, munkanélküliségének megelőzése, csökkentése, társadalmi beilleszkedésük elősegítése

A munkanélküliség alakulásáról tájékoztató statisztikai adatok tanúsága szerint a gazdaságilag aktív lakosságon belül az általános iskolai végzettséggel sem – vagy csak azzal – rendelkező (tehát: alacsony iskolázottságú) 15-24 éves fiatalokat érinti és fenyegeti leginkább a munkanélküliség.

A Központi Statisztikai Hivatal szerint 1992. áprilisa és júniusa között a gazdaságilag aktív lakosság egészére számítva 9,1% volt a munkanélküliségi ráta.

Ezzel szemben az életkori csoportokban a munkanélküliségi ráta a 15-19 éves korosztály esetében 25,5%, a 20-24 éves korosztály esetében pedig 13,2% volt; ugyanakkor a legmagasabb iskolai végzettség alapján számított munkanélküliségi ráta a 8 általánosnál kevesebb osztályt befejezőkre számítva 15,9%, az általános iskola 8 osztályával rendelkezőknél 13,0% volt.

(Megjegyzendő, hogy a munkaügyi statisztikák éppen a szakképzetlen 15-19 évesek esetében tükrözik legkevésbé a valóságot, hiszen az ebbe a csoportba tartozók jelentős része nem kerül a munkanélküliek nyilvántartásába.)

Az alacsony iskolázottságú fiataloknak az iskolarendszerű oktatásból kikerülő tanulókhöz viszonyított aránya évek óta nagyfokú állandóságot mutat. Az elmúlt évek oktatási statisztikáinak adatai azt tükrözik, hogy az általános iskolák első osztályaiba beiratkozott fiatalok 12-14%-a a tankötelezettségi kor felső határáig, tehát 16 éves koráig nem fejezi be az általános iskolát, 5-7%-a az általános iskola befejezése után nem kíván, vagy – s egyre inkább ez a jellemző – nem tud továbbtanulni, s végül a középfokú tanulmányaikat megkezdő fiatalok 15-18%-a lemorzsolódik.

Mindezt összegezve megállapítható, hogy az általános iskolák első osztályaiba beiratkozott tanulóknak legalább 27-32%-a alacsony iskolázottságú, így szakképzetlen és – minden valószínűség szerint – munkanélküli marad.

AZ ALACSONY ISKOLÁZOTTSÁGÚ FIATALOK LEGFONTOSABB JELLEMZŐI

Hozzáértők egybehangzó véleménye szerint a normálisnak tekintett iskolai pályafutás kudarcának – tehát az alacsony iskolázottságnak – közvetlen oka az, hogy a tanulók nem képesek az iskola követelményeinek, normáinak megfelelni: gyenge a tanulmányi eredményük, magatartási és beilleszkedési zavarok kísérik iskolai pályafutásukat.

A tanulmányi eredményesség erőteljesen függ attól a szociokulturális háttértől, amely a tanulók mögött áll. Az alacsony jövedelem- és fogyasztásszint, a rossz lakókörülmények és lakókörnyezet, a szülők alacsony iskolai végzettségi és műveltségi színvonala, a szülők nehéz, egészségre ártalmas munkakörülményei, vagy munkanélkülisége, tehát a halmozottan hátrányos helyzet egyaránt jellemző a gyenge tanulmányi eredményt felmutató fiatalok

családjaira. A magatartási és iskolai beilleszkedési zavarokkal küzdő fiatalok döntő többsége veszélyeztetett (nagyon rossz anyagi körülmények között él, szülei tartósan betegek, családjukra a viszálykodás, a zilált életvitel, a család széthullása jellemző, a családban előfordulnak különböző deviáns magatartásformák).

A halmozottan hátrányos helyzet, a veszélyeztetettség, a mindezekből, a mai iskolarendszer keretei között szükségszerűen következő iskolai kudarcok – olyan pszichoszociális állapotot eredményezhetnek, amely súlyos akadályát jelentheti a fiatalok társadalmi beilleszkedésének.

Akkor, amikor az alacsony iskolázottságú fiatalok veszélyeztetettségének, munkanélküliségének megelőzéséről, csökkentéséről, társadalmi beilleszkedésük elősegítéséről van szó, mindezeket nem lehet figyelmen kívül hagyni.

AZ ALACSONY ISKOLÁZOTTSÁGÚ FIATALOK MUNKANÉLKÜLISÉGÉNEK KÖVETKEZMÉNYEI

Miként az alacsony iskolázottság, s a vele szükségszerűen együttjáró munkanélküliség okai is sokrétűek, úgy következményei is azok.

1. Anyagi helyzetük

a) Az alacsony iskolázottságú, munkanélküli fiatalok – amennyiben az iskola elhagyása után nem tudtak elhelyezkedni, s így járulékfizetési kötelezettségüknek sem tudtak eleget tenni – a foglalkoztatási törvény értelmében nem jogosultak sem a munkanélküli járadékra, sem – más okokból – a pályakezdő munkanélküliek segélyére.

b) 16 éves koruk betöltése után szüleik nem jogosultak utánuk a családi pótlékra.

c) A tanulói jogviszony megszűnésével – az esetleg jogszerűen járó – rendszeres nevelési segély folyósítása is megszűnik.

d) 16 éves koruk betöltése után – az esetleg egyébként járó – árvaellátás folyósítása megszűnik.

2. Az iskolából alighogy kikerült, érthető okokból esetleg gyengébb testi felépítésű, a szakképzettség „tőkéjével” nem rendelkező, érdekeik érvényesítésére – többek között munkaerejüknek áruba bocsátásával kapcsolatos tapasztalataiknak hiánya és kommunikációs nehézségeik miatt – nem képes fiatalok a fekete munkaerőpiacon is csak csekély eséllyel juthatnak alkalmi jövedelemhez.

Így az alacsony iskolázottságú, munkanélküli fiatalok sem közvetlen (munkanélküli járadék, pályakezdők munkanélküli segélye, alkalmi munkák elvégzéséből származó jövedelem), sem közvetett (családi pótlék, rendszeres nevelési segély, árvajáradék) jövedelemforrással nem rendelkeznek.

Ha ez a helyzet családjuk – a fentebb leírtakból következően – szegénységével párosul, akkor alapvető anyagi szükségletük kielégítésére sincs mód.

3. Az iskolától való elszakadás, s a munkahely hiánya miatt sem működik az a – lehet, mégoly szegényes – társas támogatás, amely a mentális egészség fenntartásának egyik fontos eszköze. Mindez abban az életkorban történik, amikor a serdülés normális körülmények között is válságot eredményez, amely az iskola és munkahely nélkül maradt fiataloknál kórossá fokozódhat, a serdülő krízishelyzetbe kerülhet. Ehhez járul az önmeghatározás nehézsége (sem tanuló, sem dolgozó), az identitáskrízis.

4. A korábban létező – az iskolába járással együttjáró – idő- és térstruktúra felbomlik. Helyét nem veszi át egy másik – az előzőhöz nagyrészt hasonló, tehát túlságosan nagy váltást nem igénylő – a munkába járás kialakította idő- és térstruktúra. Hiányukat a téltlenségéből fakadó unalom tölti be.

5. Mindez együtt felerősíti a marginális ifjúsági szubkultúrák vonzását, amelyekhez kapcsolódva megszűnik a társas támogatás hiánya, lehetőség van az önmeghatározásra, megszűnik az unalom, amelyet kezdetben a balhétkban, később kisebb, majd nagyobb bűncselekményekben való részvétel űz el, s amely arra is jó, hogy anyagiakhoz jussanak.

Mindez szükségszerűen vezet a – sokszor a családban kapott magatartásminták révén is csírájában korábban meglévő – deviáns karrier kibontakozásához, az autó- és heteroagresszió felerősödéséhez, a bűnözéshez.

AZ ALACSONY ISKOLÁZOTTSÁGÚ FIATALOK MUNKANÉLKÜLISÉGÉNEK MEGELŐZÉSE, TÁRSADALMI BEILLESZKEDÉSÜK SEGÍTÉSE

Az eddig leírtak alapján bátran kijelenthetjük: az alacsony iskolázottságú fiatalok helyzetének javítása nem állhat csupán abból, hogy valamilyen úton-módon visszavezetjük őket az iskolába, s az ott megszokott eszközökkel ismét kísérletet teszünk arra, hogy szakképzettséghez juttassuk őket. Szembe kell néznünk mindazzal, ami iskolai pályafutásuk kudarcához vezetett.

Súlyos szociális problémákkal küzdő családok gyermekei. A családi háttér nem hogy nem ösztönzi, hanem egyenesen gátolja őket tanulmányaik folytatásában, idegen – sőt, ellenszenves – minden, ami az iskolára emlékezteti őket. Mindezekből következően könnyebb-súlyosabb személyiség problémáik is (a szűk és felületes érdeklődés, a motivációk hiánya, az aspirációk alacsony szintje, a hibás önértékelés, az önbizalom hiánya, az önállótlanúság, a dependencia stb.) megnehezítik az iskolai munkában való folyamatos részvételt, eredményes tanulásukat. Nem rendelkeznek a hatékony tanulás képességével, s a szakmatanuláshoz nélkülözhetetlen alapismereteik is rendkívül hiányosak.

Következésképpen az alacsony iskolázottságú fiatalok helyzetén csak egy olyan komplex ellátási forma segíthet, amely együtt – vagy másokkal együtt – vállalja:

- a fiatalok pszichoszociális állapotának rendezését, karbantartását,
- a fiatalok családjával való intenzív, nem formális (a családsegítés elemeit is magába foglaló) együttműködést,
- a hiányzó alapismeretek pótlását,
- az egyes szakmacsoportok jellemző alapismereteinek elsajátíttatását,
- a fiatalok munkatapasztalataira épített, a személyiségüknek és érdeklődésüknek megfelelő pályaválasztásának segítését,
- a napközi, szükség (pl. családi krízis) esetén az éjszakai, a hétközi vagy akár a hétvégi ellátás és elfoglaltság biztosítását,
- a szociális és kommunikációs képességek fejlesztését,
- az önálló életvitelhez szükséges ismeretek és készségek elsajátíttatását, s természetesen mindezekkel együtt
- a szakmai ismeretek elsajátíttatását,
- a szakmai végzettség biztosítását, s nem utolsósorban
- a már szakképzett fiatalok átmeneti időre történő foglalkoztatását.

Az az intézmény, amely vállalja az alacsony iskolázottságú fiatalok szakmai oktatását, társadalmi beilleszkedésének elősegítését, egymást feltételezve és egymást kiegészítve szociálpolitikai (gyermek- és ifjúságvédelmi), oktatáspolitikai és foglalkoztatáspolitikai feladatot végez.

Ezért az alacsony iskolázottságú fiatalok szakmai oktatása, társadalmi beilleszkedésének segítése – egymással összhangban – helyet kell, hogy kapjon a Szociális Törvényben, a Gyermek- és Ifjúságvédelmi Törvényben, a Közoktatási Törvényben, a Szakképzési Törvényben és a Foglalkoztatási Törvényben egyaránt. Amíg ez nem történik meg, addig számos esetlegesség, bizonytalanság, a hiány(ok) állandó jelenléte, s alacsony hatékonyság kíséri azoknak a kezdeményezéseknek (speciális szakiskoláknak, dolgozók általános iskoláinak, az iskolarendszeren kívüli szakmai oktatás keretében képző intézményeknek) a tevékenységét, amelyek már eddig is vállalták az alacsony iskolázottságú fiatalok szakmai oktatását, társadalmi beilleszkedésének elősegítését.

AZ ALACSONY ISKOLÁZOTTÁGÚ FIATALOK SZAKMAI OKTATÁSÁT VÉGZŐ INTÉZMÉNYEK MEGKÜLÖNBÖZTETŐ SAJÁTOSSÁGAI

Az alacsony iskolázottságú fiatalok szakmai oktatását végző intézmény, s a benne folyó tevékenység nem lehet ugyanaz, mint a normál szakképző iskola, s a benne folyó tevékenység. Ha olyan lenne, vagy attól csak alig különbözne, akkor minden esély meglenne arra, hogy rövid időn belül itt is kudarc kísérje a fiatalok szakmatanulási kísérleteit.

Az alacsony iskolázottságú fiatalok szakmai oktatását végző intézmény megkülönböztető jegyei:

- alacsony létszámú tanulócsoporthoz,
- a jelenlegihez képest redukált tananyag,
- lépcsőzetes, a szakmatanulásra való előkészítést is magába foglaló, különböző szakképzettségi szintekből felépülő képzés,
- elnyújtott idejű képzés,
- a kézműves és a szolgáltató jellegű szakmák oktatásának előnyben részesítése a nagyüzemi szakmákkal szemben,
- a szakmai gyakorlatnak a szakmai oktatást végző intézményben vagy magánvállalkozóknál, kisvállalkozóknál való megszervezése,
- a képzésben való bennmaradásra, a szakképzettség megszerzésére motiváló célrendszer kidolgozása,
- induktív dominanciájú képzés,
- projektorientált képzés (értékesíthető vagy más – például karitatív, ökológiai – szempontból hasznos termék előállítását vagy szolgáltatást magába foglaló képzés, ahol a fiatalok tevékenyen és a képzést végző felnőttekkel egyenrangúan részt vesznek a projektmunkában, a projekt előkészítésétől kezdve annak megtervezésén keresztül megvalósításáig, és közösen összehangoltak a döntések a csoportot és a csoporttagokat érintő kérdésekben),
- a fiatalok megelőző tapasztalataira épülő, öntevékenységüket, kreativitásukat felhasználó képzés,
- a rendezetlen pszichoszociális állapotú, gyakran deviáns fiatalokat elfogadni, s velük együttműködni képes szakoktatók alkalmazása,

- a fiatalok és családjaik szociális és mentálhigiénés problémáinak megoldásához segítséget nyújtó szociálpedagógusok alkalmazása,
- az egész napot – vagy rászorultságuk esetén a hét végét is – az intézményben töltő fiataloknak az oktatáson kívüli idejét, a szünidőt megszervező (vagy megszervezni segítő) szabadidő-pedagógusok alkalmazása,
  - az élménypedagógia eszközeinek felhasználása,
  - az egész intézményre jellemző terápiás légkör biztosítása. Mindez azt jelenti, hogy a jogszabályi és pénzügyi feltételek biztosításán túl szükség van arra is, hogy az alacsony iskolázottságú fiatalok szakmai oktatását végző, társadalmi beilleszkedésüket segítő szakemberek egy, a speciális feladataikra felkészítő áthangolásban, kiképzésben vehessenek részt, megismerhessék egymást és a külföldön hasonló feladatokat végző kollégáik tevékenységét, folyamatos szakmai támogatást kaphassanak. Ezeket a célokat vállalta – mások mellett – a Habilitas Szolgálat Alapítvány is, amely Fejlesztő, Szervező és Tanácsadó Irodáján (a Habilitas Szolgálaton) keresztül törekszik megvalósításukra.

Szántó Tamás

Könyvespolc

ÖRÖKBEOFAGADÁS ES NEVELŐSZÜLŐI GONDOSKODÁS MIÉRT ÉS HOGYAN?

Carole R. Smith (Practical Social Work Macmillan 1984)

Ez a könyv egy Angliában igen ismert és népszerű sorozat tagjaként jelent meg 1984-ben. Angliában hagyományai vannak az örökbefogadó- és nevelőszülői családokkal folytatott szociális munkának, és a kérdéskör jogi szabályozása is alaposabb, mint hazánkban. Ennek következtében ez a könyv széles szakirodalomra és alapos gyakorlati ismeretekre támaszkodik, amikor hét fejezetben ismerteti lépésről lépésre ezt az igen nehéz területét a szociális munkának. Az első fejezetben kimerítő irodalmi anyagra támaszkodva mutatja be a szerző az örökbefogadásnak és a szociális munka hatásának összefüggéseit. A második fejezetben, amely a „Vér nem válik vízzé?” címet viseli, nemzetközi összehasonlító tanulmányok kapcsán tárgyalja az olyan kényes kérdéseket, mint a fajközi örökbefogadás. Ezután fejezeteken keresztül részleteiben megy végig az örökbefogadás, vagy nevelőszülőhöz kiadás előkészítésétől kezdve a befogadás segítségén keresztül egészen a későbbiek során felmerülő problémák megoldásában való segítségnyújtásig a munka minden fázisán. A záró, hetedik fejezet rövid áttekintést nyújt a kérdéskör társadalomtudományi és jogi vonatkozásairól.

Ezt a kötetet végül a könyvből vett egyik "KIS HERCEG" idézettel szeretném az olvasók figyelmébe ajánlani.:

„Te pillanatnyilag nem vagy számomra más, mint egy ugyanolyan kislány, mint a többi száz- meg százezer. És szükségem sincs rád. Ahogyan neked sincs énrám. Számodra én is csak ugyanolyan róka vagyok, mint a többi száz- meg százezer. De ha megszeliédtesz, szükségünk lesz egymásra. Egyetlen leszel számomra a világon. És én is egyetlen leszek a te számodra.”

Thomas Gordon: P. E. T. A SZÜLŐI EREDMÉNYESSÉG TANULÁSA

Tényleg szeretjük a gyerekeket, vagy csak bizonyos fajta gyerekeket? Ezt, az első olvasásra meghökkentő kérdő-mondatot a Gordon módszert ismertető könyvből vettem. Mai rohanó világunkban, s a nemzedékenként (esetleg többször) változó értékrendek embert s jellemet próbára tévő helyzetében nem ritkán még magunkat sem értjük, nemhogy gyermekeink viselkedését, cselekvéseinek, gondolkodásának motívumait.

Meg aztán, ha máshol nem, hát otthon szeretünk parancsolgatni. Amennyiben a házastársnak nem lehet, hát a gyerekeknek. El sem gondolkozunk azon, hogy nemcsak a tartalom, tehát üzenetünk lényege a fontos, hanem annak megfogalmazása, csomagolása is. Ki nem élt meg már olyan szituációt - néha saját lakásában -, hogy a kedves szülő ráförmed a csemetéjére: "Vedd le a lábad a fotelról, de azonnal!" Ugyanezt barátjának, ismerősének már így mondja: "Félek, hogy a cipőd nyomot hagy ezen a világos huzaton!" Ugye mennyivel más az utóbbi közlés megfogalmazása?

Nekünk felnőtteknek be kell látnunk, hogy minden új nemzedéknek egy idő múlva elege lesz a felnőttek tekintélyelvűségéből. Ahogy a német mondja, dafke lázad, csak azért se/is. A könyv címében szereplő mozaikszó a P. E. T. nem egybeolvasandó - mielőtt bárki bizonyos játékokra gondolna - az angol Parent Effectiveness Training, azaz a Szülői Eredményességi Tréning rövidítése. A kulcsszó az eredményesség. A szülőknek és a gyerekeknek többsége - lelke mélyén - egy esetleges konfliktushelyzetből mindenképpen nyertesként akar kikerülni. Nos ez a könyv megtanítja a felnőtteket arra, hogy létezik "vesztes nélküli" módszer is valakinek, esetünkben a gyermeknek a meggyőzésére.

Gondolat, Budapest, 1991.

**Forrai R. Katalin - Hegedűs Tóth András:
KÉT TANULMÁNY A CIGÁNY GYERMEKEKRŐL**

Az ismert szerzőpáros egy olyan nyári tábor életét írja le, amelyet cigány gyermekek számára szerveztek. E sajátos, diaszpórában élő etnikumhoz tartozó gyerekek, számos ok miatt, nem kevés fontos ismeretet, készséget, tárgyi tudást nélkülözve kerülnek óvodába, iskolába. Ezen hiányzó ismereteket nem könnyű korrigálni, még lelkes pedagógusi munkával sem. A cigánygyerekek (s nemcsak gyerekek) igen erősen kötődnek közösségükhöz. Minél "magasabb fokú" oktatási intézménybe kerülnek, annál inkább távolodnak a kibocsátó közegüktől, környezetüktől. Ez beilleszkedési zavarokkal, s kudarcélmények sorozatával jár. Ez még akkor is így van, ha az új óvodai iskolai közösség tagjai életkorukból adódóan nagyobb befogadási hajlandósággal rendelkeznek, mint a felnőtt társadalom tagjai. A cigánygyerekek számára az idegen értékek megismerése, el és befogadása nem könnyű.

Ide kívánkozik egy idézet a bejás (cigány) indulóból:

*"Zöld az erdő, zöld a hegy is.
A szerencse jön is, megy is,
Gondok kése húsunkba vág,
képmutató lett a világ."*

Nos, hogy mennyire lett képmutató a világ, nem tudom. Egy biztos, a cigánysággal - ezen belül a cigány ifjúsággal kapcsolatos problémák (gondoljunk csak a bőséges gyermekáldásra) nem kisebbednek, hanem újra, sőt "bővítetten újra" termelődnek. Ez természetesen nemcsak a gyerekekkel kapcsolatba kerülő pedagógusokat, hanem az önkormányzati tisztségviselőket, a családvédelmi, szociális munkával foglalkozókat is érinti. Ma már nem elég az elegáns távolságtartás, vagy a "szerencsére nálunk alig van cigány, legyen ez más gondja" látszólag kényelmes pozíciója. Sajnos az ilyen cigánytáborok még ritkaságszámba mennek. A könyv sorait olvasva - a szerzők minden tárgyilagossága ellenére - nem tudok szabadulni a rácsodálkozás, "jé ilyen sorsok is vannak Európában" gyanújától. Reméljük a szerzők szándéka, s e könyv haszna több lesz a "csináltunk egy tábort, és írunk belőle egy jó kis könyvet" esendő szándékánál.

Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1991.

Lean Shifrin Averick: APÓS, ANYÓS, VŐ, MENY...

Hát igen. A család nemcsak egyenes ágon, hanem oldalágon is terebélyesedik. Az anyós-meny-vő kapcsolat csak látszólag vonatkozik csupán a felnőttek világára. A családban gyerekek is vannak. S a házi béke templomának oszlopait megdöngetheti egy kiadós haragszomrád. A gyermekek tanúi, rosszabb esetben szenvedő alanyai a civakodásoknak. Van, amikor az idős szülők is rátesznek egy lapáttal erre azzal, hogy "kit szeretsz jobban, engem, vagy a másik nagyit" stílusú kérdésekkel ostromolják őket. A gyermek nem érti a dolgot, elkezd "visekedni", ... majd hazudni.

A gyermek a szenvedő alanya annak, ha a család mondjuk Szilveszter napján 3-4 lakás között pendlizik (lehetőleg keresztül-kasul cikázva a városon mert az egyik nagyszülőhöz elmegyünk, akkor nem tehetjük meg a másik mamival, hogy nála ne tegyük tiszteletünket. Aztán, hogy a gyerek hányszor bújik ki a kezeslábasból, hányszor uzsonnázik az ünnepi asztalról, hányszor kell szinte óránként másnak örülni, szavaim ugyanazt a verset, stb. az már a felnőttet sokszor nem érdekli.

Természetesen nem szeretném a témát az elgondolkodtató "ha szereted az anyósodat, biztosan jó szülő vagy" - összefüggésre leszűkíteni, mert a dolog ennél bonyolultabb. Mint minden, mint az élet.

Gondolat, Budapest, 1991.

Révi Eszter: A SÁTÁNFIÚK

A cím igaz. Valóban fiúkról, fiatalokról, időnként lányokról szól a könyv, olyanokról, akiknek a jó része még nem töltötte be a tizennyolcadik életévét. Bevezetésképpen egy idézet az interjúkötetből:

- Az előbbiekről szólva úgy fogalmaztál, hogy "egyfajta áldozat". Milyen másfajta áldozatok vannak még?
- Egyelőre állat-áldozatok.
- Egyelőre?
- Igen.
- És utánuk mi fog következni?
- Az ember, ha majd eljön az ideje."

A sátánhoz kötődő szekták elszigetelten működnek az ország néhány városában, településén. Tevékenységük nagyritkán kap nyilvánosságot. Mindig úgy kezdődik, hogy néhány fiatal összeáll, csak éppen nem gittegylet alapításának szándékával, hanem azért, hogy "valami mást" csináljanak. Nincs adat arról, hogy mennyire tartósak ezek a szövetségek, amelyek kívül helyezik magukat a társadalom írott és íratlan törvényein. Tevékenységüknek legfeljebb kriminális következményeiről értesülünk olykor-olykor. A szerző másfél éves kutatómunkával került kapcsolatba néhány szektataggal. Mint sok minden más, ez is a véletlennek köszönhető. Egy családtagot kísért el egy vallásos közösségbe, s ott ismerkedett meg két "kiugrott" sátánfiúval. Az azonosítható adatok megváltoztatásával leírt beszélgetések megrázók. Sajátos módon egyes szekták amolyan Sobri Jóskás igazságtévő szerepben tevékenykednek, néha igen drasztikus módon büntetve azokat az embereket, akik szerintük rászolgáltak erre. Természetesen egymást is büntetik, s a beavatási szertartások (nemenként eltérő változatban) sem hiányoznak a csuklyás összejövetelekről. A szektatagok között szakmunkástanulótól a főiskolásig szinte minden társadalmi státusú fiatal képviselve van. A sok graffittihez szokott ember már szinte közömbösen megy el a fali firkaalmányok mellett. Így a fejjel lefelé ábrázolt kereszt előtt is. Pedig ez a sátán "üzenete". Tehát ők - mármint a sátán képviselői - itt vannak. S ilyenkor nemcsak az a gond, hogy nehéz lemosni a piros festéket a falról, hanem más is. Ez viszont talán egy másik könyv témája lehetne.

Conexus, Budapest, 1991.

**Ivonne Keuls:
A GYILKOS FŰ (DÁVID S. ANYJA)**

Látszólag rengeteg beszélünk a drogvészélyről és a veszélyeztetettekről, de ez a könyv rádöbentett arra, hogy nem eleget és talán nem jól. Egy regényről van szó, amely azonban a legjobb értelemben vett szakirodalomnak is nevezhető. Szakember és laikus, érintett és rettegő, kíváncsi és hitetlenkedő egyaránt haszonnal forgathatja a holland író immár 12. nyelven megjelenő munkáját, amely szokatlan módon nem a drogossá lett fiút, Dávidot, hanem anyját és családját mutatja be részletesen. Izgalmas bepillantani egy olyan rendezett család életébe, ahol a szokványos környezettanulmány készítője semmi kivétlnivalót nem találhatna. A mérnök apa, és az otthon rajzolgató és 4 gyermekét jólétben ellátó anya legidősebb fia mégis, első pillantásra érthetetlen módon, kábítószeres, deviáns lesz. Mi minden van a díszletek mögött, mi minden befolyásolja egy gyerek, egy család életét, mit kell és mit lehet szülőként, testvérként tenni egy ilyen helyzetben? Hányféle szakember, miféle segítséget akar és tud nyújtani? Hogyan alakul ki az önsegítő csoport, ezúttal a szülőké, amely nem elsősorban a bajbajutott gyereket, hanem az önvádlással, kétségbeeséssel, információhiánnyal, dühvel küzdő szülőt segíti. Dávid S. anyja el tudja engedni a fiát, ami nem biztos, hogy a magyar közvéleményben sikeres megoldásnak tűnik, talán ezért is fontos, hogy ez a könyv magyarul is megjelent és magunkban vagy hangosan polemizálhatunk arról, mi a jó, vannak-e megoldások, kinek a felelőssége, dolga a támogatás, milyen támasza van nálunk a rászoruló családoknak, gyerekeknek, tudjuk-e pontosan, mit és miért gondolunk erről?

*Megrendelhető:
Magazin Könyvkiadó, Budapest
1068 Dózsa György út 84/a.*

Köszöntő

Kedves Olvasók, Kedves Kollégák!

Egy sok szempontból megújuló lapot tartanak kezükben, melynek késedelmes megjelenéséért utólag is elnézést kérünk. A rajtunk kívül álló anyagi és személyi okok remélhetőleg véglegesen elhárultak.

A lap gazdája, az OIK Gyermek- és Ifjúságvédelmi Felügyeleti és Továbbképzési Önálló Osztálya, immár a FICE közreműködése nélkül jelenti meg a lapot. Jelentős változások következtek be az osztály munkájában és személyi összetételében egyaránt. Szeretnénk, ha ezek a változások példaként szolgálhatnának arra, hogy a szakmai nézetek eltérése, érvekkel és nem érzelmekkel alátámasztott vitát eredményeznek, és valamennyi, a gyerekek és a gyerekvédelmet szolgáló nézet ütköztetését lehetővé teszik.

A formálódó és sokféle érdeket érintő, sokszor sértő magyar család- és gyermekvédelemben az eddiginél is nagyobb szükségét érezzük egy dinamikus, az eseményekre gyorsan reagáló, információt, ismereteket publikáló lapra. A lap eddigi hagyományait szeretnénk követni, ezúton is megköszönve a korábbi szerkesztők és a szerkesztőbizottság munkáját. Ugyanakkor reményeink szerint lehetőséget tudunk teremteni az eddiginél gyakoribb megjelenésre, ezzel is kielégítve a területen dolgozók információ- és ismeretigényét. Igyekezni fogunk minél sokrétűbben tájékoztatni a várható változásokról és

ezen értékeléséhez megnyerni a kollégákat, az érdekelteket, és a nagy örömünkre egyre szaporodó képzőintézményekbe járó, segítő szakmájú főiskolai, egyetemi hallgatókat is. Fontosnak tartjuk, hogy az érezhető szakmai és egzisztenciális bizonytalanságban megkíséreljünk korrekt, objektív és többoldalú megközelítéssel, a vélemények ütköztetésével részt vállalni e bizonytalanságok megszüntetésében, de legalábbis csökkentésében és a döntéshozók befolyásolásában. Nem egyik vagy másik gyermekvédelmi irányzat képviselői vagyunk, hanem olyan sokszektorú és ugyanakkor szektorsemleges ellátási és mindenekelőtt megelőzési rendszernek a szószólói, amelyben az első és legfontosabb kérdés az, hogy a gyerek és családja szempontjából melyek a legjobb technikák, formák, segítői módok, mi az optimális megoldás. Tehát nem „vagy nevelőotthon vagy nevelőszülő vagy örökbefogadás”, hanem mindig az a speciális megoldás, amely előzetes vizsgálatok és tervek alapján segíti a gyerekeket abban, hogy a legteljesebb és legesélyesebb módon válhasson egészséges, sikeres, boldog felnőtté, lehetőség szerint a saját vér szerinti családjában. A területen, oktatásban, közoktatásban vagy bárhol máshol dolgozó professzionális és laikus segítőknek pedig olyan szakmai és társadalmi környezet megteremtésében szeretnénk segíteni e lappal, amelyben a munka, ha nehéz és sokszor sziszifuszinak tűnő is, értelmes, tartalmas, szakmai és emberi kielégülést nyújt.

Ezt a munkát az olvasók, kollégák, szakemberek nélkül biztosan nem tudjuk elvégezni, ezért kérjük, hogy véleményüket, nézeteiket és információikat juttassák el hozzánk, hogy közzétehessük azokat, és segítsék mindannyiunk tevékenységét.

Herczog Mária

Törvényhozás előtt

„Mi a családvédelem egységét tűztük ki a zászlónkra”

Beszélgetés Bene Bélával, a Népjóléti Minisztérium Család-, Gyermek-, és Ifjúságpolitikai főosztályának vezetőjével

Cs. Gy. I.: Ön viszonylag új ember itt a minisztériumban, bizonyára sokan nem ismerik a szakmában. Kérem, beszéljen a pályafutásáról!

B. B.: A gyermekvédelemmel én gyermekkorom óta el vagyok jegyezve. Családom már generációk óta rendkívüli affinitást mutatott eziránt. Dédapámig fölmenőleg részt vettem helyi, falusi és tágabb környezetben karitatív szervezetekben. Ez számomra természetes volt, az emberi összetartozásból adódó erkölcsi kötelezettségként ismertem meg és fogadtam el. Számos gesztust is tapasztaltam, nemcsak a családban, hanem a környezetemben, és végülis ez egy érzékenységet alakított ki bennem. Ami a szakmai pályámat illeti: 1969-ben tanári diplomát szereztem. Feleséggel, aki szintén pedagógus – évfolyamtársam volt – olyan nyomorult anyagi körülmények között kezdtünk, hogy én nem tudtam elhelyezkedni tanári pályán. A valamivel magasabb kezdő fizetést biztosító tudományos kutatói területet választottam. Kb. egy évtizedig dolgoztam az Akadémiánál matematikai kutatóként. Rendszerelméleti és társadalomtudományi alkalmazásokkal, valamint informatikával foglalkoztam. Meghatározó volt az életemben, hogy nagy családot vállaltunk. Nehéz volt a kisgyermek nevelése és a pénzkeresés között összhangot teremteni, de mivel számomra a család volt akkor a leghangsúlyosabb, nem vállaltam olyan oktatási tevékenységet sem, amely a munkaidőmön kívül lefoglalt volna. 1982-ben jutottam végre olyan helyzetbe, hogy megengedhettem magamnak, hogy az eredeti hivatásomnak éljek, és akkor mentem vissza tanítani.

Cs. Gy. L: A családi hagyományokon kívül mi az, ami közel hozta a gyermekvédelemhez?

B. B.: A személyes sorsom alakulása. 1980-ban, amikor már négy vér szerinti gyermekünk volt, magunkhoz fogadtunk egy gyermeket, egy cigány származású kislányt. Ekkor meg kellett tapasztalnunk, hogy a környezet ezt a vállalkozást teljesen értetlenül fogadta, és pedig nemcsak etnikai okokból, hanem, mert nem tudták megérteni, hogy akiknek már van négy jó gyermekük, miért vesznek oda a családba egy ötödiket. Csupa leegyszerűsítő választ vártak – „biztosan jól megfizetik”, „biztosan vallási okokból”, „biztos valami különleges vonzódásuk van a cigányokhoz” –, de hogy itt pusztán egy két lábon álló, egy méter húsz centi magas emberként való segítség a lényeg, ezt nagyon kevesen tudták befogadni. Ezek a tapasztalatok egyre jobban erősítették bennem azt a felismerést, hogy ha így állunk, akkor ezzel foglalkozni kell, mert itt óriási bajok vannak.

Tanári munkám során, az iskolában is rendre azt tapasztaltam, hogy nemcsak az állami nevelés körébe tartozó fiatalok elhagyatottsága égbekiáltó, hanem a mindennapi életet élő, a jólsituáltak nevezhető gyermekek körülményei, a családok nevelői képessége, a gyerekek megismerése, a megfelelő pedagógiai elvek alkalmazása olyan mértékű romlást mutatnak,

hogy itt szintén tenni kell valamit. Akkor úgy gondoltam, hogy mindazt a meglátást, ami bennem az életről kialakult, valahol szélesebb körben kellene elmondani az embereknek. Elhatároztam, hogy egy könyvben megírom az életről alkotott véleményemet, meglátásaimat. Ebben a könyvben – „Az élet kapujában” címmel jelent meg – megpróbáltam egy rendszerszemléleten keresztül bemutatni azt, hogy az emberi életnek milyen értékei vannak, s ezek hogyan függnek össze egymással.

Cs. Gy. L.: Egy egyesületet is alapított...

B. B.: Igen, de nagyon előreszaladtunk! Időközben a sors úgy hozta, hogy egy másik gyermek is a családukhoz került, és nekünk egyre jobban látnunk kellett, milyen erős a nevelőszülők kiszolgáltatottsága az intézményrendszer vonatkozásában. Az ember azt tapasztalta, bizonytalanságban van a gyerek jövője abban a tekintetben, hogy semmi garancia nincs arra, hogy azt a családi környezetet, amit nagyon sok fáradtsággal és számolatlan ráfordítással sikerült megteremteni, máról holnapra bármikor megszüntethetik, bármikor belenyúlhatnak, és igazából a nevelőszülőnek nincs jogorvoslati fóruma, ahol a gyermek érdekében felléphetne. A gyermekvédelem rendszerének felépítésével, a nevelőszülők felkészítésével kapcsolatos külföldi tapasztalataim arról győztek meg, hogy nekünk is egészen másképpen kellene gondolkodni, és bizony sokkal komolyabb szakmai feladatot jelent egy állami gondozásba került gyermeknek az ellátása, nevelése s oktatása, mint ahogyan itt a köztudatban gondolják. Ez hatott ösztönzőleg arra, hogy egy egyesületi formában próbáljuk ezeket a szakmai ismereteket legalább néhány nevelőszülő számára közkinccsé tenni, és valamit elindítani, amire a hatalommal rendelkező rendszer nem volt rávehető, hiszen a nevelőszülőkkel szemben nem támasztottak szakmai követelményeket. Végül, 1987-ben, megalapítottuk a Nevelőközösségnek vagy EDUCOM-nak nevezett egyesületet, amely – nem kis nehézségek árán – megpróbálta a nevelőszülők egy részét elérni. Klubot szerveztünk, s itt találkozási lehetőségeket, nagyobb rendezvényeket biztosítottunk tagjainknak. Külföldi kapcsolatainkon keresztül képzési anyagokat szereztünk, ezeket saját költségünkön lefordítottuk és a hazai viszonyokra adaptáltuk. Másrészt szociális jellegű támogatásokat szerveztünk, használt ruha külföldről való beszerzésétől kezdve a nyári üdültetések szintén egyesületen belüli megszervezéséig.

Cs. Gy. I.: Hogyan került végül ide a minisztériumba ?

B. B.: A politikai rendszerváltozást követően minden újonnan a minisztériumba jött felsővezető, miniszter vagy államtitkár kereste a maga embereit, hogy ki tudna számára támogatást nyújtani egy új irányban. A NOÉ (Nagycsaládosok Egyesülete) és a mi egyesületünk kezdettől fogva jó kapcsolatban volt, hiszen a nevelőszülői családok általában egyszermind nagycsaládok is. Mi egy hónapban alakultunk velük (ez még ott a Hazafias Népfront környékén történt), így tudtunk egymás tevékenységéről. 1990 őszén kért fel a miniszter úr, hogy nem segítenék-e neki ezen a gyermekvédelmi területen, mivel a helyettes államtitkár az akkori főosztályvezetővel az együttműködést megszakította, és ez a terület vezető nélkül maradt. A főosztályt valamennyire ismertem is, hiszen a főosztályvezetővel jó kapcsolatom volt nekem a korábbiakban – éppen az egyesület kapcsán –, és egy elég hosszú gondolkodási idő után azt a választ adtam, hogy bizonyos, nem a főosztályt érintő személyi változások megtörténte után vagyok hajlandó a főosztály vezetését elvállalni. Először a

minisztériumban való tájékozódást is biztosítandó, a kabinetben dolgoztam két hónapig. Tehát 1991 januárjában kerültem a főosztályra.

Cs. Gy. L.: Hogyan fogadták a munkatársak?

B. B.: A szakma erre a változásra úgy reagált, hogy itt magának az egész intézményrendszernek a megszüntetése fog elkezdődni. Ez az én számomra nagyon nehéz helyzetet teremtett. Nehéz volt ebben a situációban a főosztály vezetését úgy elindítani, hogy egy lényegi, gondolkodásbeli átalakítás kezdődjön meg.

Cs. Gy. L.: Milyen irányba mutatott ez az átalakítás?

B. B.: Azt szerettem volna elérni, hogy a jogi és gyámügyi szakma mellett különösen a humán, tehát a mentálhigiénés szemlélet jöjjön be; a hangsúlyozott hatósági szemléletét bontsuk le. Ez a főosztály gyakorlatilag az állami nevelésnek – és azon belül is a jogi –, gyámügyi kérdéseknek volt a kezelője, tehát azok a mentálhigiénés szükségletek, amelyek egy újfajta rendszerben minisztériumi szinten is meg kell, hogy jelenjenek, nem voltak szakmailag reprezentálva. Itt nem folyt kiszorítósdi, hiszen a létszámunk akkor a főosztályon kevesebb volt, tehát nem a státuszkereteknek a bővítésére kellett innen embereknek elmenniük. Az általam egyébként nagyra becsült kollégák elmenetelében én egy megértésbeli problémát látok. Nem volt arra elég időnk, és – azt hiszem – nem volt arra kölcsönösen elég bizalom, hogy azt az időt, ami szükséges egy átrendeződéshez, kölcsönösen megadjuk egymásnak. Elmenetelüknek nem ellentét volt az alapja, hanem az, hogy más elképzeléseik voltak, s nyilván mások voltak a személyes ambícióik is. Egyszerűen az a tény, hogy megjelent itt egy ember, akivel kapcsolatban korábban fel sem merült, hogy valamikor a vezetőjük lehetne, egy olyan – szerintem teljesen természetes – csoportpszichológiai jelenséget hozott létre, hogy megpróbált mindegyikük egy csoportba kerülni, és ebből már adódott, hogy én kívül voltam ezen a csoporton.

Cs. Gy. I.: Az előzőekben a nevelőszülők és a hatalom közötti, nem teljesen harmonikus kapcsolatáról beszélt. Most, hogy nevelőszülő létére egyszersmind a hatalom részesévé is vált, jelent-e ez valamiféle konfliktushelyzetet az ön számára?

B. B.: Ez a kérdés akkor merülhetne így fel, ha bármiféle érdekképviseleti jogosítványa lenne ennek az egyesületnek. Kétségtől fölmerülhet az a kérdés az emberekben, hogy most akkor én lobbizok-e ennek az egyesületnek, de éppen azért, hogy ilyen vádak ne érhessenek bennünket, megállapodást kötöttünk az Egyesület vezetőségével és tagságával is, hogy azalatt az idő alatt, amíg én ennek a területnek vagyok a vezetője, az egyesület nem fog olyan pályázatokat benyújtani, amelyek elbírálására ráhatással lehetek.

Cs. Gy. I.: De hisz ez már szinte „ellenlobbizás”!?

B. B.: Nem kell azért annyira félni, mert ma Magyarországon nem egy helyről lehet jó célokra pénzt kérni. Tehát számos más pályázati lehetőség is van. Ha pedig esetleg egy kis elmarasztalás érezhető a nevelőszülők részéről, hogy itt vagyok, és semmi sem változik, ezt az információhiányuk okozza, mert hiszen egy alapvető törvényi változtatás szükséges ahhoz, hogy mindazok a kis sérelmek, amelyek a nevelőszülők és a gyermekvédelemben dolgozó

más intézmények kapcsolatában jelentkeznek, rendeződjenek. Tehát innen nem lehet leszólni, utasításokat adni, nem lehet „kertek alatt” kis jogszabályokat becsempészni, hogy ezáltal X-nek vagy Y-nak jobb legyen a helyzete. Ugyanakkor valóban igen sok méltánytalan helyzetet látok, és ezek természetesen az embert naponta foglalkoztatják.

Cs. Gy. I.: „Alapvető törvényi változtatásról” beszélt... Úgy tudom, a főosztályon javában folyik a törvényalkotó munka; betérjesztésre vár a gyermekvédelmi törvénytervezet. A gyermekvédelem jelenlegi rendszere mely pontokon fog elsősorban megváltozni?

B. B.: Az egész magyar gyermekvédelem lényegi problémája az, hogy a személyiségi jogokat érintő emberi kapcsolatokba az állam, a helyi hatóságok beleszólnak, és ezt olyan mértékben teszik, hogy az már nem biztosan támogató jellegű. Itt rögtön fölmerül a hatalommal való visszaélés problémája is. A hatósági alapon született állami gyermekvédelem rendszere minden pontjában lehetőséget ad arra, hogy különösebb szakmai képzettség vagy kontroll nélkül emberek úgy szóljanak bele mások életébe, hogy nem kínálnak fel semmiféle alternatívát és olyan támogatást, amivel szuverén módon élni is tudnának. Az emberek részéről megrendült a bizalom a hatóságok irányában, a hatósági szociálpolitika pedig lesóványodott a segélyezésekre. S még azoknak az ügyintézése során is gyakran megaláztatás éri az állampolgárokat. A törvénytervezet egyik leglényegesebb eleme éppen az, hogy a korábbi hatósági beavatkozásokat szétválasztjuk a szolgáltatási-ellátási kategóriáktól. Az államnak, az önkormányzatoknak ellátásokat kell megszervezni és biztosítani a családok számára, a súlyos döntéseket érintő kérdéseket pedig olyan szervhez kell telepíteni, amelyik arra föl van készülve. Ennek értelmében minden városban létrejönne egy ún. gyámhivatal, alapvetően a jelenlegi gyámhatóság munkatársainak részvételével. Itt hoznák meg a város ellátási körzetébe tartozó községekkel kapcsolatosan is a döntéseket. Lehetetlen minden kis községben megfelelően képzett szakembereket működtetni. De hangsúlyozom: a szakmai tevékenység, az ellátások továbbra is mind a településeken folynak, amelyeknek viszont létre kell hozniuk, meg kell szervezniük egy „gyermekjóléti szolgálatot”. Ez tanácsot ad, esetleg szociális munkát biztosít a családnak, és amikor a gyermek helyzete kezelhetetlenné válik, akkor fordul a gyámhivatalhoz, amely megfelelő diagnózisok alapján egy szociális munkást küld ki ahhoz a családhoz, aki szintén megvizsgálja a körülményeket, jelentést készít, s ennek alapján, a helyi emberek bevonásával, de most már hatósági úton hoznak döntést a gyerek további ellátásának megszervezéséről.

Cs. Gy. I.: Hogyan érinti majd a dolgozókat – különösen az alacsonyabb szakképzettségűeket – az új rendszer bevezetése?

B. B.: Alapelvünk volt a törvénytervezet kidolgozásakor, hogy minimalizáljuk a munkaerő-veszteséget. Kiszámoltuk, nem véletlenül vagyok matematikus; az egész rendszer kapacitását végigvizsgáltuk, hogy aki ma valamilyen szakképesítéshez kötött helyen dolgozik a gyermekvédelemben, az a továbbiakban hol is találja meg a helyét. Természetesen lehet, hogy nem föltétlenül ugyanabban a munkakörben. Ezt már nem garantálja a törvény. Tehát itt bizonyos átrendeződésekre kell számítani, és én nem állítom, hogy ez nem fog esetenként az emberek életében nehézségeket okozni, de a gyermekvédelem problémái olyan szélesek, hogy ha ezeket egyre jobban kezelik, egyre több helyet fognak találni, ahol ezzel foglalkozhatnak.

Cs. Gy. L.: Ebben a pillanatban parlamenti elfogadásra vár a szociális törvény tervezete. Mi az, amit ez a gyermekvédelmi törvény ahhoz hozzátehet, hiszen a gyermekvédelem valójában része a szociálpolitikának...?

B. B.: Külföldi példák azt mutatják, hogy a szociális törvényalkotásnak két megközelítési módja van: vagy létrehozunk egy olyan kerettörvényt, amely a szociális ellátás egészére vonatkozik, elveket, prioritásokat határoz meg, és aztán más jogszabályok ezeknek megfelelően fogalmazódnak meg, vagy az ország teljesítőképességét, a feltételeket figyelembe véve, a létminimum biztosítására fogalmazódik meg a törvény, és csak nagyon érintőlegesen utal más szociális ellátások természetére. Itt Magyarországon ez utóbbi valósul meg. Tulajdonképpen néhány szociális ellátásról és a szociális ellátások igazgatásáról alkottak törvénytervezetet, s ennek csak egy nagyon szűk szelete utal gyermekvédelmi kérdésekre, és ez is csupán a marginalizálódó családoknak ill. gyerekeknek a minimál ellátására vonatkozik. Mi persze, akik a családvédelem és a gyermekvédelem egészét tüztük ki a zászlónkra, komplex felfogásban közelítjük meg a kérdést, tehát nemcsak bizonyos ellátásokra leszűkítve, hanem egészben gondolkodva, az élet különböző helyzeteiben, különböző életkorokhoz kapcsolódva akarunk egy rendszerleírást adni, ezért meg kell vallani, hogy ehhez a szociális törvényhez nehezen találunk kapcsolódási pontokat. Úgy gondoljuk, hogy a mi gyermekjóléti törvénytervezetünk kiváltja ennek a szociális törvénytervezetnek a hiányosságait. Talán elsőként fogja megfogalmazni most Magyarországon ez a törvény azt a fajta szociális gondolkodást, hogy hogyan kell a szociális szempontokat szem előtt tartani az oktatásügyben, a munkaügyben, a környezetvédelemben, több más tárca területén.

Cs. Gy. I.: Itt a főosztályon már a rendszerváltás előtt megkezdődött a törvényalkotó munka. Mennyiben tér el az önök változata a Vilusz Antónia irányításával kidolgozott, előző gyermekvédelmi törvénytervezettől?

B. B.: Úgy gondolom, abban az első változatban – amely egyébként egy kis módosítással a Gyermekmentő Szolgálatjavaslatként forog közkézen – a gyermekvédelem túlságosan jogi kérdéskezelésként merült föl, és inkább csak a gyámügyi vonatkozások voltak hangsúlyozottak, miközben itt az egész társadalom család- és gyermekvédelmi problémáinak a kezelésére kell egy modellt följajánlani. Én alapjában véve támogattam azokat az elveket, amelyeket ők megfogalmaztak. Mint korábbi minisztériumi termék meg is jelentek a mi törvénytervezetünkben is, ahogy az általuk javasolt technikai megoldásokat is átvettük. De mi talán bővebb, az emberi teljességre jobban irányuló törvénytervezetet készítettünk.

Cs. Gy. I.: - Kik vettek részt a munkában?

B. B.: Idekerülésemet követően részben a történt személyi változások után fölmértem, hogy itt egy éven belül nem lesz egy olyan ütöképes gárda, akik egy ilyen horderejű törvényt, amilyen 1901 óta nem volt Magyarországon, meg tudnának alkotni. Tehát végülis az elmúlt őszy folyamán arra az elhatározásra jutottam, hogy a törvény koncepciójának a megfogalmazását magamra vállalom, a törvény megírását, jogi kodifikációját és annak megfelelő szerkesztését pedig külső szakemberek bevonásával végezzük. Az új főosztályvezető-helyettesel, dr. Pehr Erikával a pécsi jogtudományi egyetem családjogi tanszékét találtuk befogadókésznek erre, a szociológiai szempontok beépítésére pedig a szekszárdi Illyés Gyula Tanárképző Főiskola szociális munkás képzéssel foglalkozó tanárát

kértük fel. A kritikusnak tűnő kérdéseket – pl. hogy gyámhivatal legyen-e, vagy településenként hozzák meg a döntéseket – más szakemberekkel dolgoztattuk ki. A gyermekvédelem költségigényeinek kidolgozására a PM egy szakintézetéből kértem fel embereket. Talán az utóbbi idők történelmében először, ténylegesen kiszámolták, hogy mibe kerül ma egy gyermek ellátása a legapróbb részletekig (pl. hogy évente hány zsebkendőt kap, meg hogy fagyfaltra és kirándulásra mennyit szánnak). Még táplálkozástudományi tanulmányokra is szükség volt; több nevelőintézet költségelemzését fel kellett használnunk. A gyámügy helyzetének felméréseivel a Gyámügyi Kamarát bíztuk meg. Tehát azoknak a szakembereknek a segítségével hoztuk meg a döntést a hatáskörök kihelyezéséről, akiktől azokat – úgymond – elveszik. Végülis ez egy nagyon jó együttessé alakult, és sohase fogom megbánni, hogy ezt a munkát nem itt, a napi, és duplájára felszaporodott ügyintézők közepette próbáltuk elvégezni. A szakma tehát ismeri ezt az anyagot, s ha lesznek is biztosan olyan emberek, akik ellene vannak, a kritikát nyugodtan vállalhatjuk.

Cs. Gy. I.: A vitatott kérdésekkel kapcsolatos álláspontokban fellelhetők-e valamiféle, pártpolitikai szempontok által meghatározott, sajátos megközelítések?

B. B.: Én azt mondom, hogy hála Istennek nem. Bár bizonyos szempontból, ha a pártok karakteresebbek lennének már Magyarországon, akkor tulajdonképpen jó lenne, ha a pártok vitatkoztak volna már előzetesen felette. Én azonban arra mindig is figyelemmel voltam, hogy olyan emberek is betekintést kapjanak ezekbe a kérdésekbe, akik esetleg a hivatalos minisztériumi pártszínektől eltérőek. Én magam nem vagyok, és nem is voltam soha egyik pártnak sem a tagja, tehát személyemben megengedhettem magamnak azt a „luxust”, hogy tudva azt, hogy ki hova tartozik, nyugodtan tudtam velük beszélni, és kérhettem a segítségüket. Föl sem merült az, hogy ez most a kormánypártnak vagy az ellenzéknek a törvénye-e, mert együttműködtünk. Én ezeken a megbeszéléseken mindig nyertem, mert mindig barátokkal keltem föl, míg ismeretlen emberekkel ültünk le, mert volt egy közös nyelv, amin megértettük egymást.

Cs. Gy. I.: Mikorra lesz ebből törvény?

B. B.: Magát a törvényt szerintem elég hamar el fogják fogadni. A problémát az anyagi fedezet jelenti, mivel a szociális törvény nagyon sok többletfedezetet igényelt, amit a pénzügyi lobbik nem támogatott. Ezért a szociális törvény pénzügyi fedezetét bizonyos belső átcsoportosítások kapcsán gyakorlatilag a családok meg a gyerekek pénzeiből teremtik meg. A munkanélkülieknek meg az alacsony jövedelműeknek a jövedelemkiegészítését a családi pótlék, a nevelési segély átértelmezésére, rovására kezeli a törvény, és ez engem, mint család-gyermekvédő embert nem hagyhat nyugton.

Cs. Gy. I.: Hogyan képzelik ennek az új rendszernek a bevezetését, lesz-e valamiféle átmeneti időszak, és milyen lehetőség lesz arra, hogy az itt dolgozó emberek megfelelő képzésben részesüljenek?

B. B.: Igen, ezt a változást menedzselni kell. Erre részint olyanformán készülünk, hogy megfelelő kiadványokat jelentetünk majd meg, hiszen nemcsak a szakembereket, hanem az állampolgárokat általában is tájékoztatni kell a családokat, az iskolákat, a különböző intézményeket érintő kérdésekről. Másrészt nagyon fontosnak tartom, hogy egy intenzív

átképzési szakaszt is megszervezünk, amikor a mostani gyermekvédelemben, gyámügyben, oktatásban hivatalból a gyerekekkel foglalkozók átképzést kapnak az ő területükre vonatkozóan; megtudják, hogy ott mi változik, mi marad, mi az ő helyük ebben az új felfogásban. Ebben az intenzív felkészítésben részt vesz majd a főosztállyal együttműködő OIK gyermek- és ifjúságvédelmi felügyeleti és továbbképzési önálló osztály, meg a most alakult Népjóléti Képzési Központ, és remélhetőleg maguk azok a megyei intézmények, amelyeket a jelenlegi gyermek- és ifjúságvédő intézetekből kívánunk létrehozni.

Cs. Gy. I.: Korábban említette, hogy a napi taposómalomban a munkatársaknak dupla annyi feladatot kell ellátniuk, mint régebben. A törvényalkotáson kívül még mivel foglalkoznak?

B. B.: A klasszikus értelemben vett minisztériumi munkától némileg eltérnek azok a feladatok, amelyekkel elvileg nem nekünk kellene foglalkoznunk, de tekintve, hogy az egész társadalomban, a közigazgatásban egy korábban kialakított működésmód él reflexszerűen, ezért az állampolgároknak, az önkormányzatoknak a közeledését, a megkeresését nem lehet visszautasítani. Tehát ez a dupla feladat abból adódik, hogy a 3113 önkormányzat egy jelentős része munkatársaimat naponta keresi apró-cseprő ügyekben, de hozzánk fordul sok vállalkozni kívánó ember is, vagy olyanok, akik jótékony célú alapítványt szeretnének létrehozni stb. Ezek a fajta kommunikációk nincsenek munkatervbe véve, nem készülnek róluk feljegyzések, de hát a minisztérium szolgáltatószerepét betöltik, s ha tetszik, az image-ét is javítják, hogy miközben nem tudja „kilobbizni” azokat a nagy pénzeket, amiket nem is lehet, addig emberi módon viszonyul a napi problémákhoz. Ezeknek a feladatoknak az ellátására szerveztünk itt a főosztályon egy ún. kommunikációs irodát, egy adatbankot, ahol az adatokból olyan származtatott információkat hozunk létre, amelyekkel ezeket a különböző megkereséseket meg tudjuk válaszolni. Ezt annyira fontos szolgálatunknak tartom, hogy két státuszomat fel is áldoztam arra, hogy ezen a területen megfelelő szakembereket alkalmazzak.

Cs. Gy. I.: Köszönjük az interjút!

Bokor Judit

A társadalmi szervezetek, alapítványok életéből

Mi is az az Ego-Klinika?... **Pszichológusok a gyermekekért és a fiatalokért**

Kollégáimmal 1990-ben döntöttünk arról, hogy pszichoanalitikus szemléletű rendelés és posztgraduális képzés szándékával alapítványt hozunk létre. A névadás minden új jövevény életében, még születése előtt döntő – olykor sorsdöntő – aktus. A mi négyes csapatunk végül olyan nevet választott, amely igazán kifejezi szemléletünket: Ego. Mottóként egy Freud idézet jutott eszünkbe: „Ahol ösztön-én volt, ott legyen én.” 1991 februárjában kaptuk kézhez a Fővárosi Bíróság végzését nyilvántartásba vételünkről, mint Ego Alapítvány – Pszichoanalitikus Magánklinika Gyermekek és Fiatalok számára. Az intézményalapításra társadalmi igény ösztönzött bennünket. A pszichoterápia meglehetősen nehezen hozzáférhető az állami egészségügy keretei között és igénybevétele gyakran stigmatizálja a rászorulókat. Emellett a meglévő intézmények szétszabdalva nyújtanak szolgáltatásokat: vagy a gyermeket, ill. fiatalot, vagy a szülőt fogadják. A családsegítő szolgálatok – ritka kivételektől eltekintve – nem készek pszichoterápiára. A nevelési tanácsadók főként általános iskolás korú gyerekek ellátására szerveződtek, az óvodások kisebb számban jelennek meg náluk, a középiskolások körében pedig szinte elhanyagolhatóan kevés a vonzásuk.

Az említett stigmatizáció oka részben a pszichológiai kultúra alacsony hazai színvonala, másrészt pedig az ideggondozók túlszűfolttsága, súlyos beteganyaga. Ezt a szempontot tartottuk szem előtt, amikor nevünkben a magánklinika szót szerepeltettük. Ezzel bizalmat kívántunk ébreszteni a hozzánk forduló páciensekben: olyan helyre jönnek, ahol privát szférájukat maximálisan tiszteletben tartják, ahol nem kérnek beutalót és semmilyen egyéb adminisztratív kötöttséget sem támasztanak velük szemben. A magánklinika azonban a nagy igény ellenére sem lenne képes pusztán honoráriumokból fenntartani magát, mivel az általános jövedelmi viszonyok ezt nem teszik lehetővé. Ezért döntöttünk az alapítványi forma mellett. Szponzoraink humanitárius célt szolgálnak támogatásukkal, hiszen lehetővé teszik, hogy anyagi helyzettől függetlenül, pusztán a rászorultság döntsön a kezelés mellett. A kezelést igénylők bizonyos panaszok, tünetek miatt szenvednek, ami gátolja őket, vagy gyakran az egész családot az egészséges életvitelben (pl.: alvászavar, tanulási, magatartási zavarok, beszédhiba stb.). A pszichoanalitikus kezelés során a tünetet a fejlődési folyamat elakadásának, visszacsúszásának tekintjük, és ezt kívánjuk ismét helyes mederbe terelni. Igyekszünk feltárni a gátló, akadályozó tényezőket, és segíteni kiküszöbölésükben. Tehát elsősorban nem a tünetekkel, hanem az azokat kiváltó okokkal foglalkozunk. A sikeres kezelési eredményt az jelzi, ha a gyermek, ill. a fiatal ismét harmonikusan fejlődik; jól tanul, szívesen tartózkodik kortárs csoportban, képes barátságra, megállja a helyét a legkülönbözőbb terepeken is.

AZ EGO ALAPÍTVÁNY MŰKÖDÉSI TEREPEI:

1.) Terápiás tevékenység

Gyerekek és fiatalok pszichodiagnosztikája abból a célból, hogy eldöntsük, a klinikát felkeresők valóban pszichoterápiás kezelést igényelnek-e, hogy a probléma pszichológiai megfogalmazást nyerjen, valamint, hogy a megfelelő terápiás módszert kiválasszuk.

Gyerekek és fiatalok terápiája standard módszerek alapján. Szükség szerint tanácsadással, konzultációs lehetőséggel szolgálunk a szülőknek, ill. rászorultság esetén a gyermek mellett neki is terápiás lehetőséget biztosítunk. A rendelő címe: Budapest II., Palánta u. 3/C. Telefon: 136-2321.

2.) Oktatás - képzés - szupervízió

Az Alapítvány munkatársai – Halász Anna, dr. Ingusz Iván, Jakab Katalin és dr. Alpár Zsuzsa – részt vesznek az Orvostovábbképző Egyetem által meghirdetett pszichoterapeuta képzésben. Ebben a posztgraduális képzési formában a gyermekterapeuta képzés anyagát maguk dolgozták ki és ők vezetik magát a képzést is. Ennek keretében hazánkban először alkalmazzák a csecsemőmegfigyelés-módszert, amelyet a londoni Tavistock-klinika módszeréből adaptáltak. A képzés időtartama 3 év. A hallgatók pszichológusok, orvosok és gyógypedagógusok. Minden munkatársunk szupervíziós lehetőséggel segít kezdő kollégákat. Ez részben egyéni, részben csoportos formában történik.

Ketten szintén posztgraduális képzés keretében gyakorlatot vezetnek leendő szakpszichológusoknak.

3.) Tudományos munka

Kutatási érdeklődésünk elsősorban a praxisból adódó módszertani és elméleti kérdések felé irányul. Így pl. a már említett csecsemőmegfigyelésre építve kidolgoztuk az anya-csecsemő konzultáció módszerét.

dr. Alpár Zsuzsa

Hétköznapok és ünnepek

Mi lesz velük?

Az intézeti nevelés még nem szünteti meg a veszélyeztetettséget! Sőt!
(Rendhagyó esetelemzések)

P. O. és P. M. ikertestvérek, születésüktől állami gondozottak. Szüleiket nem ismerték, rokonaik nincsenek. Együtt járták meg a gondozottak szokásos útját, intézetről intézetre. A magukra maradás, érzelmi elhanyagoltság a szokásos reakciókat váltották ki belőlük: agressziót – fokozott érzékenységet –, kitöréseket. Miután szüleik életét, körülményeit nem ismerjük, fogalmunk sincs, milyen tulajdonságokat örököltek, s inkább csak sejtjük, mi az, ami rájuk rakódott, bennük kialakult intézeti életük során.

Hozzánk, a „normál” gyermekotthonba, már jelentős diszkrimináció után, megbélyegzetten, a neurotikus otthonból kerültek. A neurotikus fiúotthon nem ment velük semmire – egyre feszültebbé vált körülöttük a légkör. A helyzetet súlyosbította, hogy O. nyúlzájjal született. Ez növelte kisebbségi érzését, sebzettségét, veszélyeztetettségét. Amúgy jelentős különbség nem volt közöttük. Játszották a „neurotikussá minősített”, s ezzel a nehezen kezelhető kategóriájába sorolt gyerekek színjátékát, a rájuk kényszerített szerepet az iskola nagy színpadán; a lelkes nézőközönség előtt, nagy beleéléssel. A díjazás nem maradt el. Előbb M-et mentette fel az iskola türehtetlen magatartása miatt 1992 elején. A vizsgára nem készült fel, ismétlő lett, évet vesztett. Ugyanezen év végén ikertestvére, O. jutott erre a sorsra, sajátos indoklásával. Közöljük az O. felmentéséről készült iskolai határozatot:

HATÁROZAT

P. O. 6.a osztályos tanulót 1992. X. 27-től felmentem a mindennapos iskolába járás alól. A tanuló hetek óta zavarja az iskola és a tanóra rendjét.

Türehtetlen viselkedése miatt a 6.a. osztályban tanító kollegák nem tudják óráikat megtartani.

A tanuló vélt sérelmeinek orvoslására trágár kifejezéseket használ, a legkisebb problémát durva viselkedésével próbálja megoldani. 1992. X. 22-én testnevelési órán csapata gólt kapott, dührohamban tört ki, osztálytársát akarta „megölni”, ő pedig azt üvöltötte, hogy kiugrik az ablakon. A testnevelő kollega cipelte az irodába és fogta le.

P. O. amióta iskolánk tanulója, több ízben kértük a gyermekotthont, hogy vigyék orvoshoz, kezeltesék. Ezek a durva dühkitörések egyre gyakoribbak a tanulónál. P. O. beilleszkedési problémái és konfliktuskezelésének módjai nem a korosztályának megfelelőek. Úgy érezzük, speciális bánásmódot igényelnek. Ezt iskolánk biztosítani nem tudja. Félő, hogy ilyen elborult állapotában valóban kárt tesz tanulórsaiban és magában. A tanuló érdekében kérem a Gyermekotthon mielőbbi intézkedését.

Budapest, 1992. október

A társadalom, az intézményrendszer bizonyos tőrészint után intoleráns, vagy nincsenek meg a szükséges eszközei a „mátság”, a különleges személyiségállapot elviselésére. Netán M.

és O. hibásak abban, hogy soha nem éreztek anyai szeretetet, vaddá, gyanakvóvá váltak, önbizalmuk, türelmük fokozottan elveszett? Mindennek megvan az előtörténete, és az ikrek „szerepjátéka” szemléltethető más, oknyomozó szempontból is, a megoldási lehetőségeket keresve. Nézzük a testvérek 1991 szeptemberében készült pszichológiai jellemzését, amely azért hosszabb a szokottnál, mert szeretne a dolgok mélyére és mögé nézni.

P. O. és P. M. pszichológiai jellemzése (ikertestvérek)

Előzmények. Születtek 1980. augusztus 6-án. Az ikrek kis súllyal születtek. Az anya körülményeire hivatkozva nem vállalta gondozásukat és nevelésüket. Az alkoholfogyasztó szülők közt a komoly ellentétek, veszekedések rendszeresek, lakáskörülményeik igen rosszak. O. nyúlszájjal és farkastorokkal született, később kisebb műtéten esett át. Csecsemőotthoni emlékképei alig vannak. Óvodásként Mónosbélien viszonylag harmonikus, nyugodt időszakot élnék át. Ez nem mond ellent annak, hogy itt is jelentkeznek fejlődési nehézségek. A pedagógiai klíma jó. Később Fonyódon nyertek elhelyezést. Ezzel az időszakokkal kapcsolatban viszonyuk már sokkal ellentmondásosabb, ambivalensebb. Jó volt, szép is volt, de O-t már nagyon csúfolják, sokan megalázzák. M. néha védi, máskor ő is a csúfolódókhoz csatlakozik. Mindez tanulmányi nehézségeiket is növeli, elszigetelődésüket is jelenti. Mindketten érzékenyek, ingerlékenyek. Ezt a pedagógiai értékelés felnagyítja, és neurotikus intézetbe irányítják őket. Ezt súlyos hibának érzem. Fonyódon a nevelői bánásmódra még nem nagyon panaszkodnak. Valahogy átvészelték: voltak kellemes momentumok – ezeket jó humorérzékkel ítélik meg.

Következik a legsúlyosabb, legkritikusabb időszak 1988-tól, melyet a budapesti Kossuth Nevelőotthonban élnek át. Erre az időszakra már teljesen „beérett” O. sebzettsége, sérüléseinek, kirekesztettségének megélési képessége. Mindezt bizonyos mértékig M. is vele éli át. Rengeteg megalázás, kudarcélmény, önbizalom-rombolás esik erre az időszakra (jóval erősebbek, mint Fonyódon).

Kialakulnak védekezési mechanizmusaik, melyek nem a legszerencsésebbek, de adekvátak az ingerlékeny, feszült, pszichésen veszélyeztető légkörrel. Úgy vélem, nem folyt itt semmiféle kiscsoportos-terápiás pszichológiai munka. A projekciókban előkerült negatív pedagógiai hatások elég szörnyűek, valójában szinte mind súlyosan neurotizáló, a két testvér további fejlődése szempontjából veszélyeztetők. Kialakul róluk egy kép, melyet tovább színeznek.

Az utóbbi három évben végzett pszichológiai vizsgálatokban, értékelésekben súlyos hibákat vélek felfedezni. A pedagógiai jellemzések közül némelyekben vannak figyelemre méltó, jó észrevételek, ezeket a pszichológusok érdekes módon nem veszik át. Status praesens. A legutolsó áthelyezés után szeptember 9-14-ig végeztem a két testvér pszichológiai vizsgálatát – általános intelligencia-teszt, Baum-Wartegg-teszt és 3-4 üléses élettörténet-megbeszélés, élményprojekció alapján. Meglepően jól kooperáltak, de az együttes beszélgetéseken folyamatosan súrlódtak egymással. Intellektuális téren a megelőző pszichológiai-pedagógiai megítélésétől eltérő, teljesen fordított helyzettel találkoztam. M-nél gondolkodásának rendezettsége mögött (viszonylagos rendezettség) 100-as IQ-t látnak (erről vitatkoznék). A valóság az, hogy O. Wartegg-je és Baum-ja, egyéb vizsgálatai 15-18 IQ egységnyi előnyt mutatnak testvérel szemben. Tesztjeiben ragyogó logikus gondolkodást, fejlett absztrakciós készséget és igen gazdag fantáziát (különösen Baum-ban -Wartegg-ban) mutat. A Baum-ja jól struktúráit, teljes autonóm fa – ugyanakkor tele sebzettséggel, pengeéllel, kissé koravén, védekezőmechanizmusokkal.

M. intellektuálisan jóval gyengébb, megoldásai szimplifikáltak, elemi „leegyszerűsített” (?) megoldások. Fájában fejletlen, de túlhangsúlyozott, előretört, uralkodó énkép jelentkezik. Itt-ott érdekes, de testvérével összehasonlítva jóval fejletlenebb az érzelem- és fantáziavilága. A tesztek összességükben alacsonyabb szintű, de jól koordinált intellektust mutatnak. A gazdagabb érzelem és fantáziavilágú O. áll a támadások középpontjában. M. kitüntetettebb helyzetbe kerül. Él is ezzel, intellektuális hátrányát pótolva O.-t megalázó helyzetbe kényszeríti („együtt üvölt a farkasokkal”), gyakran bajtársiatlan, O.-ba téves önértékelést szuggerál. Önbizalmát rombolja. Mondja is: „En hülye vagyok” – néha kijelentő, néha kérdő jelleggel. A gondos megfigyelő számára kiderül, hogy a kedvezőtlen szituációk nagy részét M. tervezi O. számára, általában beleegyezésével (pl. az iskolában bezárja a szekrénybe). A végigjátszott szituációkban a kellemetlenségek is általában O.-ra hárulnak. Ha ez nem így van, s ritkábban M. sérül vagy marad vesztes szituációban, hisztériás jeleneteket, „színházi” attrakciókat produkál, ablakon való kiugrással fenyegetőzik, villanypóznára mászik, lába megrándul, s kegyesen fogadja O. őszinte segítségét. Mindig figyeli a hatást. A szerepjátékokat élénk pedagógiai és gyermek megítélés kíséri – középpontba kerülnek. Az egymással vetélkedő ikrek örök szerepjátéka ez, mellyel 40 éves vizsgálati gyakorlatomban sok esetben találkoztam. A súlyos neurozisként értékelt játékok megerősödtek – a két gyerek életének mindennapos velejárói. Bizonyos pedagógiai vélemények szerint külön kellene őket választani (külön intézetbe is?). Mások gyógyszeres beavatkozást sürgetnek. Ezeket a javaslatokat határozottan elutasítom!

Javaslataim: A hét végén (külön patronálójuk van) legyenek külön. Szerepjátékukhoz nem kell asszisztálni. A szereplést le kell leplezni – ha lehet, ki kell vonni a közönséget. Jelenékteleníteni kell a konfliktusokat, s az előállt vákuumban terapizálni; együtt és külön gondozni.

A külön csoportba helyezés felmerülhet.

A két gyerek jó kéz ügyességű, finom motorikájú, biztosítani kell számukra a szakköri tevékenységet. O. a zene irányában is mutat érdeklődést, ezt is ki lehet használni. Az eddig ragyogóan bevált patronáló tevékenység legyen O.-nál az érzelmi támogatás, önbizalom-megteremtés, reális értékelési szituációk létrehozási alapja. Gyenge láncszem lehet – különösen alacsonyabb tűrési képessége és lehetősége miatt – az iskola. Ezt ki kell védeni. Ezért is kell a szerepjátékok konfliktusteremtései alól a talajt kihúzni.

Összefoglalva: a két gyerek neurotikus megnyilvánulásait nem tartom súlyosnak (inkább látványosnak), a gyógyszeres kezelést határozottan elutasítom, a foglalkoztatási terápiákat helyezem előtérbe.

Budapest, 1991. szeptember 14. M. Gy. pszichológus

ÚJ SZEREPHELYZET, ÚJ PROBLÉMÁK

Most M. jár iskolába (eggyel alacsonyabb osztályfokozatba), meglehetősen sok neurotikus gyermek között. Ismétlőként az iskola visszafogadta, kimutatta toleranciáját, némi kockázatot is vállalva. Ki tudja, meddig tarthat, mikor művel valami „megbocsáthatatlant”.

Sikerlehetőségeit növeli az a tény, hogy a gyermekotthon legjobb pedagógus ellátottságú, legjobban szervezett csoportjába került, testvérétől külön. Nincs meg vagy csökkentebb az egymást marás, a cirkuszok lehetősége – mert ők születésüktől elválaszthatatlanok. Hihetetlen közöttük a ragaszkodás és gyakori a magas szinten folyó rivalizálás, torzsalkodás, a legvadabb minősítésekkel (sem vele-sem nélküle).

Most O. a számkivetett, a kitagadott, nehezen viseli el az iskola hiányát. Nemesak a „világot jelentő deszkáktól” megfosztott színészként. Határozottan fáj neki a semmittevés. Új oldaláról mutatkozott be. Példamutatóan, pedánsan, önként és szívesen takarít, frissen beutalt 1. osztályos társát, a vele egy csoportban élő R.-t, öltözteti, tanítja cipőt fűzni, ágyazni, tökéletesen tisztálkodni, törülközni – mindenhez van türelme. Időnként vannak feszültségei, ezek nem egyszer a gyógyszerelési törekvésekkel kapcsolatosak. Napi 3x2 Melleril, 3x1 Pipolphen az, amit rövid ideig kapott, mondván: „védjük meg önmagától, önveszélyeztető kitérőseitől”. A sedatívumoktól remeg a szája, lába, nyálzik, szédül, szinte kábítószeres tünetei vannak. Végül megállapodásra jutunk az orvosokkal, nem kellene a sedatívumok. Az egész arra volt jó, hogy újfajta félelmek ébredjenek. O. biztonságot, érzelmi bázist, nyugalmat keres. Egésznapos kirándulásra megyünk – 20-25 km – az őszi színpompás Pilisben. Gyűjtünk naspolyát, birskörtét, gombát, bogyókat, s közben mindent megbeszélünk, tanulunk egymástól kölcsönösen. O. rajong ezért az új életformáért. Ragaszkodik bizonyos felnőttekhez, tanácsait kéri, panaszaival fordul hozzájuk. Másokkal szemben továbbra is bizalmatlan. Provokációra, közönyösségre indulatosan reagál, és hát – sajnos – nem tanul rendszeresen. Általában – csak van. Közben új gyereket mentenek fel ugyanabban az iskolában. D. A. megfélemlített, több szempontból is sérült kislány. 1. osztályba kellene járnia, de hát novemberig sehová nem járt. Apja, anyja alkoholista. Elhanyagolták, megverték, bezárták, éhezették. Agyongyötört, rettegő, elemi reakciókkal válaszoló kisgyerek. Kudarckra, szidásra agresszióval, pánikkal, enuresis-sel, encopresis-sel válaszol nappal is, iskolában is, órán is. A felmentési indok: nem lehet tőle tanítani, az órán nem lehet haladni, ő maga is haladásképtelen. A felmentési határozat egy hét múlva született. Mit tehattünk, visszahelyeztük az óvodába, ott ő a legidősebb, a legagresszívebb és persze ott is, a gyermekotthonban is, továbbra is bepisil, bekakil. Újabb kudarc, további diszkrimináció, marginalizálódás.

Pedig ez a kislány jó szándékú, kedves, szeretetét – nehezen fejlődő, de nem fogyatékos. Iszonyúan nehézsorsú gyerek, akit társai is hárítanak, távolítanak, most is, ma is. A Gyermekotthonban is vizsgáltuk, de nézzük a nevelési tanácsadó iskolaérettségi vizsgálatát. E szerint iskolaérett, de hol az az iskola, amely befogadja?

ISKOLAÉRETTSÉGI SZAKVÉLEMÉNY

Név: D. Á.

Született: 1985. IX. 19. Javaslat: Javasoljuk gyermeke felvételét az általános iskola 1. évfolyamára kislétszámú osztályba. A kislányt az óvoda kérésére vizsgáltuk meg. Viselkedése kissé nyugtalan, kapkodó, szertelen, a fokozottabb koncentrációt kívánó feladatoknál elmélyülni képtelen. Mindezek mozgatója gondolkodásának jelenleg még nagyfokú érzelmi telítettsége, az azonnaliság vágya. Személyes odafordulást, biztonságos kötődést igényel, melyek megvalósulása esetén elérhető, hogy a környezet követelményeit minél tudatosabban vegye figyelembe. Vizuális percepció és reprodukció készsége kielégítő, térfelosztása bizonytalan. Számfogalma kialakulóban van, a hallás utáni mennyiségegyeztetés és a mennyiségi viszonyok felismerése fejlesztésre szorul.

Az analógiákat jól alkalmazza, szerzett tapasztalatait helyzethez illően használja. A lényeg kiemelését, az ok okozati összefüggések átlátását rávezetéssel végzi.

Vizuális emlékezeti teljesítménye korának megfelelő színvonalú, verbális memóriája tartalmilag és terjedelmileg is bővíthető.

A fentiek alapján javasoljuk, hogy tanulmányait az általános iskola kisebb létszámú első osztályában kezdje meg. 1992. február

MI A TEENDŐ? KINEK MI A FELADATA?

Távol álljon tőlünk, hogy a három gyermek helyzetéért, tragikus sorsáért bárkit elmarasztaljunk. Nem a mi dolgunk. Inkább gondolkodásra szeretnénk készíteni. A Nevelési Tanácsadó Á.-t – helyesen – kislétszámú osztályba javasolta. De hát az iskolában nincs korrekciós, kislétszámú osztály. A Gyermekotthonban nincs kislétszámú felzárkóztató, korrepetáló, terápiás tanulócsoport. Így egymásra mutogatunk merevségünkben, kínunkban. Nem lehetne valami hasonlót közös érdekből, együttműködésben létrehozni? Miért nincs neurózishoz, súlyos hátrányossághoz alkalmazkodó, csökkentett követelményű, rekreációs – természetjárással, játékkal, szakkörökkel, pihenéssel –, válogatott iskolai osztályunk, iskolánk? Vagy netán van? Hol? Ezeknek hiányában a gyermekeknek el kell pusztulni – még teljesebben agyon kell traumatizálódni – de hát ez kinek érdeke?

Mikus Gyula

Külföldi publikációkból

A „National Children 's Bureau” információiból

Magyarországon a készülő törvények ismeretében talán nem haszontalan a külföldi elvek és gyakorlat egy-egy részletének megismertetése, és a szemlélet különbözőségének bemutatása. A londoni székhelyű „National Children' s Bureau” (Nemzeti Gyermekek Hivatal) rendszeresen megjelentet kétoldalas információs anyagokat egy-egy jelentősebb kérdésről. Ezekből választottunk ki néhányat ebbe a számba.

AZ 1989-ES GYERMEKVÉDELMI TÖRVÉNY ÉS A ROKKANTSÁG NAGY-BRITANNIÁBAN

Az 1989-ben alkotott és 1991-ben bevezetett Gyermekvédelmi törvényt széles körben üdvözölték, mert nagyon rég várt kívánságoknak tett eleget azzal, hogy a korábbi sokféle és nem egyeztetett jogszabály helyett egy egységes és szemléletében korszerű szabályozást tett lehetővé. A törvényalkotás és érvénybelépése között eltelt időszak arra szolgált, hogy minden érdekelttel és szakemberrel megismertessék az új jogszabályt, a szükséges változtatásokat elvégezzék, kiadják a vonatkozó végrehajtási utasításokat, új formanyomtatványokat, és továbbképzésben, képzésben részesítsék mindazon szakembereket, akiket az új törvény érint.

A változások és kihívások között kiemelt helyet foglal el a rokkant és fogyatékos gyerekeknek és szüleiknek nyújtandó szolgáltatások köre. Hagyományosan ezeket az egészségügyi és a helyi hatóságok nyújtják, azonban eddig a szabályozás hiányában ezek nagyon esetlegesek és változó színvonalúak voltak. A Gyermekvédelmi Törvény központi szerephez juttatja a helyi önkormányzatok szociális osztályait, és az alábbi kötelezettségeket írja elő számukra:

- a rokkantság és fogyatékoság hatásainak minimálisra csökkentése,
- lehetőség teremtése, hogy a nehezített élethelyzetű gyerek a lehető legteljesebb életet élhesse.

Az 1981-es Oktatási Törvényhez hasonlóan az integráció elve központi helyet foglal el az új törvényben is. Az integráció mindig is kihívást jelentett, abban az értelemben, hogy meg kell határozni a speciális szükségletű gyerekek támogatását a „normális élet” eléréséhez. A Fish bizottság 1985-ben így jellemezte ezt:

„Az integráció folyamata, mint dinamikus folyamat nehezen megfogható. Gyakran összetévesztik a fizikai elhelyezéssel és inkább speciális helyzetről beszélnek, mint a gyermek egész életmódjáról. Az integráció megtervezett kölcsönhatás a gyermek és környezete között, és nem a speciális ellátás koncepciója, hanem kontextusának megváltoztatásáról szól.” A Törvény hangsúlyozza az együttes munka fontosságát, a speciális igények normál-élet megközelítése érdekében, megjegyezve, hogy a törvények összehangolása jó lehetőséget nyújt a speciális szükségletű gyerekek igényeinek jól szervezett kielégítésére. A Törvény kiemelten kezeli a család fontosságát. Vannak „alapvető elvek”, melyek értelmében bizonyítottnak tekintik, hogy a gyermek legjobban a családjában nevelhető, ha csak ez lehetséges; a családi életbe való beavatkozás elkerülését írják elő, ameddig csak lehetséges, a prevenció és gondozás előtérbe helyezésével; a szülők, a gyerekek és a helyi hatóságok, segítők közötti

egyenrangú partnerkapcsolat elősegítését és annak szükségességét, hogy a gyerekeket és a szülőket meghallgassák a róluk készülő elhatározások, tervek kimunkálásakor. A gyermekeket és családjaikat érintő kérdésekben a helyi önkormányzatnak valamennyi speciális igényt figyelembe kell venni, így az egészséggel, betegséggel, rokkantsággal, fogyatékossgal, oktatással, vallási meggyőződéssel, etnikai hovatartozással, nemmel, kulturális és nyelvi háttérrel kapcsolatosakat is.

A Törvény körülírja, hogy az alábbi esetekben tekinthető szükségét szenvedőnek a gyerek:

- ha nem valószínűsíthető, hogy eléri vagy fenntartja az egészségnek vagy fejlődésnek egy állapotához mérten elfogadható szintjét a törvény e része értelmében nyújtott, vagy a helyi szolgáltatások nélkül
- ha egészsége vagy fejlődése kárt szenved, nagyon csökkent vagy tovább csökken ilyen szolgáltatások nélkül, vagy
- rokkant.

A törvényben használt jogi definíció egybevág az 1948-ban elfogadott Nemzeti Támogatási Törvénnyel. Alkalmazása jelzi a Krónikus Betegek és Rokkantak Törvénye, valamint a Fogyatékosok Törvénye által megfogalmazottak alkalmazásának fontosságát, hogy a hozott döntés koherens legyen. A helyi önkormányzatoknak döntéseiket e törvényeknek megfelelően kell meghozniuk, de az útmutató felhatalmazza őket, hogy konzultáljanak a szülőkkel, érintettekkel, ellátásban részesülőkkel, érdekképviseleti szervezetekkel a rokkantság definiálásában.

Szolgáltatások

A helyi önkormányzatoknak kötelességük feltérképezni a területükön élő, szükségét szenvedő gyerekeket és tájékoztatni őket valamennyi olyan szolgáltatásról, amelyekre jogosultak és amelyek segítik jóllétüket. Az egész önkormányzatra (lakás-, oktatási, szabadidő- sport, és egészségügyi, szociális osztályokra) együttműködési kötelezettséget ró a törvény a rászorult gyermekek és családok minél jobb színvonalú ellátása érdekében. Feladatuk, hogy együttműködjenek az önszervező és önkéntes szervezetekkel.

Az új törvény bevezeti az "ellátás irányítás" fogalmát, ami az ellátásért felelős szervező, összehangoló tevékenységet jelenti, hiszen az önkormányzat nem tud minden szolgáltatást maga nyújtani, de ez nem is feladata. Feladata viszont az ellátás megszervezése, finanszírozása a kívánt mértékben és a magán, non-profit, vagy társadalmi egyesületekkel, cégekkel való együttműködés. A törvény nem írja elő részletesen a nyújtandó szolgáltatások teljes körét, hiszen ez változó, de a hatóság feladatává teszi:

- a tanácsadás, útmutatás, konzultáció
- foglalkoztatási, szabadidő és sport tevékenység
- otthoni segítség (beleértve a mosatás)
- a szolgáltatások igénybevételéhez a közlekedés segítése
- nyaralás támogatása
- pénzügyi és egyéb támogatás elősegítését, lehetővé tételét.

A fentiekén túl a nappali ellátás nyújtását, nemcsak öt éven aluliak számára is. A nevelőszülői és bentlakásos ellátás szabályai vonatkoznak a fogyatékos, rokkant gyerekekre is. Bármilyen családból való kiemelés csak részletes elemzés alapján készülhet, amely megtervezi az ellátás időtartamát és feltünteteti okát és célját is, valamint azt a tervet, aminek alapján a gyerek mielőbb visszakerülhet saját környezetébe.

Az útmutatás hangsúlyozza a gyermek meghallgatásának fontosságát. Az új jogszabály szerint pl. a gyerekeknek joguk van visszautasítani orvosi vizsgálatot, és kifejtetik véleményüket, ha elég érettek hozzá, de ez nem életkorhoz kötött. A rokkantság nem lehet ok arra, hogy a gyereket megfosszák a döntéshozatalban való részvételtől, és meg kell tenni minden erőfeszítést, hogy a kommunikációt segítő képviselő vagy szószóló hallathassa hangját.

Új feladatokat jelent az utógondozás megnövekedett szerepe is, amely lehetővé teszi, hogy a 18 éven felüli fiatalok is támogatásban részesüljenek, ha szükséges. A rokkantsági törvény alapján éves felülvizsgálat van érvényben, amely tekintetbe kell, hogy vegye a fiatal oktatási és szociális igényeit, a 14. születésnapot követően a felnőtt élet megtervezése érdekében. A gyermekvédelmi törvény nem ír elő speciális felmérési kötelezettséget gyerekekre vonatkozóan, de ez fontos lehetőség a területi igények kielégítésének tervezésekor, és annak érdekében, hogy a szülőket időben tájékoztathassák a várható szolgáltatásokról. Nagy felzúdulást váltott ki a rokkant gyerekek regiszterének elkészítése annak ellenére, hogy ez hangsúlyozottan nem veszélyeztetett, vagy gyermekvédelmi nyilvántartás. A jogszabály szerint ajánlott a szülővel folytatott konzultáció a rokkantság fogalmáról, amit "munka-definícióként" használnak helyben. A nyilvántartás nyilvános a szülők számára, önkéntes és feltételezi az együttműködést a szociális, egészségügyi és oktatási szolgálatok között. A felmérések nélkül valójában nagyon nehéz az igények pontos becslése és a kielégítésükre való felkészülés.

A becslések szerint Nagy-Britanniában 360 000 16 éven aluli egy- vagy többféle fogyatékoságban szenvedő gyermek él. Közülük 5500 közösségek által fenntartott intézményekben, 15%-uk azért, mert valamilyen formában bántalmazták őket. Az új törvény bevezet olyan rendeleteket, amelyek lehetővé teszik, hogy megvédjék a visszaéléstől a gyerekeket. Komoly lehetőséget biztosít a helyi önkormányzat számára a panaszemelési eljárás, melynek keretében a gyerekek és szüleik panaszt tehetnek. A helyi hatóságok segíthetnek független látogatók vagy ad litem gondozó kinevezésével, ha szükséges. A gyerekek sebezhetőségét nagyban növeli, ha távol élnek a lakóhelyüktől, családjuktól, ezért az új Gyermekvédelmi Törvény nagy hangsúlyt fektet a bentlakásos intézmények rendszeres ellenőrzésére. A brit gyermekvédelmi törvény komplex része a jogrendnek, fontos új lehetőségeket biztosít a gyermekeknek és családjaiknak. Sikere a szülőktől és az ellátóktól függ, nemcsak a szolgáltatások igénybevételével és állandó fejlesztésével, hanem rendszeres értékelésével is. A törvény mellett megjelent "Útmutató a szülőknek" c. füzet szerint: "A törvény mindenekelőtt arról szól, hogy szerintünk, a társadalom szerint, hogyan kell ellátni a gyermekeket. Jogi kódexet hoz létre a gyermekek felneveléséről annak biztosítására, hogy a legjobbat éadjuk el a mostani és a jövő generáció számára. Célja segíteni a szükségét szenvedő gyermekeket, hogy a lehető legjobbat kapják a családjuknak nyújtott szolgáltatásokkal."

A GYEREKEK TANUKÉNTI KIHALLGATÁSA SKÓCIÁBAN

A skót gyermek kihallgatási rendszer egyedülálló módon igyekszik tekintetbe venni a gyerekek érdekeit, ugyanakkor lehetővé tenni tanukénti meghallgatásukat. Szemlélete sok ország számára szolgál mintául, vélhetően nálunk is megfontolásra érdemesek szempontjai.

Skóciának saját bírósági és eljárási rendszere van, amely eltér a Nagy-Britanniában érvényes többi szabályozástól.

A gyermekek életkoruktól függetlenül tanúvallomást tehetnek, ha képesek megérteni és elmondani az általuk tapasztaltakat, látottakat, hallottakat, és megértik az igazmondás

kötelezettségét. A bírónak kell eldönteni, hogy a gyermek megfelel-e ezeknek a feltételeknek. Ha a bíró elfogadhatónak tartja ahogyan a gyerek különbséget tesz igazság és hazugság között, figyelmezteti az igazmondás fontosságára, vagy megesketi választása szerint. Ekkor a gyermek jogosult arra, hogy vallomást tegyen, és az, hogy figyelmeztették-e vagy megeskették, semmilyen módon nem befolyásolja, hogy a bíróság vagy az esküdszék vallomását figyelembe veszi-e.

Elméletben bármely gyermektől megkívánható, hogy tanúvallomást tegyen, ha a bíró úgy találja, megfelel az előbb említett követelményeknek. A gyakorlatban a fiatal gyermekeket csak akkor idézik meg tanuként, ha az idéző ügyvéd a gyermek tanúvallomását perdöntőnek találja.

Polgári ügyekben nincs szabály a másodkézből származó értesülés felhasználásáról. Ezért jogszerű, ha egy másik tanú mondja el a bíróság előtt, amit a gyerek mondott korábban, feltéve, hogy a bíró megfelelőnek találja a gyermeket a vallomásra. Az ügyvédek általában előnyösebbnek találják, ha a gyerek személyesen tesz vallomást, mert a személyes benyomás nagyobb hatású, mint a közvetített elbeszélés. Büntető esetekben a közvetített vallomás nem fogadható el, kivéve, ha a gyerek röviddel a feltételezett bűncselekmény után panaszt tett, és első alkalommal elmondta, amikor lehetősége nyílt beszélni a bizalmasával. Ez a személy is tehet tanúvallomást, hogy alátámassza a gyerek által személyesen elmondottakat. Az alapelv az, hogy a bíróságnak nyilvánosan kell igazságot szolgáltatnia, a tanúk a tanúk padjáról tesznek tanúvallomást. Ha a tanú gyerek, ez alól sok esetben eltérnek. A felek beleegyezésével a bíró négy szemközti is meghallgathatja a gyereket. A gyerek sheriff előtti meghallgatását zárt körben teszik, hogy kíméljék a tanút. 16 éven aluli tanú esetében megkísérlik megkönnyíteni a gyerek helyzetét. A tárgyalás a szokásos külsőségek és formások nélkül zajlik, pl. a bírák nem viselnek talárt, a tanú az asztalnál a többi érdekelttel együtt foglal helyet, engedélyezik egy rokon vagy más támogató személy jelenlétét, aki mellette ül, mindenkit, aki nem érdekelt, kiküldenek a teremből, a jogosult újságírókon kívül. Ha gyermek szexuális visszaélés ügyében tesz vallomást, a tárgyalás mindenképpen zárt. A fiatakorú tanú büntetőperben egy "Bíróságon" című tájékoztató füzetet kap a bírótól, ami segít abban, hogy megértse a történetet, az eljárás menetét. Egyedülálló dolog, hogy büntető ügyekben kérheti a vád vagy a védelem, hogy a 16 éven aluli fiatal zártláncú televízió segítségével tegyen vallomást. A bíró mérlegelésétől függ, hogy mit ítél jobbnak. Ha a kérelmet teljesítik, akkor egy tárgyalóteremhez közeli szobában ülve, egy támogató személy kíséretében hallgatják meg tanuként úgy, hogy a gyerek a képernyőn csak az őt kérdezőt látja, a vádlottat nem. A tárgyalóteremben lévők látják a gyereket egy képernyőn, a bíróság tagjai pedig egy olyan monitort látnak, amin a teljes szoba látszik. Ebben az esetben más személy is tehet vallomást arról, hogy a gyerek felismerte a vádlottat, azért, hogy a szembesítést el lehessen kerülni, és csökkentsék a gyerekre váró stresszhatást. A skót bíróságok szeretnék, ha legalább megyénként egy ilyen berendezés rendelkezésre állna a jelenlegi kettő helyett, hogy segítsék a bírósági eljárásokat.

A videotechnika további alkalmazását szorgalmazza az ez év májusában beterjesztett, de még el nem fogadott terv, miszerint a gyerek kikérdezése megtörténhet videofilmre véve előzetesen, és ez felhasználható a tárgyaláson, hogy a gyereknek ne kelljen megjelennie személyesen. Másik lehetőség, hogy a gyerek személyes megjelenésekor a tárgyalóteremben olyan ellenzőt visel, ami megóvjá őt a vádlottal való találkozástól. Noha nyilvánvalóan a bizonyításhoz többféle eljárás szükséges, önmagában a tény, hogy gyerekvallomásból származik a bizonyíték, nem ront a vallomás értékén.

A gyerekek vallomásaival kapcsolatosan gyakran felmerülnek az alábbi kérdések:

Kevésbé szavahihető-e a gyerek, mint a felnőtt?

- Nem tételezhető fel a tapasztalatok alapján sem, hogy a gyerekek inkább, vagy kevésbé mondanak szándékos hazugságot, mint a felnőttek.

- A felnőttekhez hasonlóan, a gyerekek sem mondanak ok nélkül valótlanokat; nem igaz az az elmélet, hogy a gyerekek kitalált történeteket mesélnének szexuális visszaélésekről,

- A gyerekek memóriája nem gyengébb, lehetséges, hogy a visszaemlékezés nehezebb feladat, de a tendencia inkább az, hogy kihagynak dolgokat, semmint, hogy kitaláljanak meg nem történt eseményeket.

- Különböző érthető okokból a gyerekek megfélemlítő kikérdezés esetén könnyebben adnak helytelen információt, mint a felnőttek.

Amikor megpróbálják a gyerek közléseit megfejteni, vagy indítékait feltárni, célszerű az ügyet a gyerek szemével, szempontjából átgondolni. Rossz-e a gyerek számára a tanúvallomás megtétele? Ez nagyon gyakran felmerülő kérdés, noha a tapasztalatok szerint a vallomástétel mindenképpen igen fontos esemény a gyerek számára. Szakemberek szerint komoly megterhelést jelenthet, de általában nem maga a tanúvallomás, hanem elsősorban maga az esemény, ami ezt szükségessé tette, valamint a gyerekekkel való bánásmód a bírósági meghallgatást megelőzően is, hiszen vagy sértett vagy szemtanú, ami komoly traumát jelenthet önmagában is. Így nehéz elválasztani a tanúvallomás okozta megterhelést és sokszor hónapokig tartó hatást magától a kiváltó cselekménytől. Ez a stressz minimálisra csökkenthető, ha a gyereket felkészítik, és megértően bánnak vele, valamint az előzetes és utólagos gondoskodást, tanácsadást nem mulasztják el.

Herczog Mária összeállítása

Külföldi publikációkból

Nevelőotthoni nevelés a német Vöröskeresztnél

(Jugendhilfe 1992/6. szám; 266.-270. old.)

A Német Vöröskereszt (DRK) egy 1970. június 19-i rendelkezésében elkötelezi magát az ifjúsággondozás, az ifjúságvédelem és az ifjúsági szociális munka mellett. Vállalja még az ifjúságvédelem továbbfejlesztését is, a nevelőotthoni nevelés formájában. Ezen intézmények üzemeltetése a Német Vöröskereszt feladatának szerves része. A DRK különböző intézményeket tart fenn gyermekek, fiatalok és fiatal felnőttek állandó gondozására. Itt most csak olyan intézmények céljaival és feladataival foglalkozunk, melyek elsősorban a pedagógiai és terápiás feladatokat vették át: ezek a gyermek-és ifjúsági otthonok. Eltérő koncepciójuk és rendszerük ellenére van alapvetően közös jellegzetességük.

- A DRK minden ifjúságvédelmi otthonában a kapcsolat és az intézményi összefüggések „áttekinthetőségének” elve érvényesül, azaz idegenkednek a nagyméretű otthonoktól. A DRK-otthonok többségében maximum 35 fiatal él családi csoportban. Ezen csoportok személyi indíttatású és individuálisan differenciált nevelést nyújtanak az ott élő gyermekek és fiatalok számára.

- További alapelveként szolgál a mindenkori otthonnak a természetes környezetbe való beolvasztása, azaz a helyi egyesületeknek, szervezeteknek, de még a szomszédságnak is különleges jelentőséget tulajdonítanak.

- A DRK otthonaiban a nevelés „nyílt formában” történik, azaz hiányzik az intézmény, és nincsenek intézkedések az időszakos vagy átmeneti jellegű zárt intézeti elhelyezésre. A DRK gyermek- és ifjúsági otthonaiba olyan gyermekeket és fiatalokat vesz fel, akik különböző okok miatt nem maradhatnak tovább családjukban, illetve eddigi szociális környezetükben.

A felvétel feltételezi, hogy az otthonban való elhelyezés az a szociálpedagógiai segítség, amely a sok segítségnyújtási forma közül leginkább biztosítja a kiskorú pozitív fejlődésének lehetőségét.

PEDAGÓGIAI KÍNÁLATOK

1. Iskolai támogatás

Nagyon sok, az otthonokba bekerült lánynál és fiúnál feltűnő eddigi iskolai tanulmányaiknak nagymértékű elhanyagolása, mely néhány esetben különösen nagy hiányosságokhoz vezetett. Ezért minden DRK intézmény legfőbb feladata, hogy minden kiskorút hozzásegítsen az értelmi- és teljesítőképeségeinek megfelelő iskolai végzettséghez. Ennek érdekében azt a megoldást választották, hogy a fiatal nyilvános, külső iskolába járjon. A DRK-otthonok munkatársai szoros kapcsolatban állnak ezen iskolák tanáraival. Nagy jelentősége van ennek a segítségnek a házi feladatok elkészítésénél. Ezen kiegészítő vagy támogató egyéni segítség mellett fennáll annak lehetősége, hogy segítséget nyújtsanak szociális okokból jelentkező magatartásbeli zavarok miatt az iskola látogatása alól felmentett nevelőotthoni növendékeknek, és helyreállítsák iskolai teljesítőképeségüket.

2. Szakmai képzés

Ugyanez érvényes a kamaszok szakképzésére is. Ez, az intézmény területén kívül működő szakképzési hely előnyt élvez az intézményen belülivel szemben. Azon tény alapján, miszerint a „szakképzési piacon” nagyon rossz iskolai előfeltételekkel rendelkező fiatalok számukra megalázó és elbátortalanító konkurenciahelyzetnek vannak kitéve, a DRK otthonokban széles szakmai palettát biztosítunk. Ezáltal lehetővé válik, hogy minden fiatal, aki az iskolát elvégezte, kívánságainak és egyéni teljesítőképességének megfelelő képzésben részesülhessen.

3. Szabadidő-tevékenység

További fontos terület a szabadidő-tevékenység. A „szabadidő kialakítása” mindig célzott tervezés alapján történik.

Az otthonok széleskörű lehetőségekkel bírnak ezen a téren: a gyermekek és a fiatalok játékpédagógiai módszerekkel történő vezetése, művészeti és zenei képzésük, sportlehetőségek biztosítása illetve egyéni vagy csoportos beszélgetések szervezése. Meg kell különböztetnünk az otthonspecifikus lehetőségeket (otthonon belüli kontaktusok kialakítása, csoporton belüli, illetve azon túlnyúló kínálatok, az otthon által szervezett hétfégi vagy szünidei programok és utazások). A programokon való részvétel önkéntes, és az ismeretszerzési képességek erősítésén kívül, mely a szabadidő értelmes (kevésbé fogyasztásorientált) eltöltésének előfeltétele, egyfajta pozitív szociális magatartás kialakulását is szolgálja.

4. Gyógypedagógiai és terápiás intézkedések

Sok gyermek és fiatal számára a nevelőotthoni nevelés az utolsó lehetőség. Ezért az otthonok gyakran találkoznak a náluk erősen rögzült állandó személyiségproblémákkal. A hiányosságokat, zavarokat és magatartási rendellenességeket, melyek a gyermekeknél és fiataloknál jelentkeznek, nem lehet csak szociálpédagógiai eszközökkel megszüntetni vagy megváltoztatni. Mindehhez specifikus gyógypedagógiai vagy egyéni és csoportterápiás módszerek is szükségesek. Ezeket a speciális segítségformákat általában erre kiképzett szakemberek, mint pszichológusok, játék- és munkaterapeuták nyújtják.

A terápiás intézkedéseket pszichológiai diagnózis vagy szisztematikus magatartásmegfigyelés előzi meg, amely nemcsak a terápiás folyamat érdekében fontos, de a csoport munkatársai számára is szolgálhat értékes ismeretekkel.

A pedagógiai hatás középpontjában a csoportközösség áll, azaz a kvalifikált csoportpedagógus a nevelőotthoni nevelés központi alakját jelenti a fiatalság számára. A nevelő is részt vesz a gyógypedagógiai és terápiás egyéni- és csoporttevékenységekben. Minden intézmény együttműködik bizonyos körülmények és problémák esetén a helyi intézményekkel (nevelési tanácsadó, iskolapszichológusi szolgálat stb.).

DIFFERENCIÁLT GONDOSKODÁSI FORMÁK

Azon intézmények, melyek a DRK fenntartása alá tartoznak, sokoldalú és differenciált gondoskodási formákat és lehetőségeket kínálnak. Alapelvevé vált, hogy az újonnan felvett

gyerekeket és fiatalokat nem „sorolják” a már meglévő segítségnyújtási tevékenységformákba. Azon fáradoznak, hogy a nagyon is különböző egyéni sajátosságoknak és követelményeknek megfelelően mindig a legmegfelelőbb formát találják meg, vagy újakat alakítsanak ki. Így egészen új utak jelennek meg annak érdekében, hogy a kiválasztott nevelési célt elérjék.

1. Nevelőotthoni csoportok - szabályos csoportok

A gondoskodás alá eső kiskorúak számára ez a „tradicionális” értelemben vett gondoskodási forma. Ettől nem lehet eltekinteni. A nevelőotthoni csoportok között először is mennyiségi különbségek vannak területenként és intézményenként. Különböző a csoportlétszám, 7 és 12 közötti a gyermekek és fiatalok létszáma, a velük foglalkozó szakembereké pedig csoportonként 4-5. Ezeken túlmenően azonban még számtalan a koncepcionális különbség.

2. Kiscsoportok / intenzív csoportok

Olyan gyermekek számára, akik szélsőséges magatartásbeli zavarokkal küzdenek, az intézményekben gyógypedagógiai és terápiás kiscsoportok működnek. Ennek lényege az áttekinthetően kicsiny létszám (maximum 6 gyermek), amely lehetővé teszi az egyéni segítségnyújtást. A pedagógiai munkatársak (3-4 fő csoportonként) gyógypedagógiai végzettséggel is rendelkeznek.

3. Külső lakócsoport

Az utóbbi években egyre több külső lakócsoport alakult meg. Itt maximum 8 fiatal él együtt, 3-4 munkatárs felügyelete alatt. Részben házastársak vállalják a gondozó szerepét, akik a gyermekekkel élnek. A csoportok a legmesszebbmenőkig autonómok, még akkor is, ha az otthonhoz szervezetenként és koncepcionálisan kötődnek is. A külső lakócsoportok önellátók, és a szociális környezetbe integráltak élnek.

4. Lakóközösség

Itt általában olyan fiatalok illetve felnőttek élnek, akik már eléggé önállóak, és nincsen szükségük állandó gondoskodásra. A gondozásnak elsősorban inkább tanácsadói jellege van. A legfőbb cél, hogy a fiatalok minél hamarabb stabil életfeltételekbe integrálódjanak.

5. (Gyógypedagógiai) nappali (nevelőotthonos) csoportok

A nevelőotthoni nevelés differenciálása folyamán néhány otthonban nappali csoportos elhelyezést is kínálnak. Ezen esetben az ambuláns és a teljesen intézeti elhelyezés közti gondozási formáról van szó. Ezt az elhelyezési formát akkor alkalmazzák, ha a magatartászavaros gyermeknek nyújtott ambuláns segítség nem elegendő, ugyanakkor célszerű a nevelőotthoni elhelyezés elkerülése. Marad a gyermek a családi és szociális környezetében, illetve egyéni, csoportpedagógiai és iskolai gondozásban részesül. A szülőkkel folytatott intenzív együttműködés eredményeként a család annyira stabilizálódik,

hogy két-három éves gondozási idő után lehetségessé válik a gyermeknek a családba történő visszatérése.

6. *Önálló láthatási lehetőség gondozói felügyelettel*

A DRK intézményei arra a megoldásra tértek át, hogy fiatal felnőtteknek a nevelőotthon területén kívül lakást béreltek, ezzel is segítendő az önállósodás folyamatát. Ennek előfeltétele, hogy a fiatal többé-kevésbé önálló és felelősségteljes, illetve bizonyos okból a csoportban már nem fejleszhető, ahhoz már „túl felnőtt” legyen. Az egyedül élő fiataloknak szociálpedagógusok nyújtanak segítséget „utaskísérőként”, a nevelőotthonból a teljes önállóságba való átmenet folyamán kialakuló problémák megoldására. Feladatuk, hogy vezessék és támogassák a fiatalokat, majd fokozatosan visszavonuljanak.

7. *Utógondozás*

Olyan nagykorú fiatalok számára, akiknek nem sikerült teljes mértékben az önállósulási folyamat, de már semmilyen intézményi segítségnyújtási formára sincs szükségük, különösen megfelelő ez a segítségnyújtás. Lényege, hogy egy esetleges kudarcot elhárítson vagy apróbb segítséget nyújtson. Ez az ambuláns segítségnyújtási formák egyike, de bármilyen pozitívan is értékeljük, nem szabad, hogy (esetleg anyagi megfontolásból) a felügyelt önálló lakhatási lehetőségének mellőzéséhez vezessen.

Fordította: Székely Ágnes

Törvényhozás előtt

Részletek a gyermekvédelem rendszerének átalakításáról a Népjóléti Minisztériumban készült koncepcióból

FEJLESZTÉSI CÉLKITŰZÉSEK

Jóléti-szociálpolitikai szemlélet

Az önkormányzatok létrejöttével a gyermekvédelem a szociális ellátó rendszer körébe került. Új kihívás előtt áll azáltal, hogy ezeket a feladatokat, mint helyi érdekű közügyeket az önkormányzatok önállóan végzik, szervesen kapcsolódva a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátásához. A szociálpolitika, mint a társadalmi gondoskodás és szolidaritás megvalósításának eszközrendszere, főként a szociális ellátások létesítésére törekszik. Világviszonylatban is egyre nagyobb hangsúlyt kap az a megállapítás, hogy a szociálpolitikának az embereket és gyermekeket támogató rendszerek kiépítésének érdekeit kell felvállalnia, nemcsak az anyagi lét pénzbeli és dologi támogatásait, hanem a személyes - humán ellátások és szolgáltatások megszervezését is. A gyermekvédelem és intézményrendszere sajátos önállósággal, a szélesebb körű szociális ellátásokhoz kapcsolódó családpolitikai eszközeivel képes a területi, „megelőző” gyermekjólétre is erőket koncentrálni, elismerve ezáltal a szociálpolitika és családpolitika szerves kapcsolatát.

A szociálpolitika és a gyermekjólét, gyermekvédelem már több mint pusztán szegényügy, egy kiépülő piacgazdasághoz kapcsolódó szociális védőháló működtetését jelenti, amelybe egyre fokozódó lehetőséggel kapcsolódhatnak be a különböző társadalmi szervezetek, egyházak és nem kormányzati szervek csoportjai.

Családpolitika

Alapvető társadalmi érdek a családi élet biztonságának megteremtése, következésképpen a szociálpolitika központi elemét kell, hogy képezze a család. Differenciált ellátást kell nyújtani a gyermekjólét és a gyermekvédelem keretében is a családok egyedi helyzetéhez és szükségleteihez igazodóan, és nem csupán a „veszélyeztetett” gyermekre kiterjedően.

A komplexitás követelményeinek eleget téve a gyermekjólétet és a gyermekvédelmet is a családpolitika elvei és értékei mentén kell megközelíteni. Állampolgári, emberjogi oldalról közelítve is ugyanarra a megállapításra jutunk:

- minden gyermeknek joga van családjára, és
- az állam és a társadalom részéről olyan színvonalú gyermekjóléti, gyermekvédelmi ellátásra, amely fejlődéséhez szükséges.

Elsősorban a szülők kötelessége és felelőssége a gyermekekről való gondoskodás, amelynek feltételeit mindenekelőtt a családban kell biztosítani. Ehhez kell, hogy kapcsolódjanak a családsegítő programok, amelyeket a helyi önkormányzatok által szervezett ellátás hivatott elsősorban megvalósítani.

A család fogalmát a Családjogi törvény nem határozza meg, mégis elfogadható a családpolitikának azon szociológiai megközelítése, amely szerint a család olyan személyek

életközösségét jelenti, akik egymással tartós érintkezésben és együttműködésben állnak, és egymásra utalva egymásait felelősséggel tartoznak. A családtagok számára a család az elsődleges társadalmi közeg, amely teret biztosít az összetartozás megéléséhez, létfeltételek közös megteremtéséhez és a másik ember személyiségének elfogadásához és tiszteletben tartásához.

A gyermekeket nevelő családok számára a társadalomnak olyan támogatást kell biztosítania, amely segítségével a gyermek személyisége családjában egészségesen fejlődhet és értékei kibontakozhatnak.

Értékrend

A társadalom értékrendjében nyomatékkel kell megerősíteni:

1. a gyermekek szocializációja során a családtagok egymás iránti erkölcs és anyagi felelősségét, az egymás iránt megnyilvánuló szolidaritást és megértést
2. a szülők felelőssége lényegesen nagyobb és más természetű, mint a gyermeknek családja és szülei iránti kötelessége
3. a gyermekek harmonikus személyiséggé fejlődése alapvető társadalmi érdek.

A feladatmegosztás, a szubszidiaritás elvének elfogadása és érvényesítése a korábbi mindenkiről gondoskodó - és ezáltal magát beavatkozásra jogosító - állam lebontását jelenti; azaz magának a családnak is minden tőle telhetőt meg kell tennie, saját, illetve gyermekei jóléte érdekében. Biztosítani kell a családpolitika eszközeivel a család természetes életéhez szükséges feltételeket, felkínálva a rendelkezésre álló lehetőségeket és eszközöket, amelyek igénybevételéről azonban a család szabadon dönthet. A gyermek érdekében ez a döntési szabadság mindig a szükséges mértékben korlátozható. Különösen vonatkozik ez a prevencióra, ahol a be nem avatkozás elvét megelőzi a gyermek egészséges fejlődésének biztosítása. Intézményekkel és szolgáltatásokkal nyújt segítséget az állam a szülőknek akkor is, ha a gyermeket ideiglenesen vagy véglegesen más környezetben kell elhelyezni. Ez nem csupán a szülők irányában megnyilvánuló humánus eljárás, társadalmi norma, hanem a gyermek alapvető jogaiból fakadó kötelezettség is. Ugyanis a vérszerinti szülők szerepe és jelentősége más megítélést kap a gyermek értékvilágában, mint a felnőtt társadalomban. Ennek jelentőségét a külföldi családsegítő rendszerek felismerték, és az alapvetően partnerkapcsolatra épülő családterápiáikban alkalmazzák.

Aktivitás

Az állam beavatkozó szerepének csökkentése csak általa valósítható meg, ha megfelelő feltételekkel - törvényi eszközökkel is képes motiválni a társadalom széles rétegeit, ha elősegíti a különböző nem állami szervezetek tevékenységét. Ennek megfelelően az aktív családpolitika eszközei nem csupán a spontán jelentkező igényekre és válságokra kívánnak választ adni, hanem a támogatások folyamatos kiépítésével mennek elébe a társadalmi szükségleteknek.

A társadalmisítás elvének egyik legfontosabb eleme az aktivitás növelése, a magánszféra mozgósítása. Humán vállalkozók és szolgáltatók tevékenységének biztosításával javíthatók a gyermekjólét feltételei, oldhatók a beavatkozások keltette feszültségek, gyógyíthatók az évtizedek során kapott szociálpszichológiai betegségek. Ennek hangsúlyozásával az állam nem ruházza át felelősségét, sőt ellenkezőleg, éppen általa látja el feladatát, hogy a maga jogi és pénzügyi eszközeivel támogatja ezeket a szerveződések.

Előtérbe helyezve a pozitív modelleket, azaz az előnyös megkülönböztetés elvének alkalmazásával a családpolitika prioritásokat is megfogalmazhat, kiemelhet egyes családformákat, azzal együtt, hogy nem sért más alanyi jogokat. A családpolitika ezen elveket és értékeket számos, különböző jellegű eszközzel kívánja szolgálni; azaz a család és tagjai számára életük alakulásához kedvezőbb feltételeket teremt, és ezáltal motiválja a családgondozó - ellátó, gazdasági, reprodukciós, szocializációs, szellemi és kulturális funkcióinak megvalósítását.

Célorientált eszközrendszer

Megfelelő eszközöket is kell a megfogalmazott elvekhez és értékekhez hozzárendelni. Az eszközök alkalmazásának lehetőleg meg kell előznie a család életében bekövetkezett változásokat, működési zavarokat, és segítséget kell nyújtania mindezek megszüntetéséhez oly módon, hogy az ne sértse a személyiséget, és ne legyen megalázó, hanem biztosítson a családok egyedi szükségleteihez igazodóan családközpontú ellátást, gondozást. Az eszközök használatának célja csak az lehet, hogy: járuljanak hozzá az érzelmileg gazdag, mentális egyensúlyt biztosító családi környezet kialakulásához, valamint nyújtsanak segítséget az emberek tartós együttéléséhez szükséges anyagi és tárgyi feltételek megteremtéséhez.

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Az átalakuló gyermekvédelmi gondoskodás működéséhez érvényre kell juttatni a Gyermek Jogai ENSZ egyezményt. Pontosán körül kell határolni az állam, az önkormányzat és a társadalom kötelezettségeit ahhoz, hogy a gyermeki jogok, mint az emberi jogok része, alanyi jogként illessék meg a gyermekeket. Itt tehát nem pusztán az egyezményben szereplő jogok újbóli megfogalmazásáról van szó, hanem elvek és értékek olyan garanciákkal alátámasztott közvetítéséről, amelyek kötik az eljáró szerveket és személyeket. A gyermekek jogairól szóló egyezményt az ENSZ közgyűlése New Yorkban, 1989. november 20-án fogadta el, s a Magyar Köztársaság 1990. március 14-én írta alá. Az Országgyűlés az 1991. évi LXIV. törvénnyel ki is hirdette. A kihirdetés azonban további törvényi szabályozás hiányában csak deklaráció, ezért meg kell teremteni a nemzetközi szerződés és a hazai jogszabályok összhangját. A gyermeki jogok egy részét alapelvei szinten, másik részét a gyermek szociális alapjogaként, további részét a gyermekvédelmi gondoskodás során érvényesíthető jogként kell megfogalmazni. Magyarország 1990. szeptember 30-án csatlakozott a Gyermek túlélésével, védelmével és fejlődésével kapcsolatos ENSZ világnyilatkozathoz, valamint ennek a '90-es évtizedre vonatkozó akciótervéhez. Ebben a nyilatkozatban elkötelezettséget vállalt az ország a Gyermek jogai egyezmény szellemében, és arra figyelemmel levő gazdasági-kulturális és társadalmi átalakulásokra.

A Szociális Kartárhoz való csatlakozás és több, az Európa Tanács által javasolt szociális és emberi jog biztosítása során a központi figyelem hatókörébe kell hogy kerüljön a gyermekek és családjaik megfelelő támogatása. Ezek a nemzetközi ajánlások pontosan azokat az alternatív normákat vetik fel, amelyek a sokat hangoztatott „európaiság” feltételét jelentik.

Önálló gyermekvédelmi rendszerek törvényi szabályozások

Új út kijelölése előtt körül kell tekinteni más országok jóléti ellátó rendszereiben. Célszerű alapos mérlegelés tárgyává tenni, hogy mit lehet átvenni az igen gyakran tetszetősnek tűnő, de

a gazdasági, kulturális vagy közigazgatási rendszerek különbözősége miatt megvalósíthatatlan elemekből. Ezen a téren több európai és kontinensen túli ország gyermekvédelmi rendszereit megismerve négy törvénykezés volt nagyobb hatással a magyar átalakítást célzó tervezetre. Ausztria 1989-ben módosította korábbi gyámügyi és polgárjogi törvényeit. Egységes keretbe foglalva jelentette meg az állami gyermekjólétről szóló jogszabályát. Közel egy évtizedes előkészítés, szakmai vita és egyeztetés előzte meg a 200 szakasznál hosszabb joganyag elfogadását. Figyelmet érdemel, hogy a Gyermek jogai egyezményt azóta sem építették be a jogszabályba.

A Német Szövetségi Köztársaság is rendelkezik gyermekjóléti törvénnyel. Itt is közel egy évtizedes jogszabályalkotási folyamat végeredményéről van szó. Jellemzően, a munkaügyi területhez jobban kapcsolódó szociális törvény képezi e gyermekjólét szabályozásának alapját. Erre a köteteket kitevő szociális törvényre utal vissza a 89 szakaszból álló jogszabály. Az Egyesült Királyság 1989 novemberétől rendelkezik új gyermektörvénnyel. Hasonlóan, a már említett országokban a 108 szakaszból álló kerettörvény terjedelme megengedi, hogy mindazokat az eljárási szabályokat is tartalmazza, amelyek meghozatala nem utalható a különböző országok, tartományok vagy helyi hatóságok feladatkörébe. Alapvetően a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátások oldaláról közelítő jogszabály, amely részletesen rendelkezik a különböző szolgálatok létesítéséről és fenntartási kötelezettségeiről. Átfogónak tekinthető abból a szempontból is, hogy nem szorítkozik kizárólag a megélhetéssel és gondozással összefüggő szociális problémák kezelésére. Kanadában gyermek- és családsegítő szolgálatokról szóló törvény van érvényben 1984 óta. Figyelemre méltó a terjedelme, amely 190 oldalt tesz ki, s elegendőnek bizonyul arra, hogy a jóléti és kríziskezelő szolgálatok rendszerének részletes szabályozása mellett jogrendbe építse az alapvető gyermeki jogokat és külön rendelkezzen az állam területén élő indián és bennszülött gyermekek speciális ellátásáról. Külön említést érdemel, hogy a törvény egységben kezeli a családok és a gyermekek támogatását és védelmét. Emberjogi vonatkozásban, hasonlóan más, észak-európai államokhoz, itt is a 'hearing' intézmény biztosítja a gyermekek bántalmazásának és elhanyagolásának orvoslását. A jóléti társadalmak gyermekjóléttel és gyermekvédelemmel foglalkozó jogszabályainak hasonlósága elsősorban az alapelvek, célkitűzések, a gyermeki jogok továbbá a szociális kérdések komplex kezelése terén mutatkozik meg. Az igazgatási és hatósági kérdések területén nagyobb különbözőség mutatkozik, történelmük és gazdasági-társadalmi berendezkedésük évszázados eltérése miatt.

Értékmegőrző válságkezelés

Az 1992. év során több tanulmány és konferencia foglalkozott a volt szocialista országok politikai, gazdasági és társadalmi átalakulásával. Egyre gyakrabban fogalmazódott meg az a vélemény, hogy a különböző országokban lejátszódó folyamatok nem uniformizálhatók, támogatásukhoz minden esetben egyedi megoldásokat kell kidolgozni. A magyarországi, békésnek minősített átmenettől a fegyveres konfliktusokig szinte minden elképzelhető megoldás előfordul. Általános tapasztalat, hogy a megörökölt hatalmas államadosságok törlesztése, a nem kellően összehangolt privatizáció és a munkanélküliség kezelése olyan vákuumot hoz létre, amely a gazdasági és politikai átalakulásokat adott esetben irányíthatatlanná teszi. Új támogatási stratégiák kidolgozására van szükség, előkészítésük alapos szakértői megfontolásokat igényel. A gazdasági krízishelyzet következményeként súlyos szociális problémák jelentkeznek. A növekvő szegénység és szociális ellátatlanság, az emberi erőforrások kimerülése, a tömeges méretű munkanélküliség, a szervezett bűnözés

megjelenése és a demokrácia eredményeinek fenyegetése, mind haladéktalan kezelést igényel. Hatékony támogatási politikáknak figyelemmel kell lenniük arra, hogy egyre kevésbé sérüljenek a humán erőforrások, amelyek a jövő kibontakozásának zálogát képezik. Különösen törekedni kell arra, hogy az átalakulások minimális szellemi és erkölcsi veszteséggel járjanak. Ennek érdekében a fiatal generáció védelmében fokozott figyelmet kell fordítani oktatásukra és szakmai képességeik fejlesztésére. A gazdasági és ipari hatékonyság növelését célzó szerkezetátalakító programok során fokozott figyelmet kell fordítani a szociális kihatásokra, a települési önkormányzatokra és a marginális csoportokra, mint például az oktatásból kikerülő fiatalokra. Átfogó programok irányuljanak az emberi jogok biztosítására, a szervezett bűnözés, a kábítószer-kereskedelem, a korrupció, az utcai erőszakos cselekmények, a fiatalok bántalmazása ellen. A hatékony szociálpolitika kiemelkedő szerepe van a bűnözés megelőzésében.

Fokozott figyelmet kell fordítani minden csoport, különösen a kisebbségek jogainak érvényesülésére. Az esélyegyenlőség elvének kell szabályoznia a javakhoz és a szociális ellátásokhoz való jutást. Külön ki kell emelni ezen csoportok közül a gyermekeket nevelő családokat és a nőket. A különböző jóléti és fejlesztési támogatások során figyelemmel kell lenni az eltérő kulturális, történelmi, geográfiai tényezőkre is. Modellek adaptálásánál a megvalósíthatóság gondos vizsgálata nem mellőzhető. Nincs egyetlen, igazi, mindenkire kiterjedő megoldás.

SZOCIÁLIS TÖRVÉNYKEZÉS

A gyermekjóléti és gyermekvédelmi törvénytervezet a szociálpolitika és a családpolitika szerves egységének megfelelően kapcsolódik a szociális törvénykezéshez, amely jelen fázisában nem vállalkozik a szociálpolitika egész területének átfogására. A szociális vonatkozású törvényhozás maga után vonja a különböző törvények összehangolásának a szükségességét. Ennek szellemében kapcsolódik egymáshoz a két törvényjavaslat elveiben, ellátási formáiban és igazgatási szervezetében.

Újra kell gondolni és új alapokra kell helyezni a családvédelem szempontjából az eddigi ellátási rendszereket. Az önkormányzatoknak is ki kell dolgozniuk önálló szociálpolitikai koncepciójukat, amelynek hangsúlyosan utalnia kell a gyermekjóléti és gyermekvédelmi kérdések kezelésére. A korábbi hatósági ügyintézés helyett az érdekeltekkel közösen kell kialakítani a legmegfelelőbb támogatási és ellátási formákat.

Szociális ellátások, szolgáltatások és hatósági beavatkozások

A gyermekek szempontjából különösen fontos a személyes gondoskodást nyújtó ellátások közül a gyermekek napközbeni ellátása, étkeztetése, a házi segítségnyújtás és a családsegítés. Utóbbi két forma a területi gyermekjóléti ellátást szélesíti azzal, hogy a gyermekeket is bevonja az igénybevevők körébe, s amelynek a gyermekjóléti törvénytervezetben is kiemelt szerepe lesz.

Lényeges, a gyermekek szempontjából fontos kérdés még a bentlakásos gyermekvédelmi intézményeknek a szociális ellátásokról és igazgatásról szóló törvénytervezetben megfogalmazott szabályozási formája. Elsősorban a megyei (fővárosi) önkormányzatok feladata a gyermekek átmeneti elhelyezését biztosító gondozóházak fenntartása, ami a nagyobb lélekszámú települési önkormányzatok kötelezettsége.

A gyermekes családokra irányuló közvetlen támogatások között kiemelt szerepe van az anyasági és gyermekgondozási segélynek, a családi pótléknek, valamint a most bevezetésre kerülő gyermeknevelési támogatásnak.

Döntő kérdése a népesedéspolitikának a családok védelme, zavartalanabb együttélési feltételek biztosítása. A család stabilitásához minden eszközt mozgósítani kell, s ezen támogatások mindenképpen az alapellátás keretében valósíthatók meg.

A gyermekek pénzbeli ellátása a szociális törvényben meghatározott krízissegély és jövedelempótló támogatás formájában csak részben megoldott. Ezért indokolt egy kizárólag nevelési célokat szolgáló gyermekvédelmi támogatás kialakítása, amely a szociális rászorultságon túlmutat, és amely támogatás a tanulói vagy hallgatói jogviszonyban álló nagykorú esetében is tovább folyósítható.

ÚJ RENDSZERELEMEK

A gyermekjóléti szociális ellátás az a terület, amely a legnagyobb helyismeretet, közösségi érzéket igényli az eljáró szervtől. A gyermekjólét szorosan beépül a szociálpolitika rendszerébe. Családban és településben való komplex gondolkodást igényel. A jogalkotás ennek megfelelően önkormányzati kötelező feladattá kívánja tenni a szociális ellátás néhány alapvető formáját.

Rendszerelméleti oldalról az ellátási szint elosztott, hálózat-szervezésű. Jól alkalmazkodik a helyi lehetőségek szabad bekapcsolásához. A vállalkozások és általában a nem állami szervezetek ehhez a hálózathoz adhokratív módon kapcsolódhatnak. Valójában nincs kötött struktúra. Maguk alakítják ki, ha szükségét látják. Végül a hatósági rendszer hierarchikus, annak megfelelően, hogy lényegi változtatást nem tartalmaz.

Három egymással szorosan összefüggő, az ellátást igénylők szempontjából megfogalmazott összetevőt tartalmaz az átalakítás rendszere:

1. gyermekjóléti ellátások
2. gyermekjóléti-gyermekvédelmi intézményhálózat
3. gyámügyi hatósági igazgatás

Ez a felbontás lehetőséget ad az állami, önkormányzati és a magánszféra feladatainak későbbi szétválasztására.

Helyi szinten napjainkban is jelen vannak olyan gyermekjóléti ellátások, amelyekről államigazgatási és nem önkormányzati hatósági ügyek keretében döntenek. E hatáskörök helyesen a jegyzőt illetik meg, esetleg bővítve a szinte alanyi jogon járó ellátási formákat. A gyermekjóléti és gyermekvédelmi intézményhálózat szervesen épül be a települések és a megyék életébe.

Elvárás, hogy a települési önkormányzatok lehetőség szerint saját intézményeik útján oldják meg a ma még csak körzeti keretekben megoldható feladatokat. Amennyiben ez utóbbit választja, a költségek térítésének kötelezettsége az igénybe vevő önkormányzatot terheli.

Jelenleg a gyermekvédelmi intézmények szolgáltatásait igénybe vevők többsége nem a szolgáltatást nyújtó intézmény székhelye szerinti települési önkormányzat területén lakik. Várhatóan az intézményes ellátások területén is megjelennek a vállalkozások. Folyamatát törvényi eszközökkel is támogatni kell.

A megyei és fővárosi önkormányzatok kötelező feladata marad a már működő bentlakásos intézmények fenntartása és működtetése, amennyiben azok továbbra is körzeti jellegű

szolgáltatást nyújtanak. Fontos szerepet játszik ebben a megyei és a települési önkormányzatok megállapodása.

Továbbra is fennáll az állam kötelezettsége, hogy saját szervei útján lássa el azokat a feladatokat, amelyre magánszemélyek, vállalkozások nem képesek. Az önkormányzat és a magánszféra mellett is indokolt bizonyos állami intézmények működtetése, elsősorban a szakosított, speciális, illetve országos felvevő területű intézmények körében.

Felügyelet

A fenntartástól független, szakmai elveken felépülő szaktanácsadó-szakfelügyelet mind a területi ellátás, mind az intézményhálózat vonatkozásában nélkülözhetetlen.

Adatkezelés

Minden nagyobb gyermekvédelmi törvény több szakaszban fordít figyelmet az ellátással összefüggő adatok kezelésének. Ez nemcsak a titoktartással kapcsolatos szabályozást foglalja magában, hanem az ellátás megtervezésével a gyors beavatkozást igénylő intézkedések megtételéhez vagy az általánosabb jóléti információkhoz való hozzáférést is biztosítani kell. A modern technikák lehetővé teszik, hogy függetlenül a különböző helyi, gyakran egymástól eltérő informatikai fejlesztésektől, egy magas szintű szoftver segítségével átjárhatóvá és össze-kapcsolhatóvá tehető a rendszer. Az informatika a működést és nem egy rosszlelkű felügyeletet van hivatva támogatni.

TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁS

Az 1901-ben megjelent első magyar gyermekvédelmi törvény a szociális jogalkotás lényeges mérföldköve. Fogalmai és megoldásai még máig is hatnak. A második gyermekvédelmi törvénytervezet nem szorítkozhat az eddigi széttagolt jogszabályok egyszerű összefoglalására, vagy a szükség diktálta néhány ellátás és intézkedés törvényi szinten való megfogalmazására. A helyzetelemzésben bemutatott értékekkel bíró hagyományokat lehetőség szerint meg kell őrizni, azzal együtt, hogy hazai illetve nemzetközi elvárásoknak is meg kell felelni, a reális lehetőségek figyelembe vétele mellett. A törvénytervezet címében nem egyszerűen gyermek- és ifjúságvédelmi törvényre utal, többről van szó. A gyermek- és ifjúságvédelem, mint kifejezés, történeti eredetű, amely azonban ma már érdemi megkülönböztető jelentést nem tartalmaz. Annak jelzésére szolgál csupán, hogy az állam eleinte csak a „gyermek” korúakról, később pedig a 7-15 éves „ifjú” korúakról való gondoskodást is vállalta. Ma a gyermek fogalma azt a „kiskorút” jelenti, aki nem töltötte még be a 18. életévét, kivéve, ha házasságot kötött. A gyermekjóléti és gyermekvédelmi törvénytervezet személyi hatálya a Magyar Köztársaság területén élő minden magyar és nem magyar állampolgárságú gyermekre kiterjed az általános alapellátások vonatkozásában. Kihatással van azokra a 18-24 éves fiatal felnőttekre is, akik korábban gyermekvédelmi ellátásban részesültek és önmagukról nem tudnak gondoskodni. Szűkebb kategóriát jelent a szociális, jóléti ellátásokon belül a gyermekjóléti ellátás, amelynek sajátos részét képezi a gyermekvédelmi gondoskodás, amelybe a hatósági intézkedések mellett nyújtott gyermekjóléti ellátásokat is bele kell érteni.

A törvénytervezet a családok gyermeknevelését, az önkéntesen igénybe vehető segítő és támogató ellátásokat, a hatósági beavatkozások mellett megjelenő, tartalmukban a korábbi két

ellátási formát is felölelő védő ellátásokat koherens rendszerbe foglalja. Azáltal, hogy az állam jelentősen csökkenti a helyi szociálpolitikába való beavatkozást, megnövelte a helyi önkormányzatok önállóságát, ami viszont felkészületlenül érte azokat.

ALAPJOGOK, ALAPELVEK

A törvénytervezet az általános gyermekjóléti jogokat két részre tagolja, egyrészt a gyermekek jóléti alapjogaira, másrészt az alapjogok érvényesülésének biztosítékaira. A gyermekek jóléti alapjogai tehát nem mások, mint azok a gyermeki jogok, amelyek szociális jelentőségűek. Az alapjogok érvényesülésének biztosítékait jelentik azok az alapelvek, amelyek mentén felépül a gyermekjóléti ellátó rendszer. Ezek részben kiemelik azokat a tágabb értelemben vett emberi jogokat, amelyek az ellátások megszervezése és igénybevétele során rendezést kívánnak. Az alapelvek másik része az ellátások komplexitását, szakmai garanciáját és hozzáférhetőségét mondja ki.

ELLÁTÁSOK

Az ellátások körének megfogalmazása során az önkormányzatok olyan kötelező és önként vállalható feladat- és hatáskörét kell meghatározni, amely területi szociális gondozással, hatósági beavatkozás nélkül nyújt támogatást a családoknak, gyermekeknek. Mindez a korábbi „kiskorúakról való állami gondoskodás” szemléletének teljes átalakítását igényli, hiszen nem lesz szükség olyan „hatósági intézkedésre”, amely kiváltható; a szülő kérelmére, beleegyezésével, vagy önkéntes együttműködésével szolgáltató jellegű ellátással is megoldható.

Általános gyermekjóléti ellátások

Két új fogalomnak, a gyermekjóléti ellátásnak és a gyermekvédelmi gondoskodásnak a megkülönböztetése azon a megfontoláson alapul, hogy szét kell választani az ellátó funkciókat a hatósági tevékenységtől. Mivel a családot és a gyermeket elsősorban a támogatások, ellátások önkéntes igénybevételel kell segíteni, az ellátások során hatósági kényszert csak az önkéntesség hiányában és csak a feltétlenül szükséges mértékben szabad alkalmazni, miközben szorgalmazni kell a család együttműködését. Ésszerű együttműködést kell kialakítani a szolgáltató és a hatósági tevékenység között, hiszen mindkettőhöz megfelelő szakértelem szükséges.

Ki kell mondani, hogy egyes ellátások csak akkor vehetők igénybe, ha az szakmailag indokolt, és gondoskodni kell azon helyzetek megoldásáról, amikor az önkéntes igénybevétele nem biztosítható. Ezért bizonyos ellátások körét beutaláshoz kell kötni, ami önmagában még nem jelent hatósági beavatkozást, hiszen többségben a helyi önkormányzat testületéhez telepített körzeti gyermekjóléti szolgálat adja ki.

Az előzővel szemben a hatósági beavatkozás olyan intézkedés, amely kötelez valakit valamire, vagy egyébként érinti a jogait, illetve amellyel a hatóság valamilyen ellátás igénybevételel írja elő. Meg kell teremteni mindazokat a jogi garanciákat, amelyek bármely hatósági eljárásnál szükségesek és védik a gyermeket. A nyújtandó ellátásoknál azonban itt is változatlanul törekedni kell az önkéntesség kialakítására, az együttműködésre.

Már meglevő, de hatósági körbe utalt gyakorlatból kerülhet át a gyermekjóléti ellátások körébe a gyermekek „intézeti elhelyezése”, a szülő, és a gyermek „figyelmeztetése” és

„helyes magatartásra való kötelezése” pedig a tanáccsal vagy egyéb támogatással való ellátásba.

Gyermekvédelmi támogatások

A gyermekjóléti ellátásokat funkciójuk alapján három kategóriába sorolja a tervezet:

1. támogató,
2. megelőző és
3. védő ellátásokba.

A támogató ellátások a család számára nyújtanak segítséget a gyermek családban történő felneveléséhez. Ez az ellátási forma a települési önkormányzat kötelező feladata, és ezzel az aktív családpolitika keretében elébe mennek a társadalmi szükségleteknek. A feladatmegosztás szellemében a családoknak is minden tőlük telhetőt meg kell tenni a gyermekük jóléte érdekében. A támogató ellátások körébe tartozik:

- családgondozás,
- napközbeni elhelyezés és gondozás,
- étkeztetés,
- házi segítségnyújtás,
- egészségügyi és munkaügyi ellátás,
- várandósági, pedagógiai, pszichológiai tanácsadás,
- segélyezés stb.

A támogató ellátásokon belül speciális terápiás ellátások, mentálhigiénés és gyógypedagógiai, illetve az oktatás területén speciális napközi foglalkoztatás és ellátás, gyermeküdültetés, gyermekek átmeneti gondozását és nevelését biztosító nevelőcsaládi vagy hétközi otthoni elhelyezési formák, mind az önkormányzatok önként vállalható többlet feladatai, illetve nagyobb lélekszámú településeken kötelező feladatai lehetnek – esetleg intézményesült formában. Segítséget nyújthatnak az ellátásokban a családpolitika társadalmasítási elvén keresztül alapítványok, társadalmi szervezetek, magánvállalkozások, egyházak stb. Amennyiben a támogató ellátásokat az önkormányzat továbbra is gyermekorvosok, védőnők, házigondozók, ideggondozók, nevelési tanácsadók, gyógypedagógusok tevékenységével látja el, akkor is ezek a szociális gyermekjóléti ellátások körébe fognak tartozni.

Megelőző és védő ellátások

A megelőző ellátások a gyermeket veszélyeztető körülmények felderítésére, a veszélyek elhárítására vonatkoznak, amelyekben az önkormányzat gondoskodik az észlelő- és jelzőrendszerek működéséről, bevonva mindebbe a helyi társadalom széles körét. A családpolitikán túlmutató prevenció szerint a gyermekek érdekében a be nem avatkozás elve áttörhető, és az állam hatósági intézkedésekkel beavatkozhat védőellátásokkal, mint a családi erőszak elleni védelem, a pártfogói utógondozás, a gyermek antiszociális viselkedésének módosítása, a gyámi gondozás előkészítése és megtervezése nevelőszülőnél, nevelőotthonban, a nevelőszülő támogatása, a család újraegyesítése, önállóvá válás támogatása, örökbefogadás előkészítése. A védő ellátások a veszélyeztetett gyermekekre irányulnak. Alkalmazásuk szülői beleegyezéssel vagy együttműködés hiányában hatósági intézkedést kísérően vagy anélkül történik. Ezek a támogatást és megelőzést is magukban foglaló speciális, különleges védelmet nyújtó ellátások.

GYERMEKVÉDELMI GONDOSKODÁS

A gyermekvédelmi gondoskodás intézkedésből és védő ellátásból áll. Az intézkedés védelembe vételt, gyermekvédelmi gyámságot és örökbefogadást jelent.

A gyermekvédelmi intézkedés olyan hatósági döntés, amellyel az állam ellenőrzése alá vonja a gyermek gondozását, nevelését, valamint elrendeli a szükséges védő ellátások biztosítását. A gyermekvédelmi intézkedést és a védő ellátást egymással összhangban kell alkalmazni.

Védelembe vétel

A védelembe vétel és a gyermekvédelmi gyámság nevében, tartalmában különbözik az eddigi védő-óvó intézkedésektől, illetve az intézeti gyámságtól. Ez az új jogintézmény a gyermekvédelmi gondoskodás központi eleme. Nem csak állami szervek közreműködésével valósulhat meg. A védelembe vétel az eddigi védő-óvó intézkedések helyébe lép, és tartós állami kötelezettségvállalást takar. Az eddigi védő-óvó intézkedésekkel a gyámhatóság eseti jelleggel avatkozott be a család életébe. Formálissá vált figyelmeztetéssel, vagy valamely szolgáltatás igénybevételére kötelezéssel élt, ami által a hatóság csak a veszélyeztetettek töredékéhez jutott el. A védő-óvó intézkedés nem jelentett kifejezett állami felelősségvállalást a beavatkozásra, vagyis az önkormányzatot nem terhelte az a kötelezettség, hogy a gyermekek ügyében el kell járnia. Jogilag tisztázatlan volt továbbá az is, hogy a szülőt és a gyermeket valójában milyen terjedelmű kötelezettség terheli. A hatóság tulajdonképpen kettős szerepet töltött be, egyszerre gyakorolt hatósági feladatokat és humán segítő feladatokat.

A védelembe vétel a gyermek családban történő nevelését segíti elő. Nem közvetlenül a hatóság nyújtja, hanem minden esetben a védelembe vételt elrendelő határozatban kirendelt szociális segítő szakember útján, aki a „védelmi tervben” előkészíti és megszervezi a gyermek és családja részére nyújtandó ellátásokat. Arra kötelezi a gyermeket és a szülőt, hogy vegyék fel a kapcsolatot a kijelölt szociális segítő szakemberrel. A hatóság a szociális segítő szakember (szociális munkás) javaslatára jóléti ellátást nyújthat, illetve kötelezheti a törvényes képviselőt és a gyermeket meghatározott jóléti, egészségügyi, nevelési-oktatási vagy egyéb szolgáltatás igénybevételére, illetve eltilthatja a törvényes képviselőt vagy más személyt a gyermek fejlődését akadályozó magatartástól.

Gyermekevédelmi gyámság

A gyermekvédelmi gondoskodás másik alapvető új jogintézménye a gyermekvédelmi gyámság. A Családjogi törvény gyámságra vonatkozó szabályai pontosan azt a jogi helyzetet tükrözik, amely szerint a gyermek kikerül a szülő felügyelete alól, és más kap megbízást a gyermek nevelésére, gondozására, törvényes képviselőre, vagyona kezelésére.

A gyermekvédelmi gyámság esetén a gyámhivatal részben intézkedést tesz (gyámságba veszi a gyermeket), részben ellátást rendel el (nevelőotthonban vagy nevelőotthonnal kapcsolatban álló nevelőszülőnél). Alapkövetelménye, hogy megtervezett folyamat keretében kíséreljék meg a gyermek tartós környezetbe juttatását. Ezért védelmi tervet kell készíteni, és meg kell kísérelni a családdal való kapcsolat helyreállítását és más tartós környezet biztosítását.

A gyermekvédelmi gyámságra akkor kerül sor, ha a gyermek ellátatlansága vagy veszélyeztetettsége – tiszta fogalmi meghatározásban – nem szüntethető meg gyermekjóléti ellátásokkal, védelembe vétellel, illetve azoktól eredmény nem várható. Ennek érdekében a gyermekvédelmi gyámság lehet:

1. Átmeneti gyermekvédelmi gyámság – a korábbi intézeti nevelésbe vétel megőrző fogalma helyett –, ahol a szülői felügyeleti jog csupán szünetel, és a cél a gyermek megfelelő tartós környezetbe juttatása mellett a vérszerinti családdal való kapcsolattartás – családgondozással, a gyámság rendszeres felülvizsgálatával – és majd a gyermek visszajuttatása a családba.

2. Tartós gyermekvédelmi gyámság – a korábbi állami nevelésbe vétel ugyancsak megőrző fogalma helyett –, ahol a szülő felügyeleti joga megszűnt, illetve a szülők ismeretlen személy javára tettek lemondó nyilatkozatot.

A családból való kiemelés követően is olyan körülményeket kell teremteni, amelyek legjobban közelítenek a családi neveléshez, így a tartós gyermekvédelmi gyámság esetében – a feltételek fennállása esetén – az örökbefogadást kell elősegíteni. Nevében és tartalmában is meg kell változtatni az intézeti gyámság fogalmát, sőt át kell alakítani, hiszen a gyermekeknek nem elsődlegesen intézeti neveléssel kell biztosítani különleges védelmet, hanem nevelőszülői – esetleg örökbefogadásra irányuló – elhelyezéssel. Az intézetek igazgatóinak személytelen és ugyanakkor egyszemélyi felelősségét felváltja a gyermeket ténylegesen gondozó és nevelő gyám felelőssége.

Gyermekvédelmi gyám

Új fogalomként kerül bevezetésre a gyermekvédelmi gyám (nevelőotthon igazgatója, illetve kijelölt dolgozója, hagyományos és hivatásos nevelőszülő). Ő a gyámság alatt álló gyermek gondozója, nevelője, törvényes képviselője, valamint – ha a gyámhivatal erre felhatalmazta – vagyonának kezelője. Ez utóbbi azzal a megkötéssel, hogy a gyermek érdekében a gyermekvédelmi gyámság fogalmából eredően, jogköre nem terjed ki a gyermek elhelyezésére, gondozási helyének megváltoztatására, mely jogkört a jövőben a gyámhivatal látja el. A családjogi törvény szerint eltérő rendelkezés hiányában a gyám jogaira és kötelességeire a szülői felügyeletet gyakorló szülő jogaira és kötelességeire vonatkozó rendelkezések az irányadók. A gyám jogkörében további korlátozó rendelkezések kerülnek bevezetésre.

Mivel a gyám a gyámhivatal rendszeres felügyelete és irányítása alatt áll, és vagyonkezeléséről legalább évente köteles számot adni, a gyermek sorsát a gyámhivatal továbbra is figyelemmel tudja kísérni, ami eddig a gyermek- és ifjúságvédő intézetek vonatkozásában megoldatlan volt. Korlátozást jelent a gondozási és nevelési jogkörből hiányzó elhelyezési és az elhelyezés megváltoztatása iránti jogkör, valamint a vagyonkezelésben megkívánt gyámhivatali meghatalmazás.

További korlát a gyermekvédelmi gyám jognyilatkozata érvényességéhez megkívánt gyámhivatali jóváhagyás – a Polgári Törvénykönyvben szabályozott eseteken túl –, amennyiben a jognyilatkozat a gyermek családi jogállására, perindításra, perképviselőre valamint értékhár nélkül a gyermek vagyonának elidegenítésére, átruházására vagy megterhelésére vonatkozik. A gyermekvédelmi gyám nem képviselheti a gyermeket, ha közte és a gyermek között érdekellentét áll fenn. A gyámhivatal eseti gondnok kirendelésével oldja meg a gyermek képviseletét, ha a fenti érdekellentét áll fenn, illetve ha a gyermekvédelmi gyám egyéb ügyekben a képviseletet nem vállalja.

A törvénytervezet a gyermekvédelmi gyám jogait és kötelezettségeit egyebekben a családjogi törvény rendelkezései mellett a korábbi ún. intézeti rendtartásban részletezett intézeti gyámi jogkör figyelembe vételével kívánja szabályozni. A gyermekvédelmi gyámság bevezetése ezentúl lehetőséget ad arra, hogy egyházi és magán nevelőotthonok is kivegyék részüket a gyermekvédelmi gondoskodásból úgy, hogy a törvény erejénél fogva megkapják a gyermekvédelmi gyámi jogkört.

Átmeneti-ideiglenes hatályú elhelyezés

Hasonlóan változást jelent még a gyermekvédelmi gondoskodás átalakulásában az egységes „ideiglenes hatályú elhelyezés”, amely magában foglalja a gyermek elhelyezését különféle alkalmas másik szülőnél vagy arra alkalmas harmadik személynél, illetve ideiglenes gondozási feladatokat ellátó legközelebbi (készenléti) nevelőszülőnél vagy nevelőotthonban, s ezzel minimálisra csökkenthető az intézetben való elhelyezés.

A törvénytervezet fontosnak tartja a felvázolt elemek rendszerszerű működését, amely arra is képes, hogy megteremtse az eddig szinte nem is létező területi ellátást, s ezzel egyidejűleg kialakítsa az eddig esetlegesen működő családba való visszahelyezés gyakorlatát.

Fogalmi változások

Régi fogalom	Új fogalom
állami gondozás	gyermekjóléti ellátás gyermekvédelmi gondoskodás
intézeti gyámság - intézeti nevelt - állami nevelt	gyermekvédelmi gyámság átmeneti gyermekvédelmi gyámság alatt lévő tartós gyermekvédelmi gyámság alatt lévő
gyámhatóság csecsemőotthon-, és minden más nevelő- és gyermekotthon	gyámhivatal nevelőotthon

A GYERMEKJÓLÉTI IGAZGATÁS RENDSZERE

Hasonlóan a közegészségügyi szolgáltatás rendszerének kifejlesztéséhez, a gyermekjóléti ellátások területén is szükségessé vált az ellátásokat és a különböző általános területi gyermekjóléti vállalkozásokat és tevékenységeket funkcionális szempontból intézményesen szervezni. Az önkormányzati testület hatáskörében működő intézményrendszer sajátos

feladat- és megoldáseggyüttese nem jelenti egy új, párhuzamos intézményrendszer kiépítését szemben a formálódó egyéb szociális, vagy a meglévő egészségügyi oktatási területekkel.

Körzeti Gyermekjóléti Szolgálat

A települési önkormányzat feladata a területén tartózkodó gyermekek jóléti ellátása, mely szerint a veszélyeztetett gyermekek ellátásáról – szülői beleegyezés, kérelem, együttműködés esetén – nem hatósági úton, hanem szolgáltatással gondoskodik. Ennek kulcsintézménye a Körzeti Gyermekjóléti Szolgálat, mint szociális munkát végző alapellátó intézmény, amely a gyermekek számára szervezi a személyes gondoskodást nyújtó ellátásokat. Az önkormányzatok feladatmegoldási szabadságát tiszteletben tartva a szolgálat területi igény szerint szervezhető akár önálló munkakör formájában, megbízási jogviszony keretében, illetve területi gondozási központ vagy családsegítő központ részeként, esetleg önkormányzati társulásban. Az önkormányzatok feladatai ezzel az új felelősséggel jelentősen növekednek, hiszen ily módon a területi alapellátás szakmai feladattá válik, amely köré szervezhető az egyéb segítő szolgálat, mint a: házi segítségnyújtás, gyermekek napközbeni elhelyezése, gyermekétkeztetés stb. Ezeket a szolgáltatásokat célszerű a körzeti gyermekorvos, körzeti házigondozói hálózat területi beosztásának megfelelően megszervezni, így nem marad ellátatlan terület. A rendszer működése szempontjából alapvető a helyi önkormányzatok gyermekjóléti igazgatási tevékenysége, az ellátások megfelelő színvonalú szervezésében. Az állam ezért bízta meg az önkormányzatokat kötelező feladatokkal, és ad hozzá költségvetési forrásokat, amely alapján az önkormányzat képviselőtestülete (át nem ruházható hatáskörben) helyi rendelet formájában rögzíti gyermekjóléti ellátásait.

SZOLGÁLTATÁSOK, INTÉZMÉNYEK

A települési önkormányzatok mellett a megyei önkormányzatoknak is kiemelkedő szerepe lesz a szakfeladatok illetve szolgáltatások ellátásában és a már működő intézmények illetve speciális gyermekotthonok fenntartásában, a betegség, fogyatékosság, lelki vagy magatartási problémák miatt különleges gondoskodást igénylő gyermekek számára.

A megyei önkormányzat feladata a gyermekvédelmi és szakértői szolgáltatás, így többek között a gyámi gondozás előkészítése és megtervezése, szakvélemény és szaktanácsadás készítése a gyámhivatal részére, szakértői vélemény készítése a nevelőszülői alkalmasságról, a hivatásos nevelőszülői hálózat szervezése és működtetése, nevelőszülők és nevelőotthonok részére kiegészítő szolgáltatások nyújtása, illetve a körzeti gyermekjóléti szolgálat beutaló tevékenységének támogatása. További feladata a módszertani és információs szolgáltatás, így tanácsadás és állásfoglalás a helyi ellátások fejlesztésével kapcsolatban, a gyermekvédelmi adatbázis fenntartása, adatszolgáltatás megszervezése, információs szolgáltatás biztosítása, valamint naprakész nyilvántartás vezetése a nevelőszülőknél illetve nevelőotthonban elhelyezett gyermekekről, üres férőhelyekről, az ideiglenes gondozást is ellátó nevelőszülőkről, nevelőotthonokról.

Szakfeladatot jelent az ún. örökbefogadási szolgáltatás, amelynek keretében történik az örökbefogadás előkészítése, a naprakész nyilvántartások vezetése.

Gyámhivatalok

Az igazgatási szervezet kiemelkedő része a gyámhivatal, amelynek létrehozása elkerülhetetlen, hiszen a gyermekvédelmi gondoskodás is speciális intézményt kíván. E feladaton túl azonban az egész gyámügyi hatósági igazgatásban nagyobb szervezeti és hatásköri változtatást kell végrehajtani, amelynek egyik indoka a szakszerűség és a törvényesség megvalósításának magasabb színvonalának elérése. A gyermekvédelem és a gyámügyi igazgatás intézményrendszere átalakításában kiemelkedő jelentőségű a gyámhatósági tevékenység új szemléletű megközelítése. A tanácsrendszerbe, majd az önkormányzati rendszerbe integrált gyámhatóságok nem felelnek meg a helyi érdekektől független, speciális ágazati szempontokat érvényesítő szakmai kívánalmaknak. Működésük ezért jellemzően diszfunkcionális.

A szervezeti megoldás indokai

Meg kell teremteni a magyarországi szociális igazgatás szervezetét, amely nélkül a gyermekvédelem és a gyámügyi igazgatás rendszere nem újítható meg. A gyámhatósági gyermekvédelmi tevékenység jelentős része a legtöbb külföldi országban szigorú eljárási szabályok szerint eljáró bírósági szervek feladatkörébe tartozik. Magyarországon ez legnagyobb részt közigazgatási funkció, ahol speciális ágazati szempontok szerint kell érvényesíteni a gyermekek és gondnokolt felnőttek személyi, vagyoni és jogi érdekvédelmét, a gyakran bírói jellegű, igen szerteágazó gyámügyi munka magasabb jogi szakismeretét. A helyi önkormányzatok és a köztársasági megbízottak között megosztott sokrétű gyámügyi és gyermekvédelmi feladatokat egy speciális ágazati szempontokat is érvényesíteni tudó, egységes, magasan képzett szakmai apparátussal rendelkező hivatallal lehet csak ellátni.

Egyértelműen kimutatható, hogy a jogi egyetemi végzettséghez kötött gyermekvédelmi feladatok szakemberrel, csak városi szinten láthatók el. Erre az apparátusra lehet számítani még egy kis ideig. Más megoldáshoz felkészült szakembereket megfelelő számban csak évtizedek múltán lehet kiképezni. Dekoncentrált szerv létrehozása nélkül a gyámügyi igazgatás, a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátórendszer felbomlása és ellátatlansága tovább folytatódik.

Figyelemmel arra, hogy alapelv a gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátás rendszerében az ellátó és a hatósági tevékenység szétválasztása, a szociális problémákat elsődlegesen kezelő ellátásokat nem hatósági körben kell tartani. Ez a települési önkormányzatok feladata.

A családból való kiemelést megelőző védelembé vétel és a családból való kiemelést megvalósító gyermekvédelmi gyámság között ugyancsak a speciális hivatalnak kell döntenie helyi érdektől mentes szakmai szempontok alapján, kizárólag a gyermek érdekében, a felelősséget át nem hárítva. Csak egy speciális hivatal tudja megoldani az egységes szakmai garanciák mellett a mintegy 6000 gyermekvédelmi gyám irányítását és felügyeletét, a jognyilatkozataikhoz való hozzájárulást, valamint a bírói eljáráshoz hasonló gyermek-elhelyezési, illetve az elhelyezés megváltoztatása iránti jogkört. Mindez kifejezetten olyan szakellátási feladat, amely nem képezheti az önkormányzatok kötelező hatósági feladatát, s amely alapvetően gyermeki jogokat érint, illetve szülői felügyeleti jogokat messzemenően korlátoz. Hasonló speciális ágazati és szakmai szempontokat kell érvényesíteni az egyéb gyámügyi feladatoknál is, így különösen a gyámságnál, a gondnokságnál, a vagyonkezelésnél, a családi jogállásnál, az örökbefogadásnál, a kapcsolattartásnál, a szülői felügyelettel kapcsolatos döntéseknél, valamint a perindításoknál. Perindítást jelent különösen:

- gyermek elhelyezése, illetve kiadása;
- kiskorút megillető tartási követelés érvényesítése;

- szülői felügyelet megszüntetése vagy visszaállítása;
- cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezés, és ennek megszüntetése;
- számadási kötelezettség, illetve számadás helyességének megállapítása;
- örökbefogadás felbontása.

A 2200 gyámhatóság mintegy 2700 munkatársa ezen feladatok ellátását nem tudja szakmailag felvállalni, hiszen a jogvégzettek száma csupán 200, a diplomások aránya pedig összesen 35%. A gyámügyi hivatal munkatársait magasabb szakmai követelmények szerint kell választani. Illuzórikus kívánalom lenne minden önkormányzatnál a jogvégzett ügyintézők alkalmazása.

Ma még megoldatlan gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátórendszer, valamint a gyámügyi igazgatás szakmai irányítása és felügyelete, amelynek korlátja többek között a köztársasági megbízotti hivatalok jelenlegi feladat és hatásköre. Nem lehet tovább növelni ezen hivatalok jogkörét. Mindezen feladatok újratelepítésével meggátolható a gyámügyi igazgatás előbb említetteken túli, további szétbomlása. E dekoncentrált szervezeten belül teremthető meg a családvédelem egysége, a felnőtt- és gyermekvédelem összhangja.

Megyei-, Fővárosi Szociális és Gyámhivatal

A gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátás működésének ellenőrzése (valamint a szociális ellátórendszer működésének ellenőrzése), a gyámügy szakigazgatási (és a szociális szakigazgatási) tevékenységének ellátása és irányítása állami feladat, amelyet az állam a megyei (fővárosi), városi és fővárosi kerületi szinten szervezett Gyámügyi (Szociális) Hivatal útján lát el. A hivatalt - a korábbi vezetői döntésnek megfelelően - a népjóléti miniszter hozza létre.

Az elsőfokú gyámhivatal feladat- és hatásköre községekre is kiterjedően:

- gyermekvédelmi gondoskodás;
- gyermekek és fiatalok pártfogói felügyelete;
- szülői felügyelettel kapcsolatos döntések;
- kiskorú kapcsolattartása és vagyoni ügyei;
- családi jogállásának rendezése;
- perindítás;
- gyámság, gondnokság; hagyatéki eljárásban való közreműködés;
- kiskorú házasságkötésének és örökbefogadásának engedélyezése stb.

A másodfokú gyámhivatal feladat- és hatásköre:

- ellátja az illetékességi területéhez tartozó elsőfokú hivatalok gyámügyi szakmai irányítását és felügyeletét;
- ellátja a másodfokú hatósági jogkört;
- szakmai felügyeletet gyakorol;
- ellenőrzi:
- a személyes gondoskodást nyújtó intézmények, illetve a területi ellátórendszer működését;
- az önkormányzatok gyermekvédelmi beutaló tevékenységét;
- közreműködik az ágazati képzés és továbbképzés feladatainak ellátásában. A további részletes feladat- és hatáskör a szociális ellátórendszer illetve szociális szakigazgatási tevékenység szempontjai szerint részletezhető. A hivatalok feladat- és hatáskörének telepítése mellett az államigazgatási eljárástól eltérő gyámügyi eljárási szabályokat is a törvénytervezet szabályozza.

Különösen fontos, hogy a körzeti gyermekjóléti szolgálat (önkormányzat) továbbtálja a veszélyeztetett helyzetű gyermekeket a gyámhivatalhoz, amihez jól kiépített garanciarendszer és ellenőrző tevékenység szükséges.

A szervezetek működésének részletes szabályait szakmai szabályokra bízva: az átmenetre tekintettel meghatározza az önkormányzatok által kötelezően fennmaradó intézményeket is. Ugyanakkor az önkormányzatoknak meglehetősen szabadságot biztosít, s ezzel egyidejűleg meggátolja a jelenlegi intézményrendszer lerombolását. Az új és régi intézmények feladatainak pontos meghatározásával a jelenlegi intézményhálózat minden tagja számíthat a minőségi követelmények növekedésére. Ugyanakkor garanciát is talál szakmai tudásának érvényesítésére.

Kimondja a tervezet, hogy a helyi önkormányzat kötelező feladatot ellátó intézményét csak akkor szüntetheti meg vagy szervezheti át, ha az adott tevékenységről, szolgáltatásról továbbra is azonos színvonalon gondoskodik, amihez be kell szereznie a gyermekvédelmi felügyelet állásfoglalását.

Nem tartható fenn az a megközelítés, hogy a gyermekek problémáit jól-rosszul képzett hatósági ügyintéző intézze kizárólag hatósági eszközökkel. Fontos alapelv, hogy mind a hatósági ügyintézőt, mind a humán segítő tevékenységet szakértelem birtokában végezzék.

A helyi önkormányzatnak időszakosan tervet és értékelést kell készíteni gyermekjóléti tevékenységéről, szükség esetén külső szakértő bevonásával. A jóléti ellátás letéteményese a szociális segítő szakember, a szociális munkás, akiknek száma a hazai képzéssel fokozatosan növekszik. A gyámügyi hivatalok pedig az igazgatási szakértelmet képviselik.

FINANSZÍROZÁS

Részletes elemzések alapján célszerűnek látszik egy olyan finanszírozási rendszer kialakítása, amely a gyermek érdekében egyszerre teszi érdekeltté az ellátás minden résztvevőjét. Figyelemmel az önkormányzati törvényre, a források szabad átcsoportosítási jogára, a megoldás nem kötött jellegű felhasználás és elszámolás bevezetésében található. A működés megszervezése olyan, hogy az a maga belső összefüggéseiben biztosítja a szakmai hatékonyság irányába mutató ösztönzést. Visszacsatolást kell megvalósítani az ellátás finanszírozása és annak hatékonysága között. A települési önkormányzat, illetve az ellátó intézményrendszert fenntartó vonatkozásában is finanszírozási érdekeltséget kell teremteni a gyermek jó ellátása és a vérszerinti családi körülmények mielőbbi megjavítása érdekében.

Gyermekvédelmi normatíva

Az új finanszírozás egyik eleme olyan a központi költségvetésből a települési önkormányzathoz jutott gyermekjóléti, gyermekvédelmi normatíva megállapítása, amely elegendőnek bizonyul a gyermekvédelmi intézménybe utaltak közvetlen ellátásának költségtérítésére.

Ennek a normatívának a megjelenésével, bár csökkenni látszik a megyei szinten biztosított forrás, de a rendszerből még nem hiányzik a szükséges fedezet, hiszen az intézményes ellátások során a települési önkormányzatok ebből a normatívából teljesíthetik térítési kötelezettségüket. Szélesebb felelősségi körben és felhasználási lehetőséggel kerül elosztásra.

Forrás-átcsoportosítás

Kerülni kell minden olyan támogatási forma bevezetését, amely hátrányos helyzetbe hozna bármely rászoruló réteget. Ennek megfelelően a nevelési segélyezés rendszerét is újra kell gondolni. Az itt felhasználásra került korábbi 3 md Ft-nak, mint gyermekjóléti-gyermekvédelmi normatívának kell az önkormányzatok támogatási rendszerébe jutni. Ez forrást biztosít a szociális törvényben nem érintett nevelési célok támogatására, a gyermekjóléttel összefüggő segélyezés, családsegítés, megelőző és utógondozás az intézményi ellátás térítésével és kapcsolattartásokkal, valamint a védelemben vett gyermek önálló életkezdésének támogatásához. A megyei és fővárosi önkormányzatok gyermekvédelmi normatívájának pontos meghatározásánál figyelembe kell venni a megyei szinten gyakorlati munkát végző különböző szociális segítő szakemberek többlet költségigényét. Mindezzel együtt a megyei-fővárosi gyermekvédelmi normatíva az 1992. évi szinten számolva 80 ezer Ft-tal csökkenthető.

Családi rehabilitáció, önálló életkezdés támogatása

A gyermekek után alanyi jogon járó családi pótlék szakmai tartalma nem értelmezhető tisztán az állam költségvállalási és egyéb kötelezettségével a védelemben vett gyermek jövőjének biztosítása vonatkozásában. A gyermekek és vérszerinti családjaik rehabilitációja, illetve a nagykorúság elérésével az önálló életkezdés támogatása sarkalatos elem. A családi pótlék betétkönyvben való gyűjtése helyett családi rehabilitációt és önálló életkezdést támogató forrást kell kialakítani. Többlet költségvetési vonzata a megoldásnak nincs, források átcsoportosításával megvalósítható. A felnőtté vált fiatalok életkezdésének támogatása egyben települési önkormányzati feladat is. A védelemben vett gyermekek esetében személyre szóló gondos előkészítést igényel, hogy a gyermek saját vagyonát is képező különböző gyámhatósági letétbe helyezett pénzeszközök és vagyontárgyak megfelelően szolgálják életkezdését. Összességében a gyermekvédelmi gondoskodás alatt felnőtté váló fiatalok számottevő vagyontárggyal és pénzeszközökkel rendelkeznek, amelynek kezelését és felhasználását hatékonyabbá kell tenni. Az életkezdési támogatás finanszírozásának technikai megoldására két út látszik kivitelezhetőnek. Mindkettő a települési önkormányzatok pályázatára épül, amelynek során a települési önkormányzatok pályázatot nyújtanak be a megyei önkormányzatokhoz az életkezdési támogatás finanszírozására, ahol a korábbiakhoz hasonló összetételű bizottság dönt a konkrét összegeket illetően. A forrást

1) a megyei és fővárosi önkormányzathoz utalt, külön nevesített életkezdési támogatás normatívája biztosítja, mértékét jogszabály határozza meg.

2) a védelemben vett gyermekek vagyonát kezelő, befektetési alap jellegű Gyermekvédelmi Alap biztosítja.

Mindkét esetben az alapvető cél a települési önkormányzat saját dologi vagy pénzügyi forrásainak mozgósítása. A javasolt finanszírozási formával a települési önkormányzat kedvezőbb helyzetbe kerül a felmerülő problémák helyi megoldása során. Szabadon dönthet arról, hogy milyen szociális ellátást szervez meg helyben és milyen esetben társul más önkormányzatokkal, valamint a kötelező feladat ellátását külső szolgáltatás megvásárlásával biztosítja.

Költségtérítések

Általánosan alkalmazható elv különböző költségtérítések kötelezettségét illetően, hogy amennyiben valamelyik fél nem képes az alapvető gyermekjóléti-gyermekvédelmi feladatát

ellátni, akkor ennek szolgáltatás jellegű igénybevételéhez hozzá kell járulnia. A körzeti gyermekjóléti szolgálat kiépítésének hiánya nem indokolja a költségtérítés felmentését.

Különböző szakfeladatok ellátása során mérlegelési lehetősége van az önkormányzatnak. A gyámhivatal által valamelyik nevelőotthon kötelekébe utalt gyermek intézményi ellátásának közvetlen költségeit, mint a gyermekvédelmi szolgáltatás térítési díját fizeti meg az önkormányzat.

Személyi térítési díj

A vérszerinti szülőket eddig is terhelte az intézményi elhelyezés gondozási díjának fizetési kötelezettsége, de a gyámhatóságok nem voltak különösen érdekelve ennek behajtására, mivel ez az összeg a megyei önkormányzathoz, mint fenntartóhoz került.

Az új rendszerben a személyi térítési díj fizetésére kötelezhetőek a szülők, a települési önkormányzat részére. Ezzel összességében csökken az önkormányzat költségtérítése is, ami a szülők részéről történő pontosabb díjfizetés elérését is eredményezheti.

Gondozási díj

Szorosan kapcsolódik egymáshoz az új nevelőotthoni és a nevelőszülői rendszer. Ezt kívánja erősíteni a finanszírozás egységes rendszere is. A nevelőszülők azonos módon kapják a nevelőotthontól a gyermek gondozására és nevelésére fordítandó nevelőszülői közvetlen ellátás szűkített önköltségével arányos költségtérítését. Ez az összeg alacsonyabb, mint az intézményi közvetlen ellátás költsége. Az átlagosan 25%-ra tervezett különbözet ezáltal megmarad a nevelőotthonnál, ami önmagában is érdekeltté teszi a nevelőszülői hálózat korszerűsítésében.

Hasonlóan a települési önkormányzatokhoz, a nevelőotthonnak sincs módja közvetlenül meghatározni a gyermek nevelőszülői elhelyezését, ugyanakkor ebben való érdekeltsége miatt fokozott figyelmet fordít a nevelőszülői ellátás korszerűsítésére. A nevelőszülők tiszteletdíjban részesülnek, vagy munkaviszony létesítése esetén munkabért kapnak. Mindkét esetben térítik a gyermek ellátásának költségeit.

A gyámhivatal fenntartásának forrásai

A városi és megyei szintű gyámhivatalrendszer felállítása és működtetése megoldható az eddig is kötelező önkormányzati és felügyeleti feladatok átcsoportosításával. A jelenleg önkormányzati körben ellátott hatósági feladatok gyámhivatalhoz kerülését követően azok költségfedezete a minisztérium fejezeti költségvetésében jelennek meg.

Új költségelemet jelentenek a korábbiakban területileg nem megfelelően ellátott feladatok, mint a

- vérszerinti családok intenzív családsegítése,
- intézményi elhelyezésben részesült fiatalok megfelelő kapcsolattartása.

A városi és megyei gyámügyi és szociális hivatalok működtetési költségeinek egy része a jelenleg is ellátott feladatok miatt önkormányzati igazgatási normatívából átcsoportosítható, tehát új költségvetési igényt nem jelentenek. A jelenleg nem létező szakfelügyeleti és engedélyeztetési rendszer létesítése és működtetése, országos szintű szakmai módszertani feladatok; többlet költségvetést jelentenek. A korábbi nevelési segélyezés és állami nevelés költségvetési tételeinek a gyermekjólét és gyermekvédelem javasolt megosztásai lehetővé

teszik, hogy az önkormányzat szabad átcsoportosításban, saját anyagi érdekeit is előtérbe helyezve harmadannyi költségvetés igénybevételével helyi megoldást találjon. Ennek következtében a hatósági beutalást kiváltóan minden védelembe vétel helyett gyermekenként 150 e Ft. normatívaigény felszabadul, ami a mai állapotokhoz viszonyítva központi költségvetési megtakarítást jelent.

Végezetül figyelemmel az önkormányzatok gyámhatóságainak beutalási gyakorlatára, ennek szórására az anyagi eredetű okok más jogszabályban való kezelésére és az új rendszertől várható hatékonyság növekedésére, az intézményrendszer kialakítását követő néhány éven belül jelentős többletköltséggel nem kell számolni. Az említett beruházások és új ellátások a sztochasztikus elemeket is figyelembe véve a bevezetés évében várhatóan nem fognak 1 md Ft-nál forrást jelenteni.

A TÖRVÉNYTERVEZET SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

Első fejezet:

- célok

Második fejezet:

- gyermek jóléti jogai
- alapelvek

Harmadik fejezet:

- gyermekjóléti ellátások általános szabályai
- speciális gyermekjóléti ellátások szabályai

Negyedik fejezet:

- gyermekvédelmi gondoskodás általános szabályai
- védelembe vétel
- gyermekvédelmi gyámság
- szülői felügyeleti jogok és örökbefogadás

Ötödik fejezet:

- gyermekjóléti és gyermekvédelmi igazgatás
- általános gyermekjóléti igazgatás
- ellátások szervezése
- gyermekvédelmi és gyámügyi igazgatás
- gyermekjóléti ellátás állami ellenőrzése
- gyermekjólét finanszírozása
- képesítési és minőségi szabályok
- felelősségi szabályok
- adatkezelés
- értékelés, tervezés
- átmeneti rendelkezések

Hétköznapok és ünnepek

San Marco hercegné nyomdokain...

Beszélgetés a Szőlő utcai Fiúnevelő Intézet igazgatónőjével a Jó Pásztor Nővérek visszatérésének alkalmából

A Jó Pásztor Nővérek szerzetes közösségét Szent Mária Eufrazia 1835-ben alapította a francia Angers városban. A nővérek apostoli munkaterülete a nők világa: megtévedt fiatal lányok, veszélyeztetett asszonyok szolgálata.

Modern társadalmunk marginális területein működnek ők: manapság is keresik a kallódó, csavargó fiatalokat. Segítik a gyermeküket nevelő, magányos nőket, családi tanácsadó szolgálatot tartanak. A társadalom peremén élők érdekeit képviselik, mentik a kábítószer és az alkohol áldozatait. Ma az öt világrész 58 országában, 670 intézményben 6500 nővér apostolkodik. A Jó Pásztor Nővérek magyarországi megtelepedése San Marco hercegné (született nagyszentmiklósi Nákó Anna Mileva) nevéhez fűződik. Őfensége 1892-ben Óbudán megvásárolt egy 41 ezer négyzetméter nagyságú telket, s azon egy szép házat építtetett, pincével, két emelettel, manzárdal, padlással. Hat nővér és harminc menedékre szoruló, zilált életű leány befogadására rendezte be ezt az új otthonát. Később további harminchárom személynek egy kisebb monostort is építtetett: a mai Zápor utca 50. sz. épületet, melyet akkoriban Magdolna-háznak neveztek. Ez nem börtön vagy dologház volt, hanem a 14. életévüket betöltött, a bukás veszedelmeitől önként oltalmat kereső nők menedékhelye. Palotaszerű, tiszta, elegáns épületek, tágas nappalikkal, hálótermekkel, ebédlővel, fürdőszobával berendezve, nagy kertekkel övezve. Jókora konyhakert volt a park mellett, zöldségveteményekkel, gyümölcsfákkal, szőlős minta-tangazdasággal.

Amikor a második világháború után sor került az államosításra, 1950 nyarán, 180 Jó Pásztornak kellett elhagynia rendi otthonát.

Az egyházakról 1990-ben, az Országgyűlés törvényt hozott: a lelkiismereti és vallásszabadság mindenkit megillet.

1992-ben, a centenárium évében újjáalakul a magyar rendtartomány; 35 Jó Pásztor nővér és 10 szemlélődő nővér a Szőlő utcai egykori zárda kertjében és a felújított otthonban ismét megkezdte közösségi életét, fogadja növendékeik első csoportját. A rend magyarországi megtelepedésének százéves évfordulója alkalmából szeptember 19-én a Jó Pásztor templomban sok hazai és külföldi vendég jelenlétében ünnepi szentmisét tartottak, melyet Paskay László bíboros, esztergomi érsek celebrált. A mise után a vendégek megtekintették az egykori rendházban működő nevelőotthon, a Népjóléti Minisztérium 1. számú Fiúnevelő Intézete belső helyiségeit, melyeket a növendékek és nevelőik erre az alkalomra szépen kicsinosítottak. Az értelmi fogyatékos, bűnelkövető fiúk zárt otthonát Karanedev Marinov Ivánné vezeti.

– Az ünnepi készülődés mindig tartogat örömteli percek: ajándékok készítése, csomagolása, a várakozás izgalma színesíti a szürke hétköznapokat. Ezért is mondtam azonnal igent, amikor a Jó Pásztorok megkerestek a centenáriumi ünnep rendezésének kérésével. Minden bizonnyal társintézmények leszünk a nővérekkel. Már kidolgozták pedagógiai programjukat: ők leányanyákkal kívánnak foglalkozni. A Népjóléti Minisztérium által

fenntartott intézetekbe az ország egész területéről érkeznek a javító-nevelésre utasított, bűncselekményt elkövetett fiatalok. Itt nálunk működik az állandó áthelyező bizottság. Pszichológiai és gyógypedagógiai vizsgálatok döntenek el, kik kerülnek Aszódra, és kik maradhatnak itt. Mi egy öt évre tervezett pedagógiai program alapján dolgozunk. Ez a program a javítóintézeti nevelés speciális módjait kívánja megfogalmazni. 15-19 éves növendékeink társadalmi beilleszkedésének segítése elképzelhetetlen személyiségük fejlesztése, rendszeres képzésük és munkára nevelésük nélkül. Célunk a deviáns fiatalok kompenzáló, korrigáló és szocializációs nevelése.

– *Lehetséges, hogy éppen fogyatékoságuk miatt befolyásolhatók ezek a fiatalok a „rosszra”? Milyen bűncselekmények a leggyakoribbak?*

– Kollégáim a közelmúltban készítettek erről statisztikát. Érdekes, ahogy a bűncselekmények „átstrukturálódtak” gyermekeink szükségletkielégítésére: élelem, csokoládé, cigaretta, alkohol, aztán rablások, és újabban az erőszakos nemi közönség is előfordul.

– *A fiatalok bírósága legkevesebb egy évre rendeli el a kényszer jellegű elhelyezést. Mi történik itt a fiúkkal egy év alatt?*

– Eleget kell tenniük az intézet szigorú, de teljesíthető normarendszerének. Dolgozók iskolájában tanulnak az intézeten belül. Részs szakmát biztosító, az intézet területén működő munkahelyeken dolgoznak. Betanított munkás tanfolyamokon sajátítják el bizonyos szakmák fortélyait: palántanevelő, zöldségtermesztő, zöldség- gyümölcseladó. Hamarosan cipőjavító műhelyünk is lesz. Nemrég a Csillebérci Tábortól olyan barkácsfelszerelést kaptunk, amely tizenkét növendékünk teljes foglalkoztatását biztosítja. Egy zárat, eltört széklábat megjavítani, apróbb, ház körüli teendőket ellátni nem ördöngösség a mi fiainknak. A délelőtt a kemény, szorgos munkáé, ám a délután megmarad az intenzív nevelőmunkára. Ahány növendék, annyiféle segítséget igényel: személyre szóló, emberi hangú törődést, hogy ne csak szemlélői, de részesei is legyünk apró, gyermeki örömeiknek, bánataiknak. Játsszunk együtt, legyenek közös élményeink, énekeljünk együtt, bővítsük a szabadidős tevékenységek körét. Ne felejtjük el, fogyatékosokról van szó – legyünk képesek tapintatra. Merjünk bátran vitázni is a gyerekekkel. Igyekezzünk megnyerni őket nevelési céljainknak. Ehhez szükséges az intézet egészét átható, családi légkör. Aki igényli, annak felajánljuk a hitéletben megkapaszkodás lehetőségét. Csak ilyen körülmények között vagyunk képesek pótolni és helyettesíteni a gondoskodó szülőt. Nyugalmunk a garancia a növendékek nyugalma: tolerancia, megértés, elfogadás, szeretet. Hivatásunk akkor hoz sikert, ha az intézet valamennyi dolgozója azonos pedagógiai rendszerben gondolkodik és dolgozik. Pedagógiai programunkat intézeti nevelőtestületünk a múlt évben fogadta el.

– *Mi történik a nehezen kezelhető növendékekkel?*

– Vannak nálunk nagyon súlyos magatartási zavarokkal küszködő, beteg gyerekek. Ők egy- vagy kétszemélyes kapcsolatban tudnak csak létezni. Alig viselik el a közösséget, nekik három-négy ember már tömeget jelent. Pszichológusaink speciális pszichoterápiás módszerekkel, a gyógyító célnak megfelelően segítik a társadalmi normákkal összeütköző fiataljaink fejlődését.

– *Úgy tudom, Magyarországon nem megoldott az intézeti növendékek utógondozása. Önöknél ugyanakkor egy nyolcfős utógondozó csoport működik...*

– Tapasztalataink szerint az ideiglenesen elbocsátottak közül sokkal több fiatalra kellene kiterjesztenünk intézetünk segítő-gondozó funkcióját. Országos átlagban 150 gyerekre jut egy pártfogó, a mi nyolcfős utógondozó részlegünk is csak egy csepp a tengerben. Azoknak a fiataloknak a támogatása rendkívüli fontosságú, akik nem kívánnak visszakérülni családjukba,

vagy akik mögött nincs családi háttér. Számukra a visszaesés elkerülésének egyetlen lehetőségét jelentheti a védőmunkahely és a lakhatás biztosítása. Gyógypedagógus-szociológus kollégánk vállalkozott arra, hogy segítő-támogató kapcsolatban figyelemmel kísérje növendékeink életútját. A jövőben fokozott hangsúlyt kívánunk fektetni a családterápiára; növendékeink családi háttérének gondozására.

Várhalmi Judit

A társadalmi szervezetek, alapítványok életéből

Az UNICEF világokat mozgat meg a gyermekekért

Az ENSZ Gyermekalapja (UNICEF) a világ legnagyobb, gyermekek érdekében tevékenykedő fejlesztési szervezete. 1965-ben Nobel Békédíjjal tüntették ki.

Az UNICEF jelenleg a világ 129 országában, a kormányokkal együttműködve olyan hosszútávú célok megvalósításán munkálkodik, amelyek eredményeként gyermekek százezreinek élete menthető meg. 1991-ben a szervezet 591 millió dollárt fordított programjainak végrehajtására. A kiadások a következőképpen oszlottak meg a főbb tevékenységi körök szerint:

- gyermek-egészségügy: 34%
- egészséges ivóvíz biztosítása 12%
- táplálkozás: 5%
- családi és helyi közösségi szolgáltatások: 7%
- iskolai és iskolán kívüli oktatás: 8%
- programtervezés és végrehajtás: 25%
- gyorssegély: 19%

Az UNICEF programjain keresztül elsősorban hosszú távú beruházásokat támogat. Mégis az elmúlt néhány év során olyan mértékben növekedett a természeti és az ember által okozott katasztrófák (pl. polgárháborúk) száma, hogy a szervezet kénytelen volt erre fordított kiadásait csaknem megháromszorozni. Ez természetesen azzal járt, hogy kevesebb támogatás jutott a globális problémák mélyebben fekvő okainak felszámolására.

Az UNICEF programjainak néhány súlypontja:

- Sikerült elérni, hogy a világ gyermekeinek 80%-át védőoltásban részesítsék a 6 legveszélyesebb gyermekbetegség ellen. Ez az arány 20%-os volt a fejlődő országokban 10 évvel ezelőtt. További erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy megmenthessük azt a 2 millió gyermeket is, aki évente e 6 betegség valamelyike következtében hal meg - védőoltás hiányában.

- Több, mint 20 millió ember jutott egészséges ivóvízhez az elmúlt évek során az UNICEF segítségével. 1990-ben pl. 90 országban mintegy 100 ezer kutat vagy kézikutat helyeztek üzembe. Sajnos mintegy 1 milliárd ember még mindig nem jut tiszta ivóvízhez és a szennyezett ivóvíz, illetve rossz higiénés körülmények miatt továbbra is több mint 3 millió gyermek fog elpusztulni.

- Az egészséges ivóvíz biztosítása mellett az UNICEF más területen is aktívan segíti a környezetvédelmet. Pl. Nepálban és Etiópiában a szervezet iskolák bevonásával támogatja a faültetést. A gyermekek életben maradási esélyének növekedésével lassulni fog a népességnövekedés a fejlődő országokban és ez egyértelműen pozitív hatást fog gyakorolni a környezetre is. E folyamat tudatossá tételében nagy szerepet játszhat a nők oktatása.

- Az UNICEF mintegy harminc országban - elsősorban Latin-Amerikában - támogatja és szervezi az utcagyerekek számára létrehozott segélyprogramokat.

- Egyes becslések szerint 2000-re mintegy 10 millió csecsemő és gyermek lesz AIDS fertőzött. Az UNICEF, más szervezetekkel együttműködve, elsősorban a leginkább érintett Karib-tengeri és afrikai országokban vett részt olyan egészségügyi oktató, felvilágosító propaganda kidolgozásában és bevezetésében, mely egyben a gyermekek elleni erőszak felszámolását és a tinédzser kori terhességek megakadályozását is szolgálja.

- Bár a szervezet tevékenysége - alapokmánya szerint - elsősorban a fejlődő országok gyermekeinek megsegítésére teje ki, az elmúlt év folyamán az UNICEF konkrét segítséget nyújtott a Kelet- és Közép-európai régió országainak is. A Romániának vagy Albániának nyújtott gyorssegélyek mellett, elsősorban a gyermekek helyzetének felmérését és olyan programok kidolgozását szorgalmazza és támogatja, amelyek hosszabb távon eredményesen járulhatnak hozzá a régióban élő gyermekek sorsának javításához.

Az elmúlt időszakból az UNICEF Magyar Nemzeti Bizottsága alábbi programjai emelhetők ki:

- A gyermek jogairól szóló nemzetközi egyezmény magyar nyelvű szövegének kiadása és terjesztése. Közreműködés az egyezmény hazai végrehajtásának ellenőrzésében.

- A "baba-barát kórház" kezdeményezés beindítása Magyarországon. A csecsemők 4-6 hónapig tartó kizárólagos anyatejes táplálását népszerűsítő program keretében több, ezzel kapcsolatos kiadvány megjelentetésére, védőnői tanfolyamra került sor.

- Múlt év októberében Magyarország volt a házigazdája egy, a globális oktatással foglalkozó regionális értekezletnek.

- Különböző akcióink segítségével összegyűjtött adományokból

a) több mint 600 000 forinttal támogattuk a fővárosi iskolai tejakciót;

b) gyermekjátékokat, vitaminokat küldtünk a magyarországi menekült táborokban elhelyezett dél-szláv gyerekeknek. Ennek összértéke elérte a 100 000 Ft-ot.

c) "Vegyen színházjegyet egy gyereknek!" akciónk keretében több, mint 500 hátrányos családi helyzetű gyereknek szerveztünk ingyenes színházi előadást.

Az UNICEF bevételei kizárólag önkéntes hozzájárulásokból, adományokból származnak. A szervezet 1991. évi teljes bevétele 807 millió dollár volt. Ez sajnos valamivel kevesebb az 1990. évinél (821 millió dollár). A bevételek 73%-át tette ki a kormányok önkéntes hozzájárulása. A magyar kormány kb. 40 ezer dollárral támogatta az UNICEF munkáját. A maradék 27% különböző nem-kormányzati szervezetek, cégek, vállalatok és egyének befizetéseiből, adományaiból tevődik össze, ide tartozik az UNICEF termékek eladásából származó bevétel is.

1991-ben a világ 145 országában 154 millió UNICEF lapot adtak el, mintegy négy millióval többet, mint a megelőző évben.

Magyarországon az UNICEF termékek eladásából származó forgalom meghaladta a 13 millió Ft-ot, és ennek - a szervezet szabályainak megfelelően - 75%-át utaltuk át az UNICEF-nek.

Sajnos a hazai bevétel is kevesebb a korábbi évekénél, így azon kell fáradoznunk, hogy a rossz gazdasági helyzet ellenére támogatásunk ne csökkenjen.

Jelenleg az UNICEF Magyar Nemzeti Bizottsága újabb nagyszabású segélyakciót folytat: Célunk egy olyan UNICEF segélyalap létrehozása, mely minél több munkanélküli szülő gyermekének tud az iskolaév hátralevő részében havi ezer forintos támogatást biztosítani. Szeretnénk elérni, hogy ezeknek a gyerekeknek is mindennap jusson tízóraira való, vehessenek egy-egy könyvet és ne kelljen otthon maradniuk az iskolai kirándulásokról.

Kérjük, hogy azok a magánszemélyek, vállalatok, intézmények és szervezetek, amelyek szívükön viselik a gyerekek sorsát és anyagilag megtehetik: támogassák befizetéseikkel akciónk